

การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอ
ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่

เอกราช ไชยศิลป์

ปัญหาพิเศษนี้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการพัฒนา
โครงการบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้

พ.ศ. 2549

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้

ใบรับรองปัญหาพิเศษ
 โครงการบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้
 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการพัฒนา

ชื่อเรื่อง

การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอ
 ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่

โดย

เอกราช ไชยศิลป์

พิจารณาเห็นชอบโดย

ประธานกรรมการที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร. วีระพล ทองมา)

วันที่ 22 เดือน มี.ค. พ.ศ. 2549

กรรมการที่ปรึกษา

(ศาสตราจารย์ ดร. นำชัย ทนผล)

วันที่ 22 เดือน มี.ค. พ.ศ. 2549

กรรมการที่ปรึกษา

(อาจารย์ทรงศักดิ์ ภู่น้อย)

วันที่ 22 เดือน มี.ค. พ.ศ. 2549

ประธานกรรมการประจำหลักสูตร

(รองศาสตราจารย์ ดร. สุนิลา ทนผล)

วันที่ 22 เดือน มี.ค. พ.ศ. 2549

โครงการบัณฑิตวิทยาลัยรับรองแล้ว

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทรงวุฒิ เพ็ชรประดับ)

รองประธานกรรมการ โครงการบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ 3 เดือน เม.ย. พ.ศ. 49

ชื่อเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอ
ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่

ชื่อผู้เขียน นายเอกราช ไชยศิลป์

ชื่อปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการพัฒนา

ประธานกรรมการที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.วิระพล ทองมา

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พรรณนาถึงลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านปกากะญอในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่ 2) ทราบถึงวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านปกากะญอในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก 3) ระบุปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชนเผ่าปกากะญอในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก ผู้ให้ข้อมูลคือ หัวหน้าครัวเรือนในเขตพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก หมู่ที่ 5 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 105 คน เครื่องมือที่ใช้รวบรวมข้อมูลคือ แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างการรวบรวมข้อมูลได้ดำเนินการระหว่างเดือน มกราคม ถึงเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2548 ข้อมูลที่รวบรวมได้นำมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสถิติสำเร็จรูป เพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ผลการวิจัยพบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุเฉลี่ย 43 ปี มีสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4 คน และนับถือศาสนาพุทธผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษาและประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก โดยมีที่ดินถือครองทำกินในพื้นที่ป่าสงวนโดยเฉลี่ยครอบครัวละ 8 ไร่ และไม่มีเอกสารสิทธิ์ในการถือครอง ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านมาตั้งแต่เกิดและเคยมีประสบการณ์การฝึกอบรมในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้

สำหรับวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านนั้น ผลการวิจัยพบว่าผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมด ระบุว่าคณะกรรมการหมู่บ้านหรือชาวบ้านได้เข้ามามีบทบาทในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ในบริเวณรอบหมู่บ้าน และยังให้ความสำคัญในเรื่องการประสานงานความร่วมมือของชาวบ้าน อาทิ ร่วมกันจัดกิจกรรมการจัดทำแนวกันไฟ การปลูกป่า การบวชป่า นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการออกกฎระเบียบในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ในประเด็นการใช้ประโยชน์เพื่อพิธีกรรมทางศาสนา ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ระบุว่าทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนได้ถูก

นำไปใช้ประโยชน์เพื่อพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งเป็นพิธีกรรมทางศาสนาผนวกกับความเชื่อในการเลี้ยงผีเจ้าที่ ผีป่า โดยเป็นพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ พิธีกรรมตรงนี้มีจุดประสงค์เพื่อบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในป่าให้ช่วยรักษา และปกป้อง ป่า สัตว์ป่า และคนที่อยู่อาศัยในหมู่บ้าน ให้มีความอุดมสมบูรณ์ และระบุว่าได้จัดการทรัพยากรป่าไม้ให้ใช้ประโยชน์แก่ชุมชน แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตของคนในชุมชนยอมอาศัยป่าเพื่อเป็นการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน ในปัจจุบันเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้ด้วยความเชื่อยังมีการปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมา ผลการวิจัยยังระบุว่าหน่วยงานของรัฐและเอกชนได้ให้การสนับสนุนในการดูแลทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล มูลนิธิโครงการหลวง กรมป่าไม้ รวมทั้งการเสริมศักยภาพองค์กรชุมชน โดยการอบรมและดูงานเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้

สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านพบว่า ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด รายงานว่ามีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ระบุว่าชาวบ้านบางส่วนขาดความรู้เรื่อง ประเพณี วัฒนธรรม สืบเนื่องมาจากการพัฒนาเข้าสู่ชุมชนทำให้เกิดประโยชน์และผลกระทบต่อวิถีชีวิตในเวลาเดียวกันการเปลี่ยนแปลง จึงทำให้วิถีชุมชนปรับไปตามนวัตกรรมใหม่โดยไม่คำนึงถึงภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม จึงทำให้ไม่น่าประเพณีมาปฏิบัติเหมือนอย่างในอดีต

Title	Forest Resource Management by Local Wisdom of Pakakeyore Tribe under Mae SaPok Royal Project Development Center, Mae Wang District Chiang Mai
Author	Mr.Eakkarad Chaisin
Degree of	Master of Arts in Development Administration
Advisory Committee Chairperson	Associate Professor Dr.Weerapon Thongma

ABSTRACT

The purposes of this research were to : 1) describe personal, economic and social characteristics of these Pakakeyore tribesmen in Mae Spok Royal Project Development Center in Chiang Mai ; 2) recognize these tribesmen's methods in forest resource management; and 3) specify the problems and obstacles effecting on forest resource management of this tribe. The samples were 105 heads of household living in Mae Spok Royal Project Development Center. The data were collected between January to November 2005 by means of questionnaires and analyzed by the SPSS/PC program.

It was found that most respondents were male with their average age of 43 years and Buddhists. There were, on average, four persons in each family. The majority of respondents interviewed were uneducated farmers and each family held, on average, 8 rai in reserved forest. However, they had not document of right. Most respondents had lived in this village since they were born and had experience in forest resource management.

Concerning the tribesmen's methods in forest resource management, it was found that the village committee or villagers had roles in maintaining forest resources around their village and noticed the importance of villager participation such as firebreak making, afforestation and forest ordaining. They also had role in establishing the rules for community forest conservation. It was found that community forest resources were used in religious ritual inherited from their ancestors. The purpose of this ritual concerning the villagers' belief in worshipping spirits and jungle spirits was to inform the sacred spirits to protect forest, animals, and human beings that lived in the village to be bountiful. Also, it was found that community reaped the benefit of forest resource

management. This meant that the way of living of people in the community depended on forest. At present forest resource management was still done. It was showed that government and private organizations such as sub-district management organization, Royal Project Foundation, and Forestry Department supported forest resource maintenance and community potentiality-training and observation concerning forest resource management.

On problems and obstacles about forest resource management, it was found that some villagers lacked of customs and culture. Community development caused benefits as well as effects on their way of life; therefore, the way of community life changed according to new innovation and without considering old local wisdom. As a result, the customs were not used like in the past.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอหมู่บ้านแม่สะป๊อก ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี โดยได้รับความกรุณาในการให้คำแนะนำให้ความรู้ความเข้าใจ ช่วยเหลือตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร. วีระพล ทองมา ประธานกรรมการที่ปรึกษา ศาสตราจารย์ ดร. นำชัย ทนุผล และอาจารย์ทรงศักดิ์ ภู่น้อย กรรมการที่ปรึกษา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ทั้งสามท่านไว้เป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณผู้ใหญ่บ้าน ดิบบ่ หล้า ตาครี ผู้อาวุโส ที่ให้ความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น คณะกรรมการหมู่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแม่สะป๊อกและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการให้ข้อมูลในครั้งนี้ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ขอขอบคุณผู้บังคับบัญชา ที่ให้โอกาสทางการศึกษา รวมทั้งเพื่อนนักศึกษาปริญญาโทสาขาวิชาบริหารการพัฒนากุณฑานที่คอยให้กำลังใจเสมอมา

และท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณบิดา และสมาชิกครอบครัวทุก ๆ คน ที่ได้วางรากฐานทางการศึกษาแก่ผู้วิจัย ซึ่งคุณค่าและประโยชน์ใดๆ อันเกิดจากการวิจัยเรื่องนี้ ขอมอบแด่ชุมชนบ้านแม่สะป๊อก หากมีข้อบกพร่องผิดพลาดประการใด ผู้วิจัยขออภัยมา ณ โอกาสนี้

เอกราช ไชยศิลป์

มีนาคม 2549

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(3)
ABSTRACT	(5)
กิตติกรรมประกาศ	(7)
สารบัญ	(8)
สารบัญตาราง	(10)
สารบัญภาพ	(11)
บทที่ 1 บทนำ	1
ปัญหาการวิจัย	3
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
ขอบเขตและข้อจำกัดในการวิจัย	6
นิยามศัพท์	6
บทที่ 2 การตรวจเอกสารที่เกี่ยวข้อง	7
ทรัพยากรป่าไม้และการอนุรักษ์	7
แนวคิดการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้	24
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	31
วิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยภูมิปัญญา	34
ท้องถิ่นของชนเผ่าปกาเกอะญอ	34
ภาคสรุป	44
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	46
สถานที่ดำเนินการวิจัย	46
ประชากรและการสุ่มตัวอย่าง	46
ตัวแปรและการวัดตัวแปร	48
เครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล	49
การทดสอบเครื่องมือ	50
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	55
การวิเคราะห์ข้อมูล	51
ระยะเวลาในการวิจัย	51

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิจัยและวิจารณ์	52
ตอนที่ 1 ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคมของผู้ให้ข้อมูล	52
ตอนที่ 2 วิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของ ชาวบ้านในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง แม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่	63
ตอนที่ 3 ปัญหาและอุปสรรคในการ ดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของ ชาวบ้านในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการ หลวงแม่สะป๊อก	76
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	80
สรุปผลการวิจัย	80
ข้อเสนอแนะ	82
บรรณานุกรม	86
ภาคผนวก	90
ภาคผนวก ก แบบสอบถาม	91
ภาคผนวก ข ประวัติผู้วิจัย	99

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคม	60
2 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการและ การดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้	74
3 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้	78

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1 ภาพจำลองการจำแนกประเภทป่า	37
2 สถานที่ดำเนินการวิจัย	46
3 การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย	48
4 สภาพความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัว	54
5 อาชีพหลักของผู้ให้ข้อมูล	56
6 แสดงพื้นที่ในการประกอบอาชีพ	58
7 กิจกรรมการฝึกอบรม	59
8 สภาพทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชน	64
9 พิธีกรรมการบวชต้นไม้เพื่อรักษาทรัพยากร ป่าไม้ของชุมชน	66
10 สภาพป่าไม้ที่มีการจัดการโดยชุมชน	68
11 หน่วยงานที่ให้การสนับสนุนด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรของชุมชน	69
12 การปลูกต้นไม้ทดแทนในพื้นที่ป่าชุมชน	70
13 สภาพแหล่งต้นน้ำของชุมชน	72
14 พิธีกรรมและความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ	73

บทที่ 1

บทนำ

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์อื่น ๆ เพราะป่าไม้มีประโยชน์ทั้งเป็นแหล่งวัตถุดิบของปัจจัยสี่คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค สำหรับมนุษย์ และมีประโยชน์ในการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม ถ้าป่าไม้ถูกทำลายลงไปมาก ๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น สัตว์ป่า ดิน น้ำ อากาศ เป็นต้น ความต้องการของมนุษย์ขั้นพื้นฐานอันได้แก่ ปัจจัยสี่ ประกอบกับความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี จึงทำให้ทรัพยากรป่าไม้ถูกสำรวจและแสวงหามาใช้เพิ่มมากขึ้น ตามอัตราการเพิ่มของประชาชน จึงส่งผลให้ทรัพยากรป่าไม้ลดน้อยลง ก่อให้เกิดการขาดแคลนทรัพยากรป่าไม้ ด้วยเหตุดังกล่าว รัฐบาล องค์การเอกชน ตลอดจนประชาชนทุกคน จำเป็นที่จะต้องมีการดำเนินการเพื่อจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างจริงจัง รวมถึงให้ความร่วมมือและเล็งเห็นถึงความสำคัญในเรื่องนี้ให้มาก มีการแก้ไขปัญหาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามหลักที่ถูกตั้ง โดยการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการตามหลักการและแนวทางให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างสงบสุขและธรรมชาติสิ่งแวดล้อมยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ควบคู่กันไปกับชุมชนเข้มแข็ง และชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

ป่าไม้ในประเทศไทย เป็นป่าเขตร้อนที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์ และมีความซับซ้อนภายในระบบของความสัมพันธ์ ที่มีความสำคัญจนได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของความหลากหลายทางชีวภาพในเขตอินโดจีน (Indo-Burma) และเมื่อราว 80 ปีที่ผ่านมา สภาพป่าในประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศประมาณ 230 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 71.65 ของพื้นที่ทั้งหมด (อรรธรณ กุหเจริญ, 2535: 174) โดยสภาพเศรษฐกิจและสังคมไทยในช่วงดังกล่าว เป็นระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ทำการเกษตรเพื่อการยังชีพ มีพื้นฐานวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตส่วนใหญ่พึ่งพาธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เป็นไปอย่างช้า ๆ ภายหลังจากที่ประเทศไทย ภายใต้อำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ยอมรับเอาแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจ ที่คณะผู้เชี่ยวชาญจากธนาคารโลก และสหรัฐอเมริกาได้วางรากฐานไว้ เมื่อปี พ.ศ. 2493 โดยเริ่มให้มีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบัน เข้าสู่ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ผลจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทั้งทางสังคม วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทย

จากผลของการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยที่ผ่านมาทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงเรื่อย ๆ ทางรัฐบาลได้เล็งเห็นความสำคัญของปริมาณการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ จึงได้มีนโยบายป่าไม้แห่งชาติ ขึ้นในปี พ.ศ. 2528 เพื่อให้มีการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศ ให้มีอย่างน้อยร้อยละ 40 ของพื้นที่ ประเทศ ในส่วนของภาคเอกชนได้กำหนดให้มีการปลูกป่าเพื่ออุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังมีการ บรรจุแผนพัฒนาป่าไม้ไว้ในแผนการพัฒนาศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (เสนห์ จามริก, 2536: 106-107) หลังจากมีนโยบายป่าไม้ในปี 2528 ปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ในประเทศไทยยังคง สูญเสียเพิ่มขึ้นทุกปี ในปี 2535 มีรายงานว่าพื้นที่ป่าไม้ของประเทศเหลือเพียง 59 ล้านไร่ คิดเป็น เพียงร้อยละ 18.40 ของพื้นที่ทั้งประเทศ เมื่อปี พ.ศ. 2531 ประชาชนและองค์กรอนุรักษ์ได้ เรียกร้องให้มีการปิดป่าไม้ ไม่ให้มีการสัมปทานป่า รัฐบาลได้ตอบสนองความต้องการดังกล่าว โดยการออกพระราชกำหนดยกเลิกสัมปทานป่าไม้ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 และในปี 2535 รัฐบาลได้ประกาศพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะด้านป่าไม้และสัตว์ป่าขึ้น ได้แก่ พระราชบัญญัติป่า พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติ ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ปี พ.ศ. 2535 (อรวรรณ คูหเจริญ, 2535: 174-175)

อย่างไรก็ตาม หากยังคงใช้นโยบายภาครัฐเพียงอย่างเดียว เพื่อดูแลรักษาป่าไม้คง ประสบผลสำเร็จได้ยาก ถ้าไม่ได้รับความร่วมมือและการให้ความสำคัญจากประชาชนผู้อยู่อาศัย ในพื้นที่ป่าไม้ เนื่องจากว่าการคงอยู่ของป่าไม้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มนุษย์ ผู้ซึ่งมีความสัมพันธ์อยู่กับป่าไม้ หากมนุษย์มีพฤติกรรมที่ปฏิบัติกับป่าไม้ เพื่อความอยู่รอด ของตัวมนุษย์เอง ภายใต้การยอมรับของสังคมและยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติที่สืบเนื่องกัน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จนกลายเป็นวัฒนธรรมของสังคมที่มีต่อป่าไม้ แต่เนื่องจากวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและสภาพเศรษฐกิจสังคมเพื่อความเหมาะสม ดังนั้นแนวทางที่ปฏิบัติต่อป่าไม้เพื่อความอยู่รอดของมนุษย์จึงเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน ซึ่งเราอาจกล่าวได้ว่าการดำรงอยู่ของป่ากับมนุษย์ขึ้นอยู่กับตัวแปรที่สำคัญคือวัฒนธรรมนั่นเอง และวัฒนธรรมที่เห็นเด่นชัดของมนุษย์ในเรื่องการเปลี่ยนแปลง และมีผลกระทบต่อป่าไม้และ สิ่งแวดล้อมคือวัฒนธรรมการผลิตและการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงจากการบริโภค เพื่อการดำรงอยู่ ของชีวิตมาเป็นการบริโภคเพื่อสนองต่อความสุขสบาย เช่น การบริโภคพลังงานต่อคนที่เกิน ความจำเป็น การแสวงหาสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่คนได้มากเท่าไร ก็ถือว่ามีความสามารถ และเป็นที่ยกย่องในสังคม ทำให้มีการนำทรัพยากรป่าไม้และอื่น ๆ มาเป็นปัจจัยพื้นฐานในการ ผลิตเพื่อบริโภคที่เกินขีดจำกัดของระบบนิเวศป่าไม้ ก่อให้เกิดการเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ และมีผลกระทบต่อมนุษย์ ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมในที่สุด

การสร้างระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนทำให้เกิดความจำเป็นในการที่จะต้องออกกฎระเบียบ เพื่อเป็นแบบแผนและบรรทัดฐานร่วมกันของชุมชน โดยปกติแล้ว การแสดงอำนาจของชุมชนในการตรากฎระเบียบต่าง ๆ มักออกมาในรูปของความเชื่อ พิธีกรรม และการสร้างจารีต ดังเช่นความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า ก่อให้เกิดประเพณีการใช้ป่าอย่างอ่อนน้อม ยำเกรง และตระหนักในบุญคุณของป่าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของป่า เป็นความเชื่อที่พบเห็นได้โดยทั่วไป เช่น ความเชื่อเรื่องผีขุนน้ำของชาวปกากะญอและคนเมือง (เสนห์ และ ยศ, 2536: 50) ความเชื่อเหล่านี้ได้ตกผลึกและพัฒนากลายเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมและการใช้อำนาจออกกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับรูปแบบทางการผลิตในภาคเกษตร พิธีกรรม และความเชื่อจึงเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นเพื่อจัดระเบียบให้กับการผลิตและการจัดการทรัพยากร โดยการเสริมสร้างความผูกพันทางศีลธรรมและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับป่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรเป็นการผสมผสานร่วมกันระหว่างหลักการที่เป็นเหตุผลการใช้ความเชื่อและพิธีกรรมมาเป็นมาตรการในการออกกฎระเบียบของชุมชน ด้วยเหตุนี้เราจึงพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ จะมีกฎระเบียบ จารีตประเพณี ตลอดจนความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรในลักษณะที่แตกต่างและหลากหลายกันออกไป (ยศ ถันตสมบัติ, 2544: 55)

ปัญหาการวิจัย

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของมูลนิธิโครงการหลวง ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อกก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2526 โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้เสด็จเยี่ยมราษฎรหมู่บ้านแม่สะป๊อกซึ่งเป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง และทรงมีพระราชดำริให้พัฒนาและส่งเสริมอาชีพแก่ราษฎร โดยมีคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นผู้รับผิดชอบการดำเนินงาน พื้นที่ศูนย์ฯ ตั้งอยู่บริเวณบ้านแม่สะป๊อก หมู่ที่ 5 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่สูงจากระดับน้ำทะเล 500 เมตร อยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ ระยะทาง 60 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางจากตัวเมืองถึงศูนย์ฯ โดยรถยนต์ประมาณ 1.30 ชั่วโมง มีพื้นที่รับผิดชอบ 33.26 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 20,789.31 ไร่ มีหมู่บ้านรับผิดชอบ 4 หมู่บ้าน รวม 398 ครัวเรือน และมีประชากรทั้งสิ้น 1,855 คน จำนวนพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดอนลาดชัน มีพื้นที่นาบริเวณที่ราบริมเขา ลักษณะดินมีความอุดมสมบูรณ์ปานกลาง เนื้อดินเป็นดินเหนียวค่อนข้างเป็นกรด สภาพป่าในพื้นที่ยังเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์โดยแบ่งเป็นป่าลุ่มน้ำประเภท 1 ซึ่งได้แก่ ประเภท 1A ร้อยละ 50.32 และประเภท 1B ร้อยละ 9.9 ป่าลุ่มน้ำประเภท 2 ร้อยละ

30.92 และป่าลุ่มน้ำประเภท 3 ร้อยละ 8.8 มีอุณหภูมิเฉลี่ย 21 องศาเซลเซียส และปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,700 มิลลิเมตรต่อปี มีวัตถุประสงค์การดำเนินงาน 1. เพื่อพัฒนาและส่งเสริมอาชีพแก่เกษตรกร และ 2. เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและยกระดับความเป็นอยู่ของเกษตรกร 3. เพื่อพัฒนาอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 4. เพื่อป้องกันและลดปัญหาด้านยาเสพติด (ฝ่ายพัฒนามูลนิธิโครงการหลวง, 2545: 113)

ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง เรียกตัวเองว่า “ปกากะญอ” เป็นชาวเขาที่อนุรักษ์ระบบนิเวศป่าไม้ อย่างดี กะเหรี่ยงในเขตภาคตะวันตกของประเทศไทย มีความเข้าใจในระบบนิเวศป่าใช้ทรัพยากรในระบบนิเวศป่าอย่างประหยัด อนุรักษ์และเคารพต่อธรรมชาติ ตลอดระยะเวลาการตั้งชุมชนประมาณ 200 ปี การใช้ทรัพยากรธรรมชาติก็ยังยึดมั่นในอุดมการณ์แบบเดิม (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2534: 15) สำหรับกะเหรี่ยงในเขตภาคเหนือเกี่ยวกับเรื่องการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า ก็มีลักษณะเดียวกับกะเหรี่ยงในภาคตะวันตก (ชูสิทธิ์ ชูชาติ และคณะ, 2544: 5) ดังนั้นเขตพื้นที่ชุมชนกะเหรี่ยงจึงมีป่าอนุรักษ์มากกว่าชาวเขาเผ่าอื่น ซึ่งสอดคล้องกับ (ยศ สันตสมบัติ, 2544: 57) ที่กล่าวไว้ว่า ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง (ปกากะญอ) มีประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติการอนุรักษ์จะแสดงออกมาในรูปแบบความเชื่อผ่านพิธีกรรมเป็นการเคารพทรัพยากรธรรมชาติ ดังมีถ้อยคำที่ว่า “ใช้ดินต้องรักษาดิน ใช้น้ำต้องรักษาน้ำ” หรือประเพณีของชาวปกากะญอในการเอาสายสะดือของเด็กทารกแรกเกิดห่อผ้าแล้วใส่ในกระบอกไม้ไผ่นำไปแขวนไว้บนต้นไม้ใหญ่บริเวณพื้นที่ชายขอบของป่าใกล้หมู่บ้าน โดยมีความเชื่อว่า “ขวัญ” ของเด็กจะอยู่กับต้นไม้ จึงไม่อนุญาตให้ผู้ใดตัดฟันต้นไม้ต้นนั้น ความเชื่อนี้ลักษณะนั้นนอกจากเป็นมาตรการในการอนุรักษ์ป่าอย่างได้ผลแล้วยังเป็นวิธีการอันแยบยลและชาญฉลาดในการปลูกฝังจิตสำนึกในการรักษาป่าและสร้างความผูกพันทางจิตวิญญาณระหว่างคนกับธรรมชาติ อันนี้คือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ชาวเขापกาเกอญอ บ้านแม่สะป๊อก หมู่ที่ 5 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังนับถือผีอยู่ และมีวิถีชีวิตที่ผสมผสานระหว่างสมัยเก่ากับสมัยใหม่ ในปัจจุบันภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดีในอดีต เช่น กฎประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มีแนวโน้มกำลังจะสูญหายเนื่องจากการละเมิดกฎ ประเพณี ของชาวบ้านบางกลุ่ม สืบเนื่องมาจากกิจกรรมที่ชาวบ้านบางกลุ่มดำเนินการเช่น การขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในเขตป่าอนุรักษ์ การลักลอบตัดไม้เพื่อแปรรูปจำหน่าย การขายพื้นที่ทำกินให้คนอื่นต่างถิ่น จากสภาพการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้าน ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งหาคำตอบเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นปกากะญอบ้านแม่สะป๊อกว่าเป็นอย่างไรบ้าง ความรู้สึกนึกคิด พฤติกรรมต่าง ๆ ที่จะตอบสนองหรือแสดงออกเป็นอย่างไร

ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องมุ่งหาคำตอบที่เป็นจริงเพื่อนำเอาผลจากคำตอบที่ได้รับไปใช้เป็นแนวทางในการวางแผนการดำเนินการจัดการและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ให้ถูกต้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อทราบถึงการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวเขาเผ่าปกากะญอ ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะดังนี้คือ

1. เพื่อพรรณนาถึงลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านปกากะญอในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อทราบถึงวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก
3. เพื่อระบุปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการวิจัยคาดว่าจะจะเป็นประโยชน์ต่อบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ดังนี้คือ

1. นายกองกิจการบริหารส่วนตำบล และคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแม่สะป๊อก หมู่ที่ 5 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ นำไปวางแผนการดำเนินการบริหารและจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนให้มีประสิทธิภาพและเกิดผลมากยิ่งขึ้น
2. ผู้อำนวยการและเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อกมูลนิธิ โครงการหลวงหน่วยงานป่าไม้ หน่วยงานพัฒนาที่ดิน หน่วยงานเกษตรที่สูง สามารถนำข้อมูลไปเป็นแนวทางในการวางแผนให้สอดคล้องกับความต้องการ และสถานการณ์ของชุมชน

ขอบเขตและข้อจำกัดของการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาถึงวิธีการของชาวบ้านปกากะญอ ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเขตพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก หมู่ที่ 5 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เท่านั้น
2. ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าคือหัวหน้าครัวเรือนในเขตพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก หมู่ที่ 5 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่
3. การศึกษาค้นคว้าศึกษาเฉพาะวิธีการในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ การบูรณะฟื้นฟู การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้งานเท่านั้น

ข้อจำกัดของการวิจัย

1. การเก็บข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ เป็นการใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างที่ทางผู้วิจัยสร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้เท่านั้นและในการสัมภาษณ์นั้นผู้วิจัยไม่สามารถพูดภาษาท้องถิ่นได้ ซึ่งการไม่รู้ภาษาท้องถิ่นต้องใช้ผู้แปลความหมายในบางครั้ง ข้อมูลที่ได้อาจจะไม่เป็นจริงขึ้นอยู่กับความสามารถและการสื่อสารของผู้แปลความหมาย
2. การเก็บข้อมูลจากประชากรกลุ่มเดียวคือ หัวหน้าครัวเรือนในเขตพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก หมู่ที่ 5 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งไม่สามารถที่จะนำเอาผลการศึกษาไปเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นได้

นิยามศัพท์

ภูมิปัญญา (local wisdom) หมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่า แสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคม ซึ่งได้ทั้งสมและปฏิบัติสืบทอดมา ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือทรัพยากรความรู้ก็ได้ การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึงเอาทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่ง ซึ่งอาจจะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน หรือเป็นเอกลักษณ์สากลที่หลาย ๆ ถิ่นมีคล้ายกันก็ได้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นเกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน เช่น การประกอบประเพณี พิธีกรรมของชุมชน เป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้กระทำสบายใจ รู้สึกอบอุ่นไม่โดดเดี่ยว ให้คุณค่าทาง

จิตใจและความรู้สึกถือว่าเป็นพลังทางศีลธรรม โดยทั่วไปภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน เป็นประโยชน์แก่ทุกระดับ มีลักษณะเด่นคือสร้างสำนึกในหมู่คณะสูง ทั้งในระดับครอบครัวและเครือญาติ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2531: 10)

ทรัพยากรธรรมชาติ (natural resources) หมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีประโยชน์สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ หรือมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด เพราะมีความสัมพันธ์และจำเป็นในการดำรงชีพของมนุษย์เราโดยตรง ดังที่ (นิวัติ เรื่องพานิช, 2534: 39) ระบุว่าทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ ต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด ยากที่จะแยกออกจากกันได้ หากป่าไม้ที่ปกคลุมดินถูกทำลายจนเกินขีดจำกัดไปแล้ว ก็จะมีผลกระทบต่อดินและน้ำอย่างร้ายแรงดังที่เห็นกันอยู่

ป่าไม้ (forest) หมายถึง พื้นที่ที่เป็นที่รวมของสังคมของสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะสังคมของต้นไม้ และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่ต่างมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและอำนวยประโยชน์ทุก ๆ ด้านแก่สังคมมนุษย์ (นิวัติ เรื่องพานิช, 2534: 171)

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (natural resources management) หมายถึง การดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพต่อสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ที่มีประโยชน์สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้หรือมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งการดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพนี้มีลักษณะและรูปแบบที่มีให้เกิดผลเสีย หรือสร้างประสิทธิภาพของสิ่งที่ถูกดำเนินการนั้นด้อยลงไปนั่นก็คือการดำเนินการที่เป็นไปด้วยความรอบคอบและมีวิสัยทัศน์ที่ดี เปรียบเสมือนต้องเป็นการดำเนินการอย่างสูงและมีผลเสียอันน้อยไปเป็นไปตามวิธีการอนุรักษ์ทั้ง 8 วิธีคือ การใช้ การเก็บกักการรักษา/ซ่อมแซม การฟื้นฟู การพัฒนา การป้องกัน การสงวนและการแบ่งเขต กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การจัดการนั้นเป็นการประยุกต์วิธีการอนุรักษ์มาดำเนินการด้วยการมีลักษณะและรูปแบบเฉพาะ เพื่อย่นไปสู่การรักษาประสิทธิภาพให้เกิดขึ้น หรือในอีกความหมายหนึ่งคือกระบวนการดำเนินการอย่างมีระบบในการจัดการให้ทรัพยากรธรรมชาติสนองความต้องการของมนุษย์ ด้วยการสร้างกลไกควบคุมโดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบสิ่งแวดล้อมเพื่อให้การมีใช้ในอนาคตตลอดไป (เกษม จันทร์แก้ว, 2540: 110-113)

บทที่ 2

การตรวจเอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยในเรื่องนี้ ได้ศึกษาเอกสารและวรรณคดีที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความกระจ่างในปัญหาและดำเนินการวิจัยได้อย่างถูกต้อง โดยครอบคลุมเนื้อหา ดังนี้

ทรัพยากรป่าไม้และการอนุรักษ์

แนวคิดการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

วิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอ

ทรัพยากรป่าไม้และการอนุรักษ์

ความหมายของทรัพยากรป่าไม้

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ประเภทที่นำมาใช้ประโยชน์แล้วสามารถทำให้เกิดขึ้นทดแทนได้หรือรักษาให้คงสภาพเดิมอยู่ได้ตลอดไป หากได้มีการป้องกันรักษาและจัดการให้ประโยชน์อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ (กรมป่าไม้, 2536: 11) ทรัพยากรป่าไม้จึงได้มีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย ส่วน เท็ด สุปริษากร (2521: 1) ได้ให้คำจำกัดความของป่า, ป่าไม้ คือพื้นที่ที่ปกคลุมไปด้วยต้นไม้และพืชพรรณต่าง ๆ มากมายหลายชนิด ขึ้นอยู่ปะปนกัน สำหรับ ประสาน ประดิษฐ์พงษ์ (2526: 3) นั้นได้ให้ความหมายเพิ่มเติมว่าป่าไม้ (forest) คือ ประชาคมของพืชอันประกอบไปด้วยพื้นดินผืนหนึ่งที่มีเนื้อที่กว้างขวาง มีต้นไม้ (trees) และพฤษชาติอื่น ๆ ขึ้นปกคลุมอยู่อย่างหนาแน่นตามสมควร โดยปกติจะมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ด้วย และในบางครั้งอาจจะมีทุ่งหญ้าธรรมชาติขึ้นปะปนอยู่ด้วย นอกจากนี้ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535: 28) ระบุว่า ป่าไม้ หมายถึงพันธุ์ไม้ทุกชนิดซึ่งประกอบด้วยไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้ผลัดใบ และไม้ผลัดใบ ขึ้นอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน มีปริมาณต้นไม้หนาแน่นเพียงพอ มีพื้นที่กว้างขวางมากพอที่จะมีอิทธิพลต่อดินฟ้าอากาศในท้องถิ่นนั้น ๆ และมีอิทธิพลทางนิเวศวิทยา ซึ่งหมายถึงอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับสิ่งแวดล้อม และยังหมายความรวมถึงของป่าและสัตว์ป่าด้วย ตลอดจน นิวัตติ เรื่องพานิช (2534: 38) กล่าวว่า ป่าไม้ หมายถึง พื้นที่ที่เป็นที่รวมของสังคมของสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะสังคมของต้นไม้และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่ต่างมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและอำนวยประโยชน์ทุก ๆ ด้านแก่สังคมมนุษย์

ความหมายของป่า ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 มาตรา 4 กล่าวว่าป่า หมายถึง ที่ดินที่ยังมิได้มีบุคคลใดได้มาตามกฎหมาย นอกจากนี้แล้วตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 มาตรา 4 ให้ความหมายป่าว่า เป็นที่ดิน รวมถึงภูเขา ห้วย หนอง บึง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และชายทะเลที่ยังมิได้มีบุคคลใดได้มาตามกฎหมาย (เกียรติพงษ์ ชะอนันต์ และคณะ, ไม้ระบุปีพิมพ์: 8, 36)

จากความหมายข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง ผืนดินที่มีขนาดใหญ่ มีสังคมของพืช สัตว์ สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ขึ้นปกคลุมอยู่พอสมควร ซึ่งประกอบไปด้วยพรรณไม้หลายชั้นขนาด โดยทั่วไปจะเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ทุกสิ่งทุกอย่างจะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และเป็นผืนดินที่ไม่มีบุคคลใดได้มาโดยชอบด้วยกฎหมาย

ความสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้

ทรัพยากรป่าไม้มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ จะเห็นได้ว่ามนุษย์เราจะดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ความสบายจะต้องมีปัจจัยพื้นฐานจำเป็น 4 ประการ อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค (ประสพ น ประดิษฐ์พงษ์, 2526: 12) และราตรี ภารา (2540: 94) กล่าวว่า ป่าไม้เป็นแหล่งรวบรวมพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิตที่สำคัญที่สุด ช่วยรักษาความสมดุลของสภาพแวดล้อม เป็นแหล่งปัจจัยในการดำรงชีวิตของมนุษย์ มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ได้นานัปการ นอกจากนี้ นิวัตติ์ เรื่องพานิช (2534: 172-173) ยังได้กล่าวเสริมว่าป่าไม้มีคุณค่าและมีความสำคัญมาก ที่ได้ให้ประโยชน์แก่มนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อมเอนกประการ สำหรับประโยชน์โดยตรงของทรัพยากรป่าไม้ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ไม้ เป็นผลผลิตจากป่าที่รู้จักกันดีกว่าผลิตภัณฑ์อื่น ๆ และนิยมใช้กันแพร่หลาย ตั้งแต่โบราณกาล เนื่องจากมีราคาถูก น้ำหนักเบา และมีคุณสมบัติเหมาะสม สะดวกในการใช้ สอຍกว่าสิ่งอื่น เช่น เหล็กหรือซีเมนต์ ปัจจุบันนี้ราคาไม้ได้ทวีสูงขึ้นเป็นอันมาก มนุษย์ได้พยายามคิดค้นสิ่งอื่นมาใช้แทนไม้ เช่น พลาสติก เหล็ก อลูมิเนียม แต่เนื่องจากไม้มีคุณสมบัติเฉพาะตัว ซึ่งบางครั้งใช้สิ่งอื่นแทนไม่ได้ ไม้จึงยังคงเป็นที่นิยมใช้กันอย่างกว้างขวาง ได้มีการใช้ไม้กันมากในการก่อสร้างบ้านเรือน ทำเครื่องเขียน และการก่อสร้างอื่น ๆ เช่น การทำสะพาน ทำรถต่อเรือ ทำเครื่องมือการเกษตร การประมง และทำเครื่องกีฬาต่าง ๆ เป็นต้น

2. เชื้อเพลิง เชื้อเพลิงที่ได้จากป่าคือ ฟืนและถ่าน ซึ่งใช้ในการหุงต้มและใช้ในโรงงาน อุตสาหกรรมต่าง ๆ รวมทั้งเชื้อเพลิงชนิด nitrated cellulose ที่ใช้กับจรวดก้อน

3. วัตถุเคมี วัตถุเคมีที่ได้จากไม้ที่สำคัญ ได้แก่ เซลลูโลสและลิกนิน เซลลูโลส ใช้มากในการทำเยื่อกระดาษ ไหมเทียม (rayon) วัตถุระเบิด น้ำตาล แอลกอฮอล์ และยีสต์ และ อาจทำเป็นอาหารสัตว์ก็ได้ ส่วนลิกนินใช้ในการทำวานิลลา ทำน้ำหอมและเครื่องสำอางต่าง ๆ ยา ถนอมอาหารไม่ให้บูดเน่าและยารักษาโรคผิวหนัง ถ้าเอาไม้ไปกลั่นในเตาอบก็จะได้กรดอะซิติก น้ำมันดิน และเอทิลแอลกอฮอล์ ซึ่งใช้ในการอุตสาหกรรมต่าง ๆ

4. อาหาร มนุษย์ได้อาหารหลายอย่างจากป่า เช่น ดอก ผล ใบ เมล็ด ของพันธุ์ ไม้ต่าง ๆ หน่อไม้ เห็ด หัวกลอย มันต่าง ๆ และอาหารที่ได้จากสัตว์ป่า รวมทั้งนก สัตว์เลื้อยคลาน และแมลงต่าง ๆ เช่น ผึ้ง เป็นต้น

5. ยารักษาโรค ยารักษาโรคที่ได้จากป่าที่สำคัญ มีสมุนไพรต่าง ๆ ยกเว้นแก้โรค เรื้อนจากน้ำมันของผลกระเบา ยารักษาโรคความดันโลหิตสูงจากรากของต้นระย่อม ยารักษา โรคหัวใจจากเมล็ดของต้นแสลงใจ ยากำจัดแมลงและเบื่อปลาจากต้นหางไหล เป็นต้น

6. เส้นใย เส้นใยที่ได้จากป่ามีหลายชนิด มีทั้งจากเปลือกไม้ เช่น ปออีเก็ง ปอสา และนอกจากนี้ยังได้จากเถาวัลย์และไฟต่าง ๆ

7. ชัน น้ำมัน และยางไม้ (resin) ที่ได้จากป่าที่สำคัญมี ชันตะเคียนตาแมว (dammar) ที่ได้จากต้นตะเคียนชันตาแมว (*Galanocarpus heinii* king) และชันกะบากใช้ทำน้ำมันชักเงา ยาง รักร์ใช้ทำเครื่องเงิน กำยานใช้ในการทำเครื่องหอม และทำยา ยางสนใช้ในการทำยา ทำน้ำมันผสมสี ทำสบู่ และยาขี้ผึ้งเป็นต้น น้ำมันไม้ (wood-oil) ที่ได้จากน้ำมันของต้นยาง เหียงกราด เป็นต้น ซึ่งใช้ในการทำไม้ ชันยาเรือ และทำบ้านเรือน ยางไม้ (gum) ที่สำคัญคือ ยางเขลูดง ใช้ในการทำหมากฝรั่ง และยางขนุนนากใช้ในการหุ้มสายเคเบิลใต้น้ำ เป็นต้น

8. ฝาดฟอกหนังและสี พันธุ์ไม้ป่ามีหลายชนิดที่เปลือก แก่น หรือผลนำมาใช้ ทำฝาด (tannin) ฟอกหนังได้ดี เช่น เปลือกก้อ โกงกาง โปรง คุณ กะดินพิมาน แก่นลิเสียด ผลสมอไทยและสมอพิเภก เป็นต้น ส่วนสีก็อาจได้จากแก่น ชัน และผลของพันธุ์ไม้บางชนิด เช่น แก่นของไม้แกลแล ชันจากต้นรัง และผลของต้นคำปา เป็นต้น

9. อาหารสัตว์ มนุษย์ได้ใช้ป่าไม้ ป่าที่เลี้ยงสัตว์และเป็นแหล่งอาหารสำหรับสัตว์ มาช้านาน เพราะในป่ามีหญ้า ใบไม้ เปลือกไม้ ผลและเมล็ดไม้ที่สัตว์ชอบกินอยู่มากมายหลาย ชนิดในประเทศไทยการเลี้ยงสัตว์ป่ายังไม่แพร่หลายเหมือนในต่างประเทศ แต่ในภาคเหนือและ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะเมื่อหมดฤดูทำนา ชาวบ้านมักจะปล่อยสัตว์เข้าไปหากินในป่า เป็นจำนวนมากทุก ๆ ปี ถ้าหากมีการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์และกำหนดขอบเขตการเลี้ยงให้ เหมาะสมแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์แก่เศรษฐกิจของประเทศไม่น้อย

ส่วนประโยชน์ทางอ้อมของทรัพยากรป่าไม้นั้น โดยมากมักมองกันไม่ค่อยเห็นและคิดคำนวณออกมาเป็นตัวเงินได้ยาก แต่ก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าประโยชน์ทางตรงเหมือนกัน เช่น ทำให้มนุษย์ได้มีน้ำกินน้ำใช้โดยสม่ำเสมอ และช่วยบรรเทาความรุนแรงของลมฟ้า อากาศ เป็นต้น ซึ่งนิวัติ เรืองพานิช (2534: 174-178) ได้ระบุถึงประโยชน์ทางอ้อมของทรัพยากรป่าไม้วัดดังต่อไปนี้

1. มีส่วนช่วยให้ฝนตกเพิ่มขึ้นและทำให้มีความชุ่มชื้นในอากาศสม่ำเสมอ ป่าไม้มิอิทธิพลช่วยให้ฝนตกมากขึ้นเฉพาะที่เฉพาะแห่ง แต่ไม่ใช่ทั่วไป เนื่องจากอากาศเหนือท้องที่ที่ป่าไม้อยู่มีความชุ่มชื้นและเย็นกว่าในที่ที่ไม่มีป่าไม้ เมฆฝนที่ลอยผ่านมาเมื่อกระทบความเย็นก็จะกลั่นตัวเป็นหยดน้ำตกลงมาเป็นฝน สำหรับฝนที่เป็นไปตามฤดูกาล เช่น ฝนที่ลมมรสุมพัดพามาตกในประเทศไทยนั้น ป่าไม้ไม่มีอิทธิพลต่อการตกแต่อย่างใด ปริมาณน้ำฝนที่ตกเพิ่มขึ้นในที่ที่เป็นป่าไม้นี้ ถ้าเป็นที่ที่มีความสูงมาก ปริมาณน้ำฝนที่ตกก็จะยิ่งเพิ่มขึ้นตามส่วน ตัวอย่างเช่น จากการวิจัยในประเทศเยอรมันนี้ปรากฏว่าในที่ที่มีป่าไม้ หากมีระดับสูงเหนือระดับน้ำทะเล 700-800 เมตร ฝนจะตกเพิ่มขึ้นร้อยละ 43 สำหรับสถิติข้อมูลที่ได้จากการวิจัยลุ่มน้ำที่ห้วยคอกม้า คอยปุย จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่าง พ.ศ. 2508-2516 ปรากฏว่าบริเวณลุ่มน้ำห้วยคอกม้าซึ่งสูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยประมาณ 1,400 เมตร มีปริมาณฝนตกมากกว่าสถิติน้ำฝนที่เก็บได้จากบริเวณสนามบิน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 450 เมตร ประมาณร้อยละ 80-90

สำหรับความชุ่มชื้นของอากาศ ปกติที่มีป่าไม้จะมีความร่มเย็นกว่าในที่โล่งแจ้ง และมีไอน้ำจากการคายน้ำของต้นไม้มาก รวมทั้งไม่มีลมแรงภายในป่า จึงทำให้ความชุ่มชื้นของอากาศภายในป่าสูงกว่าที่โล่งแจ้งที่อยู่ใกล้เคียงเสมอ ประมาณว่าความแตกต่างของความชื้นในอากาศระหว่างที่ป่าไม้กับที่โล่งแจ้งมีประมาณร้อยละ 11 เวลาอยู่ในป่าจึงรู้สึกชุ่มชื้นเย็นสบาย ไม่ร้อนจัดในฤดูร้อนและไม่หนาวมากในฤดูหนาว แต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับที่ตั้งและชนิดของป่าไม้ด้วย

2. บรรเทาความรุนแรงของลมพายุ ลมพายุที่พัดมาเมื่อมาถึงที่ป่าไม้เป็นฉากกำบังอยู่ก็จะลดความเร็วลงอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสูง ความหนาแน่นของหมู่ไม้ และเรือนยอดของพันธุ์ไม้แต่ละชนิดที่มีความแน่นซับซ้อนเพียงใด ในที่ที่มีการปลูกต้นไม้ไว้เป็นฉากกำบังลมหรือแนวป้องกันลม (shelterbelts) ปรากฏว่า ณ ที่สูงจากพื้นดิน 2 ฟุต แนวกันลมนี้จะสามารถลดความเร็วของลมพายุให้เหลือเพียงร้อยละ 20 และแนวกันลมนี้จะมีผลป้องกันลมคิดได้เป็นระยะทางเท่ากับ 20-25 เท่าของความสูงของต้นไม้ในด้านใต้ลม และ 3 เท่าในด้านเหนือลม แนวป้องกันลมนี้จึงช่วยป้องกันบ้านเรือนและไร่นาที่อยู่ด้านใต้ลมมิให้ถูกพายุทำอันตรายให้เสียหายได้ตามสมควร อีกทั้งยังช่วยป้องกันความชุ่มชื้นของดินและผิวดินที่อุดมสมบูรณ์มิให้ถูกลมพัดพาไป นอกจากนี้ ตามริมฝั่งทะเล ป่าไม้ก็สามารถช่วยป้องกันการขยายตัวของเนินทราย

(sand dunes) มิให้ลมพัดเอาทรายเข้ามาทับถมที่ประกอบการเกษตรและบ้านเรือนให้เสียหายได้ด้วย

3. ป้องกันการพังทลายของดิน ในที่ป่าไม้ขึ้นอยู่เมื่อฝนตกลงมา เรือนยอดของป่าไม้จะสกัดกั้นความรุนแรงของฝนไว้มิให้ตกกระทบผิวดินโดยตรง น้ำบางส่วนจะค้างอยู่ตามเรือนยอดของต้นไม้ (interception) บางส่วนจะไหลไปตามลำต้น (stemflow) บางส่วนจะตกทะลุเรือนยอด (throughfall) ลงสู่พื้นป่า บริเวณพื้นป่ามักจะมีเศษไม้ ใบไม้ และซากเหลือต่าง ๆ ของทั้งพืชและสัตว์ คอยดูดซับน้ำฝนและชะลอความเร็วของน้ำที่ไหลบ่า ประกอบกับดินป่าไม้มักจะเป็นดินดี มีอินทรีย์วัตถุสูง มีการดูดซับน้ำได้ดี น้ำจึงซึม (infiltrate) ลงดินได้มาก ทำให้น้ำที่ไหลบ่าลดลงเป็นที่ทราบแล้วว่าการเกิดการพังทลายของดินนั้น เนื่องจากแรงปะทะของเม็ดฝนที่มีต่ออนุภาคดิน และการพัดพาอนุภาคของดิน เนื่องจากน้ำที่ไหลบ่า (surface run off) ในเมื่อป่าไม้สามารถสกัดกั้นแรงปะทะของเม็ดฝนและลดปริมาณและความเร็วของน้ำที่ไหลบ่าดังกล่าวได้ ป่าไม้จึงป้องกันการพังทลายของดินได้เป็นอย่างดี ดังนั้น เมื่อฝนตกลงมาบนที่ป่าไม้ได้รับการบำรุงรักษาอย่างดีและมีได้ถูกไฟไหม้ น้ำที่ไหลบ่าผ่านผิวดินจึงมักจะใสไม่ขุ่นข้น ในทางตรงกันข้ามในที่ที่ป่าไม้ถูกแผ้วถางทำลายและที่ดินปราศจากสิ่งปกคลุมแรงปะทะของเม็ดฝนและน้ำที่ไหลบ่าจะทำให้ผิวดินที่อุดมสมบูรณ์ถูกกัดเซาะ และไหลล่อยไปเป็นเหตุให้เกิดการตกระกอนหน้า เขื่อน และตามลำน้ำต่าง ๆ เกิดเป็นสันดอนปากน้ำ เช่น สันดอนปากน้ำเจ้าพระยา มีดินตะกอนที่ถูกพัดพามาตามลำน้ำปีหนึ่ง ๆ ประมาณ 12.5 ล้านตัน ฉะนั้น การที่จะรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินมิให้เสื่อมสูญไป และเพื่อมิให้ดินถูกชะล้างหมดไป รวมทั้งเพื่อให้มีน้ำสะอาดไว้สำหรับบริโภคและใช้สอยตลอดไป จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องป้องกันรักษาป่าตามต้นน้ำลำธารไว้ให้ดี การจุดไฟเผาป่า การตัดต้นไม้ การชักลากไม้ และการทำถนนหนทางจำเป็นต้องทำด้วยความระมัดระวังเพื่อป้องกันมิให้ผิวดินถูกน้ำกัดเซาะไปโดยง่าย

4. บรรเทาอุทกภัย (flood) การทำลายป่านอกจากจะทำให้เกิดการพังทลายของดินดังได้กล่าวมาแล้ว ยังทำให้ปริมาณน้ำที่ไหลลงสู่แม่น้ำลำธารเพิ่มขึ้นภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว และน้ำที่ไหลมาข่มขุ่นข้น เพราะเต็มไปด้วยกรวดทรายและดินตะกอนต่าง ๆ เมื่อไหลลงไปถึงลำน้ำก็ทำให้ระดับน้ำในลำน้ำนั้น ๆ สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว หากสันตลิ่งก็กลายเป็นอุทกภัยทำลายเรือสวนไร่นา และบ้านเรือนสองฝั่งน้ำให้เสียหายได้ หิน กรวด ทรายและตะกอนที่น้ำพัดพามาจะกัดเซาะตลิ่งพังหรือทำให้สายน้ำต้องเปลี่ยนทิศทาง และทำให้ลำน้ำตื้นเขินอย่างรวดเร็ว เมื่อลำน้ำตื้นเขินความจุย่อมจะลดลง พอมีฝนตกและน้ำไหลบ่าเพียงเล็กน้อยก็ทำให้เกิดอุทกภัยขึ้นได้ง่ายและเกิดขึ้นบ่อยครั้งด้วย ฉะนั้นแม้จะมีฝนตกเท่านั้น ณ ที่ต้นน้ำเดียวกัน ลำน้ำที่ป่าไม้ตอนต้น

น้ำถูกทำลายย่อมมีโอกาสที่น้ำจะเอ่อล้นฝั่งได้ยิ่งกว่าลำน้ำที่มีการรักษาป่าไม้บริเวณต้นน้ำไว้เป็นอย่างดี

ตามเหตุผลดังที่ได้กล่าวมานี้ นอกจากการสร้างเขื่อนและอ่างกักเก็บน้ำเป็นระยะในลำน้ำต่าง ๆ เพื่อป้องกันอุทกภัยแล้ว ยังจะต้องมีการรักษาและปลูกสร้างป่าขึ้นใหม่ในตอนต้นของลำน้ำนั้น ๆ ด้วยเสมอ มิฉะนั้นแล้วการใช้ประโยชน์ของสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ดังกล่าวจะได้ผลไม่คุ้มค่า อย่างไรก็ตามหากมีฝนตกหนักผิดปกติและปริมาณน้ำฝนที่ตกมีมากเกินไปที่ป่าไม้จะรองรับและดูดซับน้ำไว้ได้ ทำนองเดียวกับที่ฝนตกหนักจนเกิดความจุของอ่างเก็บน้ำ อุทกภัยก็อาจเกิดขึ้นได้เช่นกัน ถึงแม้จะมีป่าอยู่ตอนต้นน้ำก็ตาม แต่ถึงกระนั้นป่าไม้ก็จะช่วยบรรเทาความรุนแรงของอุทกภัยให้เบาบางลงได้ และเกิดขึ้นชั่วคราวระยะเวลาเพียงสั้น ๆ ไม่ยืนยาวเหมือนการไม่มีป่าไม้อยู่เลย

5. ทำให้น้ำไหลอย่างสม่ำเสมอตลอดปี น้ำที่มีประโยชน์นั้นนอกจากต้องมีคุณภาพดี มีปริมาณพอเหมาะแล้ว ยังจำเป็นจะต้องมีไหลอยู่ตลอดเวลาด้วย ไม่ใช่มีเฉพาะฤดูฝน และขาดแคลนในฤดูแล้ง ประโยชน์อันยิ่งใหญ่ของป่าไม้ นอกจากจะป้องกันและบรรเทาความรุนแรงของอุทกภัยแล้ว ก็คือการช่วยให้ห้วย ลำธารต่าง ๆ ได้มีน้ำไหลอย่างสม่ำเสมอตลอดปี ที่เป็นเช่นนี้ เพราะเมื่อฝนตกลงมาในที่ป่าไม้ น้ำฝนจะไม่ไหลสวบซาบลงสู่แม่น้ำลำธารเสียทั้งหมดโดยเร็ว แต่จะถูกกักไว้ใบบไม้ตามพื้นป่าและดินอันร่วนซุยดูดซับเอาไว้ และค่อย ๆ ซึมลงดินสะสมไว้เป็นน้ำใต้ดิน แล้วค่อย ๆ ไปปลดปล่อยออกสู่ห้วย ลำธาร ทำให้ฤดูแล้งซึ่งไม่มีฝนตก แต่ลำธารต่าง ๆ ก็ยังคงมีน้ำไหลอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เนื่องมาจากพื้นดินใต้ป่าไม้เป็นอ่างเก็บน้ำธรรมชาติที่สะสมน้ำเอาไว้ตอนฤดูฝน แล้วระบายออกในฤดูแล้งนั่นเอง ซึ่งต่างกับที่ดินที่ไม่มีป่าไม้หรือสิ่งปกคลุม โอกาสที่น้ำจะซึมลงดินมีน้อย น้ำส่วนใหญ่จะไหลไปตามผิวหน้าดิน ทำให้เกิดน้ำหลาก น้ำท่วมในฤดูฝนและขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง เนื่องจากระดับน้ำใต้ดินลดลง จึงไม่มีน้ำมาหล่อเลี้ยงลำธารในฤดูแล้ง จากผลการวิจัยในป่าต่าง ๆ ของสหรัฐอเมริกา ปรากฏว่านี้ ฝนที่ตกในป่ามีโอกาสไหลซึมลงไปดินได้มากกว่าในที่โล่งแจ้งตั้งแต่ 2 ถึง 70 เท่า ทั้งนี้แล้วแต่ลักษณะของดินและชนิดของป่าไม้ที่มีอยู่ ณ ที่นั้น และปริมาณของน้ำฝนที่ตกลงมา รวมทั้งความลาดชันของพื้นที่ด้วย

6. เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ป่าไม้ นอกจากจะให้ผลิตผลและประโยชน์ต่าง ๆ แก่มนุษย์แล้ว ยังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ ซึ่งมนุษย์ใช้เป็นอาหาร เป็นเครื่องนุ่งห่ม และเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ สัตว์ป่าบางชนิดมีประโยชน์ต่อการค้นคว้าทดลองทางวิทยาศาสตร์ การแพทย์ นกและแมลงบางชนิดก็เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ในการทำยาสมุนไพร นอกจากนี้ยังช่วยรักษาสมดุลของธรรมชาติไว้ด้วย ซึ่งถ้าหากไม่มีป่าไม้ สัตว์ป่าต่าง ๆ ดังกล่าวก็จะสูญพันธุ์ไป เพราะจะไม่มีแหล่งที่อยู่อาศัยและปราศจากแหล่งหากิน ปัจจุบันมีผู้สนใจทำการศึกษาหาความรู้

ผลิตผลิตภัณฑ์อยู่กับธรรมชาติและศึกษาความเป็นอยู่ของสัตว์ป่ามากขึ้น ซึ่งถ้าหากรักษาป่าไม้และสัตว์ป่าไว้ให้ดีจะเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ประเทศได้อย่างหนึ่ง อีกทั้งเป็นการชักจูงนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศให้นำเงินตราเข้ามาใช้สอยในบ้านเราอีกด้วย

7. เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เมื่อมนุษย์เจริญขึ้น ประชาชนพลเมืองพากันเข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น ความเคร่งเครียดในการประกอบธุรกิจ รวมทั้งการอยู่ร่วมกันอย่างแออัดขัดเคืองในเมือง ทำให้มนุษย์ต้องการเปลี่ยนสถานที่เที่ยวเตร่และพักผ่อนหย่อนใจรวมทั้งหลบหนีความจอแจ ความอึดอัดทึบครึ้ม รวมทั้งปัญหาน้ำเน่าและอากาศเสียในเมืองออกไปสู่ที่ที่มีความสงบเงียบ ร่มเย็น อากาศบริสุทธิ์ และมีทิวทัศน์ธรรมชาติอันสวยงามตามป่าเขาลำเนาไพรมากขึ้น รัฐบาลจึงจำเป็นต้องจัดป่าไม้บางแห่งที่มีทิวทัศน์สวยงามไว้ให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจแก่ประชาชนพลเมือง เช่น จัดทำเป็นอุทยานแห่งชาติ (national parks) วนอุทยาน (forest parks) และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจในป่า (forest recreation areas) รวมทั้งที่วิเวกห่างไกลผู้คน (wilderness areas) ให้ด้วย ความสำคัญของป่าไม้ในการที่จะใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนนั้นนับวันแต่จะมีมากขึ้นและถือว่าเป็นประโยชน์ทางอ้อมของป่าไม้ที่มีความสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในขณะนี้

นอกจากนี้ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2537: 38) กล่าวในทำนองเดียวกันว่าป่าไม้มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งประโยชน์ทางตรงนั้นมนุษย์สามารถนำเอาไม้มาใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน เป็นอาหาร ใช้เปลือกไม้เส้นใยไม้และเถาวัลย์มาถักทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนนำมาใช้เป็นยารักษาโรค และประโยชน์ทางอ้อมนั้นป่าไม้เป็นแหล่งให้กำเนิดต้นน้ำลำธาร ก่อให้เกิดความชุ่มชื้นควบคุมสภาวะอากาศ ป่าไม้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจศึกษาความรู้และป่าไม้ยังช่วยบรรเทาความรุนแรงของลม ตลอดจนป้องกันการกัดเซาะและพังทลายของหน้าดิน

ประเภทของป่าไม้ในประเทศไทย

ป่าไม้ในประเทศไทย จัดได้ว่าเป็นป่าเขตร้อน (tropical forest) จึงทำให้สังคมของพืชป่ามีความหลากหลาย มีความสลับซับซ้อน ซึ่งนิวัติ เรืองพานิช (2534: 196-202) ได้จัดแบ่งประเภทป่าไม้ของประเทศไทยออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท คือ ป่าไม่ผลัดใบ (evergreen forest) และป่าผลัดใบ (deciduous forest)

1. ป่าไม่ผลัดใบ (evergreen forest) ป่าประเภทนี้มีประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ของเนื้อที่ป่าของประเทศ สามารถแบ่งย่อยออกไปได้อีก 4 ชนิด ดังนี้

1.1 ป่าดิบเมืองร้อน (tropical evergreen forest) เป็นป่าที่อยู่ในเขตที่มีลมมรสุมพัดผ่านอยู่เกือบตลอดปี มีปริมาณน้ำฝนมาก ดินมีความชุ่มชื้นอยู่ตลอดเวลา ขึ้นอยู่ทั้งในที่ราบและที่เป็นภูเขาสูง มีกระจายอยู่ทั่วไปตั้งแต่ภาคเหนือลงไปถึงภาคใต้ แบ่งย่อยตามสภาพความชุ่มชื้นและความสูงต่ำของสภาพภูมิประเทศได้ ดังนี้

1.1.1 ป่าดิบชื้น (tropical rain forest) ป่าชนิดนี้โดยทั่วไปเรียกว่าป่าดงดิบ มีมากที่สุดแถบจังหวัดฝั่งทะเลตะวันออก เช่น ระยอง จันทบุรี และภาคใต้ ซึ่งมีปริมาณน้ำฝนตกมากกว่าภาคอื่น ๆ ลักษณะทั่วไปมักเป็นป่ารกทึบ ประกอบด้วยพันธุ์ไม้มากมายหลายร้อยชนิด ต้นไม้ชั้นบนส่วนใหญ่เป็นไม้ในวงศ์ยาง (Dipterocarpaceae) มีลำต้นสูงใหญ่ตั้งแต่ 30 ถึง 50 เมตร พันธุ์ไม้ชนิดที่สำคัญในป่าชนิดนี้ได้แก่ พวกไม้มยาง (Dipterocarpus spp.)

1.1.2 ป่าดิบแล้ง (dry evergreen forest) มีอยู่ทั่วไปตามภาคต่าง ๆ ของประเทศตามที่ราบเรียบหรือตามหุบเขา มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 300-600 เมตร และมีปริมาณน้ำฝนระหว่าง 1,000-1,500 มม. พันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่มีมากชนิดด้วยกัน เช่น กระบากดำ (*Anisoptera oblonga* Dyer.) กระบากคอก (*Anisoptera costata* Korth.) ยางนาหรือยางขาว (*Azzeria xylocarpa* Craib) ฯลฯ พืชชั้นล่างก็มีพวก ปาล์ม หวาย จิง ข่าต่าง ๆ แต่ปริมาณไม่หนาแน่นนักและค่อนข้างโล่งเตียน

1.1.3 ป่าดิบเขา (hill evergreen forest) เป็นป่าที่อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 1,000 เมตรขึ้นไป ส่วนใหญ่อยู่บนภูเขาสูงในภาคเหนือ และบางแห่งในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ที่ทุ่งแสลงหลวง จังหวัดพิษณุโลก และเพชรบูรณ์ ป่าภูกระดึง จังหวัดเลย เป็นต้น มีปริมาณน้ำฝนระหว่าง 1,000-2,000 มม. พันธุ์ไม้ที่สำคัญในป่าชนิดนี้ได้แก่ ไม้ในวงศ์ก่อ (Fagaceae) นอกจากนี้ก็มีสนสามพันปี (*Caerydium elatum* wall.) พญาเมฆามป้อม (*Podocarpus imbricatus* Bl.) พญาไม้ (*Podocarpus neriifolius* D.Don) ยมหอม (*Cedrela toona* Foxb.) กำลั้งเสื่อโคร่ง (*Betula alnoides* Ham.) เป็นต้น ในป่าชนิดนี้บางทีก็มีไม้สนเขา (*Pinus* spp.) ขึ้นปะปนอยู่ด้วย ส่วนไม้พื้นล่างมักเป็นพวกเฟิร์น กล้ายไม้ดินบอสต่าง ๆ ป่าชนิดนี้มักอยู่บริเวณต้นน้ำลำธารและถูกชาวเขาทำลายอย่างหนัก โดยเฉพาะทางภาคเหนือของประเทศไทย

1.2 ป่าสน (coniferous forest) ป่าสนมีกระจายอยู่เป็นหย่อม ๆ ตามภาคเหนือ เช่น จังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำปาง เพชรบูรณ์ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จังหวัดเลย ศรีสะเกษ สุรินทร์ และอุบลราชธานี มีอยู่ตามที่เขา และที่ราบบางแห่งที่สูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 200 เมตรขึ้นไป บางครั้งจะพบขึ้นปะปนอยู่กับป่าแดงและป่าดิบเขา ป่าสนเขา ป่าสน โดยทั่วไปมักจะขึ้นอยู่ในที่ดินไม่อุดมสมบูรณ์ เช่น ตามสันเขาที่ค่อนข้างแห้งแล้ง เป็นต้น ประเทศไทยมีป่าสนเขาเพียง 2 ชนิดเท่านั้นคือ สนสองใบ (*Pinus merkusii* jung & D.vriese)

และสนสามใบ (*Pinus kesiya* Royle ex Gord.) นอกจากนั้นป่าชนิดนี้จะมีไม้พวก เหียง (*Dipterocarpus obtusifolius* Teysm.) พลวง (*Dipterocarpus tuberculatus* Roxb.) และพวกก้อต่าง ๆ ขึ้นปะปนอยู่ พืชชั้นล่างก็มีพวกหญ้าต่าง ๆ

1.3 ป่าพรุหรือป่าบึง (swamp forest) คือป่าที่อยู่ตามที่ราบลุ่มมีน้ำขังอยู่เสมอและตามริมฝั่งทะเลที่มีโคลนทั่วไป ปริมาณน้ำฝนไม่น้อยกว่า 2,000 มม.ต่อปี แบ่งเป็นชนิดย่อย ๆ ได้อีก 2 ชนิดคือ

1.3.1 ป่าพรุหรือป่าบึงน้ำจืด (fresh water swamp forest) ป่าประเภทนี้อยู่ถัดจากชายฝั่งทะเลเข้ามา หรือบริเวณที่ลุ่มที่มีการทับถมของซากพืชและอินทรีย์วัตถุที่ไม่สลายตัว จะมีน้ำท่วมหรือชื้นแฉะตลอดปี ดินเป็นดินตะกอนหรือโคลนตม ป่าพรุที่ใหญ่ที่สุดอยู่ในจังหวัดนราธิวาส มีเนื้อที่ทั้งหมด 283,350 ไร่ พันธุ์ไม้ที่ขึ้น เช่น ตำโรง (*Scadium lychmophorum* Pierre.) จิกนม (*Palaquium gutta* Baill.) จิกนา หรือกระโถคน้ำ (*Barringtonia acutangula* Gaerth.) กะเบาหน้า (*Hydnocarpus anthelminthicus* Pierre.) หงอนไก่ทะเล (*Heritiera littoralis* Dry.) ก้นเกรา (*Fagraea fragrans* Roxb.) และหลาวชะโอน (*Oncosperma tigillaria* Ridl.) เป็นต้น

1.3.2 ป่าชายเลน (Mangrove Swamp forest) ป่าชนิดนี้จะขึ้นอยู่ตามชายฝั่งทะเลที่มีดินโคลน และน้ำทะเลท่วมถึง เช่น ตามชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก ตั้งแต่ระนองถึงสตูล แถบอ่าวไทย ตั้งแต่สมุทรสงครามถึงตราด และจากประจวบคีรีขันธ์ลงไปถึงนราธิวาส พันธุ์ไม้ที่สำคัญในป่าชนิดนี้ส่วนใหญ่อยู่ในวงศ์ Rhizophoraceae เช่น ไม้โกงกางใบเล็ก (*Rhizophora apiculata* Bl.) โกงกางใบใหญ่ (*Rhizophora mucronato* Lamk.)

1.3.3 ป่าชายหาด (beach forest) เป็นป่าที่มีอยู่ตามชายฝั่งทะเลที่เป็นดินกรวดทราย และโขดหินพันธุ์ไม้จะผิแตกไปจากที่ถูกน้ำท่วมถึง ถ้าชายฝั่งเป็นดินทรายก็มีสนทะเล (*Casuarina equisetifolia* Linn.) ขึ้นอยู่เป็นกลุ่มก้อน ไม้ค้อยมีพันธุ์ไม้อื่นปนเลย พืชชั้นล่างก็มีพวก ตีนนก (*Vitex trifolia* Linn.) และพันธุ์ไม้เลื้อยอื่น ๆ อีกบางชนิด ถ้าเป็นดินกรวด เป็นหิน พันธุ์ไม้ที่ขึ้นส่วนใหญ่เป็นพวก กะทิง (*Calophyllum inophyllum* Linn.) หูกวาง (*Terminalia catapp* Linn.) เป็นต้น

2. ป่าผลัดใบ ป่าผลัดใบแบ่งได้แบ่งได้เป็น 3 ชนิดคือ

2.1 ป่าเบญจพรรณ (Mixed deciduous forest) ป่าชนิดนี้มีอยู่ทั่วไปในภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนทางภาคใต้ไม่ปรากฏว่ามีอยู่เลย ป่าชนิดนี้มักจะมีไม้สักขึ้นปะปนอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะทางภาคเหนือและภาคกลางบางแห่ง ส่วนภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือมีป่าเบญจพรรณอยู่น้อย ลักษณะของป่าเบญจพรรณโดยทั่วไปเป็นป่าโปร่ง ประกอบด้วยต้นไม้ขนาดกลางเป็นส่วนมาก พื้นป่าไม้รกทึบ มีไม้ไผ่ชนิดต่าง ๆ ขึ้นอยู่มากในฤดูแล้ง ต้นไม้ทั้งหมดจะพากันผลัดใบ และมีไฟป่าไหม้อยู่ทุกปี มีพันธุ์ไม้ขึ้นคละปะปนกันมาก ชนิด เช่น ไม้สัก (*Tactona grandis* Linn.f.) แดง (*Xylia kerrii* Craib & Hutch) ประคู้ (*Pterocarpus macrocarpus* Kurz.) มะค่าโมง (*Afelia xylocarpa* Craib.) ชิงชัน (*Dalbergia oliveri* Gamble.)

2.2 ป่าแพะ ป่าแดง ป่าโคก หรือป่าเต็งรัง (deciduous dipterocarp forest) ป่าชนิดนี้มีอยู่มากทางภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบไม่ปรากฏว่ามีอยู่ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือนับว่ามีมากที่สุด คือมีอยู่ถึงร้อยละ 70-80 ของป่าชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ในภาคนี้ทั้งหมด ป่าชนิดนี้อยู่ทั่วไปทั้งที่ราบและที่เขาสูง ดินมักเป็นทรายและลูกรัง (lateritic soil) ซึ่งจะมีสีก่อนข้างแดงในที่บางแห่งจึงเรียกว่าป่าแดง ส่วนใหญ่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ป่าชนิดนี้มักขึ้นอยู่ในที่เป็นลูกเนินที่เรียกกันว่าโคก จึงมีชื่อว่าป่าโคก ลักษณะของป่าชนิดนี้เป็นป่าโปร่ง มีต้นไม้ขนาดเล็กและขนาดกลางขึ้นอยู่กระจัดกระจาย พื้นป่าไม้รกทึบ มีหญ้าชนิดต่าง ๆ ขึ้นอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะหญ้าเพ็ค (*aurndinaria pusilla* Cheval & a Canys) และไม้ไผ่ชนิดต่าง ๆ ทุก ๆ ปี จะมีไฟไหม้ป่าชนิดนี้เป็นประจำ พันธุ์ไม้ที่ขึ้นอยู่ในป่าชนิดนี้ได้แก่ ไม้เต็ง (*Shorea obtusa* Wall.) รัง (*Shorea siamensis* Miq.) เทียง (*Dipterocarpus obtusifolius* teysm.) พลวง (*Dipterocarpus tuberculatus* Roxb.) เป็นต้น

2.3 ป่าหญ้า (savanna forest) เป็นป่าที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่ป่าธรรมชาติชนิดอื่นๆ ดังกล่าวข้างต้นได้ถูกทำลายไปหมด ดินมีสภาพเสื่อมโทรม ต้นไม้ไม่อาจขึ้นหรือเจริญเติบโตต่อไปได้ พวกหญ้าต่าง ๆ จึงเข้ามาแทนที่ จะพบอยู่ทั่วไปตามภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย บริเวณที่เป็นป่าร้างและไร่ร้าง หญ้าที่ขึ้นส่วนใหญ่เป็นหญ้าคา (*Imperata cylindrica* Beauv.) แฝกหอม (*Vitiverai zazanioides* Stapf.) หญ้าชันอากาศ (*Panicum repens* Linn.) หญ้าพง (*Saccharum spontaneum* Linn.) สาบเสือ (*Eupatorium odoratum* Linn.) เหล่านี้เป็นต้น อาจจะ มีต้นไม้ขึ้นอยู่ห่าง ๆ กันบ้าง

การสูญเสียทรัพยากรป่าไม้ในประเทศไทย

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (2540: 22) ระบุถึงสถานการณ์ป่าไม้ว่า ในช่วงปี 2530-2536 ทรัพยากรป่าไม้ของประเทศมีอัตราการลดลงโดยเฉลี่ยปีละ 2.73 ล้านไร่ และมีแนวโน้มที่จะลดลงต่อไปอีก แม้ว่าจะได้มีพระราชกำหนดปิดป่าสัมปทานทำไม้ป่าบกทั่วประเทศ ในปี พ.ศ. 2532 แล้วก็ตาม ในช่วงปี พ.ศ. 2532-2536 พื้นที่ป่ายังถูกบุกรุกทำลายถึง 6.2 ล้านไร่

หรือมีอัตราการลดลงเฉลี่ยปีละ 1.5 ล้านไร่ การบุกรุกทำลายป่านอกจากจะทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงแล้ว ยังทำให้ทรัพยากรป่าไม้มีสภาพเสื่อมโทรม โดยทำให้ความหนาแน่นของต้นไม้ในป่าเฉลี่ยลดลงร้อยละ 30 ของความหนาแน่นของต้นไม้ในปี 2516 และต้นไม้ที่เหลืออยู่เป็นป่าไม้มีค่าทางเศรษฐกิจเพียงร้อยละ 65 ของต้นไม้ในป่าทั้งหมด ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งทรัพยากรดิน ทรัพยากรน้ำ สภาพภูมิอากาศ ความหลากหลายทางชีวภาพตลอดจนก่อให้เกิดภัยธรรมชาติอย่างร้ายแรงด้วย

ราตรี ภาธา (2540: 107-109) กล่าวว่า สาเหตุของการสูญเสียทรัพยากรป่าไม้นั้นเกิดจากหลายประการด้วยกัน กล่าวคือ

1. การทำไม้ ความต้องการใช้ไม้ทำให้ต้นไม้ถูกลักลอบตัดและตัดอย่างถูกต้องตามกฎหมาย มีทั้งการอนุญาตสัมปทานผูกขาดในระยะยาว ขาดระบบการควบคุม ผู้เกี่ยวข้องมุ่งหวังให้ทำไม้ออกในปริมาณมากโดยคำนึงถึงการดูแลพื้นที่ป่า
2. การเพิ่มจำนวนประชากรของประเทศ ความต้องการเพิ่มพื้นที่เกษตรกรรมที่สืบเนื่องจากการเพิ่มจำนวนประชากร เป็นเหตุให้พื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกเพื่อการเพาะปลูกมากขึ้น
3. การส่งเสริมการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์เพื่อการส่งออก เช่น ปอ มันสำปะหลัง โดยไม่ได้มีการส่งเสริมให้มีการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ ใช้วิธีการเพิ่มผลผลิตของพืชเกษตรด้วยการขยายพื้นที่เพาะปลูก ตลอดจนการส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ทำให้พื้นที่ป่าชายเลนถูกบุกรุกเพิ่มขึ้น
4. การกำหนดแนวเขตป่าไม้ไม่ชัดเจน ราษฎรเกิดความสับสนในเรื่องแนวเขตมีทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจ มักจะเกิดปัญหาความขัดแย้ง กรณีพิพาท ในเรื่องที่ดินทำกินและที่ดินป่าไม้อยู่เสมอๆ
5. การจัดสร้างสาธารณูปโภคของรัฐ เช่น เขื่อน อ่างเก็บน้ำ เส้นทางคมนาคม ทำให้สูญเสียพื้นที่ป่าไม้ไปเพื่อใช้ในการก่อสร้างและหลังจากการก่อสร้างแล้ว ก่อให้เกิดการเข้าไปบุกรุกป่าของราษฎรได้ง่ายขึ้น
6. ไฟป่า ทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรมลง สูญเสียความหลากหลาย เกิดการพังทลายของดิน ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เกิดโรคระบาดดับหมู่ไม้
7. การทำเหมืองแร่ บริเวณแหล่งที่พบแร่มักจะปกคลุมด้วยหมู่ไม้ การทำเหมืองแร่จึงต้องเปิดหน้าดินก่อน ทำให้ป่าไม้ถูกทำลายไป
8. การทำลายของสัตว์ป่าและสัตว์เลี้ยง โดยสัตว์จะกัดกินทำลาย ใบ กิ่ง ก้าน รากเหง้า ของพืชป่า ตลอดจนการเหยียบย่ำของสัตว์ทำให้กล้าไม้ถูกทำลาย

9. การทำลายจากเชื้อโรคและแมลง เชื้อโรคและแมลงทำให้ต้นไม้ในป่า แคระแกรน หยุดการเจริญเติบโตและตายได้ในที่สุด

10. ความตระหนักรู้และความร่วมมือของประชาชนต่อการอนุรักษ์มีน้อย ประชาชนมักคิดว่าการคุ้มครองดูแลเป็นหน้าที่ของรัฐตลอดจนค่านิยมในการใช้ไม้เพื่อสนองความต้องการ

นิวัติ เรืองพานิช (2534: 203-206) กล่าวเสริมว่า ความเสียหายของทรัพยากรป่าไม้เรียงตามลำดับความร้ายแรงได้ดังนี้

1. การลักลอบโค่นและเผาทำลายป่าในบริเวณต้นน้ำลำธารเพื่อทำไร่เลื่อนลอยซึ่งการบุกรุกทำลายในลักษณะนี้ไม่ได้นำไม้มาใช้ประโยชน์แต่อย่างใด จึงทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรป่าไม้อย่างร้ายแรง ส่งผลให้เกิดการพังทลายของดิน ก่อให้เกิดดินตะกอนทับถมบริเวณหน้าเขื่อน และยังส่งผลให้เกิดอุทกภัยอีกทางหนึ่งด้วย

2. การทำลายป่าเพื่อต้องการพื้นที่เพื่อการเกษตร การทำลายในลักษณะนี้มักเป็นการทำลายป่าในพื้นที่ค่อนข้างราบไม่ลาดชันมากนักและไม่ใช้ต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ซึ่งสืบเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว เกิดความต้องการที่ดินเพื่ออยู่อาศัยและทำกิน

3. การตัดไม้เพื่อทำฟืนและเผาถ่านและการตัดไม้ประเภทนี้จะทำกับไม้ทุกชนิดทุกขนาด ผู้ทำลายป่าลักษณะนี้มักเป็นผู้ยากจนและยึดอาชีพรับจ้างนายทุนเผาถ่าน ป่าที่ถูกทำลายมักเป็นป่าเต็งรัง มีดินเลว

4. การลักลอบตัดไม้มีค่าเพื่อทำการแปรรูปหรือใช้สอยส่วนตัว การตัดไม้ประเภทนี้ผู้ลักลอบมักเห็นแก่ได้จึงพยายามตัดไม้ให้มากที่สุด จนเกินกำลังผลิตของป่า ทำให้ป่าเสื่อมโทรมลง ในที่สุดก็จะไม่เหลือไม้มีค่าอยู่เลย

ผลกระทบจากการทำลายทรัพยากรป่าไม้

การบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ทำให้เกิดการเสื่อมโทรมลงทั้งคุณภาพ และปริมาณก่อให้เกิดผลกระทบมากมายต่อมนุษย์ ต่อระบบนิเวศ ตลอดจนเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายด้าน

ราตรี ภาธา (2540: 109-112) กล่าวถึงผลกระทบที่เกิดจากการทำลายทรัพยากรป่าไม้ไว้ดังนี้

1. ทรัพยากรดินทำให้เกิดการกัดเซาะพังทลายของดินรุนแรงขึ้น ทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์

2. ทรัพยากรน้ำ เมื่อป่าไม้ถูกทำลายไปจึงทำให้ไม่สามารถควบคุมหรือชะลอการไหลของน้ำในฤดูน้ำหลากไว้ได้ก่อให้เกิดอุทกภัยในฤดูฝน และเกิดความแห้งแล้ง ขาดน้ำในฤดูแล้ง ปริมาณการไหลของน้ำไม่สม่ำเสมอตลอดทั้งปี คุณภาพของน้ำเสื่อมลงเกิดปริมาณสารปนเปื้อน และตะกอนในน้ำมากขึ้น

3. ผลทางด้านเศรษฐกิจ เมื่อทรัพยากรป่าไม้ลดลงจึงไม่เพียงพอสำหรับใช้ในประเทศ ทำให้มีการลักลอบตัดไม้ในป่ามากขึ้น และเมื่อยังมีความต้องการใช้ไม้สูงอยู่ก็จะทำให้ไม่มีราคาแพงมากขึ้น

4. ผลทางด้านสังคม ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ฝนแล้ง เกิดอุทกภัยอย่างรุนแรง ปัญหาเหล่านี้ทำให้มนุษย์ต้องแสวงหาที่อยู่ใหม่ที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต

5. ผลทางการเมือง นักการเมืองอาศัยการโฆษณาหาเสียงด้วยการให้สัญญา กับราษฎรว่าจะเอาพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมมาจัดเป็นที่ดินทำกินให้

6. ผลด้านสิ่งแวดล้อมทำให้อากาศเสียขาดต้นไม้ป่าไม้คอยดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์ ตลอดจนทำให้อุณหภูมิของโลกสูงขึ้น (greenhouse effect) ทำให้อุณหภูมิของโลกร้อนขึ้น

วิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

Bertrand (1981: 2) กล่าวว่า การอนุรักษ์ (conservation) เป็นคำที่มาจากภาษาละติน มีความหมายถึงการเก็บหรือรักษา ซึ่งความหมายเหล่านี้สมัยก่อนจะใช้กับความหมายของการ สงวนและการป้องกันป่าไม้และสัตว์ป่าเท่านั้น ต่อมาในปัจจุบันนี้คำว่าอนุรักษ์ สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการอนุรักษ์ทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อคุณภาพชีวิตของสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ เกษม จันทรแก้ว (2540: 7) ที่ได้รายงานว่า ในขั้นแรกการอนุรักษ์จะใช้คำสองคำคือ การสงวน (to preserve) ซึ่งหมายถึงการเก็บรักษาที่หายากเอาไว้ อีกคำหนึ่งก็คือ การป้องกันการ สูญเสีย (to prevent waste) ซึ่งหมายถึงการป้องกันทุกวิถีทางที่จะให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ให้มีการสูญเสียเกิดขึ้น ต่อมาในยุคหลังทรัพยากรมีการนำออกไปใช้อย่างฟุ่มเฟือยทำให้ร่อยหรอลงไป จึงน่าจะมีการฟื้นฟูและหาทางเพิ่มพูนให้มากขึ้นเสียก่อนที่จะนำออกไปใช้ เพราะฉะนั้นจึงเกิดหลักการที่ว่าจะต้องหาทางเพิ่มทรัพยากรให้มากกว่าก่อนที่จะนำออกไปใช้ในอนาคต และถ้ามี ทรัพยากรอยู่แล้วก็ต้องหาทางให้มีใช้ตลอดไปเช่นกัน (to increase and sustain the supply) จึงพอสรุปความหมายของ “อนุรักษ์” ว่าเป็นการใช้ตามความต้องการและประหยัดไว้ เพื่อใช้ในอนาคต ใช้ประโยชน์อย่างมีเหตุมีผลและมีการสร้างสรรค์ ซึ่งนับว่าเป็นการหลีกเลี่ยงการใช้ทรัพยากรมิให้

มีการสูญเสียค่าจากการใช้ และหาวิธีการที่จะบำรุงรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมพร้อมกับการใช้ทรัพยากร

จากสถานการณ์ป่าไม้ของประเทศ ทรัพยากรป่าไม้ถูกบุกรุกทำลายลงไปมากและมีแนวโน้มจะลดลงไปเรื่อย ๆ จนไม่สามารถที่จะสนองความต้องการของประชาชน ได้ซึ่งทรัพยากรป่าไม้นั้นมีคุณค่าและสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ และการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้นั้นยังส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ และสิ่งแวดล้อมมากมาย จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้วีให้เพียงพอ ซึ่งการอนุรักษ์นั้นมีแนวทางหลากหลายวิธี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทรัพยากรที่มีอยู่ในแต่ละแห่ง ความเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์รวมทั้งผลประโยชน์และผลเสียที่จะเกิดขึ้นต่อการปฏิบัติ ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงประชาชนเป็นหลักวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรโดยทั่วไปมีแนวทางดังนี้ (คูสิต เวชกิจ, 2534: 224-225)

1. การอนุรักษ์ทรัพยากรโดยตรง มีหลายวิธีการ ได้แก่ การสำรวจ ตรวจสอบ และค้นหา การป้องกัน การถนอมรักษา การบูรณะ การทำให้มีสภาพดีกว่าธรรมชาติ การผลิตและใช้อย่างมีประสิทธิภาพ การนำของเก่ามาใช้ใหม่ การใช้สิ่งอื่นทดแทนและการลดความสูญเสีย

2. การให้ความรู้แก่ประชาชน ทั้งนี้เพราะประชาชนขาดความรู้ทำให้ไม่ถึงการตัดสินใจจนความไม่เข้าใจถึงคุณค่าและความสำคัญของการอนุรักษ์ จึงจำเป็นที่จะต้องทำการแก้ไขและให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่ประชาชนทั่วไป

3. การสนับสนุนองค์การเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากร ได้แก่ หน่วยงานราชการ องค์การเพื่อสังคม และองค์การประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากร และต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐ เช่น ด้านงบประมาณ บุคลากร วัสดุและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องให้เพียงพอและจริงจัง รวมทั้งต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาองค์กรต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากร

4. นโยบายและมาตรการของรัฐต้องตั้งอยู่บนรากฐานที่ไม่ขัดแย้งกับประเพณีและวัฒนธรรมของประชาชน นโยบายการอนุรักษ์ทรัพยากรต้องมีความสอดคล้องกัน ไม่ขัดแย้งกัน เพราะอาจสร้างปัญหาให้แก่ผู้ปฏิบัติงานและประชาชนทั่วไป

5. การศึกษาวิจัยทางด้านวิชาการ เช่น การเพิ่มพูนวิทยาการใหม่ๆ ให้กว้างขวางขึ้น ช่วยในการแก้ปัญหาและทำให้การปฏิบัติต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง ช่วยในการกำหนดนโยบายวางแผนได้อย่างถูกต้อง

เกษม จันทร์แก้ว (2540: 113-114) ระบุถึงวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย 8 วิธีการ คือการใช้ (แบบยั่งยืน) การเก็บกัก การรักษา/ซ่อมแซม การฟื้นฟู การ

พัฒนา การป้องกัน การสงวน และการแบ่งเขต ทั้ง 8 วิธีการนี้ต้องสร้างความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง มิฉะนั้นแล้วอาจเกิดความผิดพลาดได้ โดยเฉพาะนักวิชาการอนุรักษ์ และ/หรือ นักวิทยาศาสตร์ ทรัพยากร

1. การใช้ หมายถึง การใช้หลายรูปแบบ เช่น บริโภคโดยตรง เห็น ได้ยิน/ได้ฟัง ได้สัมผัส การให้ความสะดวก และความปลอดภัย รวมไปถึงพลังงาน เหล่านี้ต้องเป็นเรื่องการใช้แบบยั่งยืน

2. การเก็บกัก หมายถึง การรวบรวมและเก็บกักทรัพยากรที่มีแนวโน้มที่จะขาดแคลนในบางเวลา หรือคาดว่าจะเกิดวิกฤตการณ์เกิดขึ้น บางครั้งอาจเก็บกักเอาไว้เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ในปริมาณที่สามารถควบคุมได้

3. การรักษา ซ่อมแซม หมายถึง การดำเนินการใด ๆ ต่อทรัพยากรที่ขาดไป/ไม่ทำงานตามพฤติกรรม/เสื่อมโทรม/เกิดปัญหา เป็นจุด/พื้นที่เล็ก ๆ สามารถให้พื้นที่คืนสภาพเดิมได้ อาจใช้เทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้น ช่วยให้ดีขึ้นเหมือนเดิม จนสามารถนำมาใช้ได้

4. การฟื้นฟู หมายถึง การดำเนินการใด ๆ ต่อทรัพยากรหรือสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้สิ่งเหล่านั้นเป็นปกติ สามารถเอื้อประโยชน์ในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป ซึ่งการฟื้นฟูต้องใช้เวลา เทคโนโลยีเข้าช่วยด้วยเสมอ

5. การพัฒนา หมายถึง การทำสิ่งที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น การที่ต้องพัฒนาเพราะต้องการเร่งหรือเพิ่มประสิทธิภาพให้เกิดผลที่ดีขึ้น การพัฒนาที่ถูกต่อนั้น ต้องใช้ทั้งความรู้ เทคโนโลยีและการวางแผนที่ดี

6. การป้องกัน หมายถึง การป้องกันสิ่งที่เกิดขึ้นมิให้ลุกลามมากกว่านี้ รวมไปถึงการป้องกันสิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้นด้วย การป้องกันต้องใช้เทคโนโลยีและการวางแผน เช่นเดียวกับวิธีการอนุรักษ์อื่น ๆ

7. การสงวน หมายถึง การเก็บไว้โดยไม่ให้แตะต้องหรือนำไปใช้ด้วยวิธีใด ๆ ก็ตาม การสงวนอาจกำหนดเวลาที่เก็บไว้โดยไม่ให้มีการแตะต้องตามเวลาที่กำหนดไว้ก็ได้

8. การแบ่งเขต หมายถึง ทำการแบ่งเขตหรือแบ่งกลุ่ม/ประเภทตามคุณสมบัติของทรัพยากร สาเหตุที่สำคัญเพราะวิธีการให้ความรู้ หรือกฎระเบียบที่นำมาใช้นั้นไม่ได้ผล หรือต้องการจะแบ่งเขตให้ชัดเจน เพื่อให้การอนุรักษ์ได้ผล เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เมืองควบคุมมลพิษ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม การแบ่งเขตนี้จะต้องสร้างมาตรการกำกับด้วยมิฉะนั้นแล้วจะไม่เกิดผล

ส่วนนิติ เรื่องพานิช (2534: 227-228) ได้ระบุถึง แนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไว้ดังนี้

1. กำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินให้แน่นอนให้มีการหมายเหตุที่ชัดเจน เช่น เขตป่าอนุรักษ์และป่าเศรษฐกิจ เป็นต้น

2. บริเวณเขตป่าอนุรักษ์ รัฐจะต้องทุ่มเทบุคลากร งบประมาณ และอุปกรณ์ที่จำเป็น ทุกอย่างที่จะต้องอนุรักษ์ไว้ให้ได้

3. บริเวณเขตป่าเศรษฐกิจ จะมีสภาพป่าทั้งป่าถูกทำลาย และป่ามีสภาพดีปะปน กันไป หากป่าอยู่ใกล้หมู่บ้านหรือชุมชนให้จัดเป็นป่าชุมชน ให้ชุมชนดูแลรักษาป่า ปลูกป่าและ ใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม หากป่ายังอยู่ในสภาพดีรัฐต้องดำเนินการจัดการ หากเป็นป่าเสื่อมโทรม ควรให้รัฐและเอกชนร่วมกันปลูกป่าในเชิงเศรษฐกิจ

4. รัฐควรเตรียมการเรื่องตลาด และอุตสาหกรรมรองรับผลผลิตไม้จากสวนป่าเปิด โอกาสให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าไม้ สามารถปลูกป่าควบกับพืชเกษตร และสามารถตัดไม้ ขายได้

5. การส่งเสริมเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนและหน่วยงานต่าง ๆ ได้รับ ทราบข้อเท็จจริงจากข้อมูลที่เชื่อถือได้ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้คงอยู่ ตลอดไป

6. ความสำเร็จและความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ยังขึ้นอยู่กับกฎหมาย ระเบียบราชการและความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกฝ่ายอีกด้วย ความจริงใจความตั้งใจที่ จะแก้ปัญหาของรัฐจึงเป็นเรื่องสำคัญ

สำหรับ ราตรี ภาว (2540: 112-118) กล่าวเสริมว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มี แนวทางดังนี้

1. การกำหนดพื้นที่ป่าให้ชัดเจน ให้เป็นไปตามนโยบายการป่าไม้แห่งชาติ โดย ให้ประเทศมีพื้นที่ป่าไม้ไว้อย่างน้อยร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ เพื่อประโยชน์ 2 ประการ กล่าวคือ ป่าเพื่อเศรษฐกิจ ร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ หรือประมาณ 80 ล้านไร่ และป่าเพื่อ การอนุรักษ์ร้อยละ 15 ของพื้นที่ประเทศ หรือประมาณ 48 ล้านไร่ ซึ่งป่าอนุรักษ์นั้นประกอบ ไปด้วย อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า วนอุทยาน สวนพฤกษศาสตร์ สวนรุกชาติ พื้นที่สงวนชีวลัย พื้นที่มรดกโลก พื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 และป่าชายเลน

2. การปลูกป่า กำหนดให้มีการปลูกป่าขึ้นทดแทนป่าไม้ที่ถูกตัดฟันลง หรือปลูก ในพื้นที่ที่มีสภาพป่าเสื่อมโทรม ซึ่งสามารถดำเนินการได้ทั้งภาครัฐ เอกชน และอาสาสมัคร

3. การป้องกันไฟป่า กระทำได้โดยการประชาสัมพันธ์สร้างแนวกันไฟและแนวควบคุมไฟป่า (firebreak and fireline) ตรวจสอบตราคาดะเวนป้องกันไฟป่า จัดเตรียมกำลังไว้เพื่อการดับไฟได้ทันต่อเหตุการณ์

4. การป้องกันการบุกรุกทำลายป่า จัดทำหลักเขต ป้าย หรือเครื่องหมายแนวเขตให้ชัดเจน การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องเป็นไปด้วยความเที่ยงตรง เอาจริงเอาจัง และมีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพและหน้าที่

5. การใช้วัสดุทดแทนป่า ในการก่อสร้างต่าง ๆ ควรจัดหาวัสดุอื่นที่สามารถใช้ทดแทนไม้ได้มาใช้แทน

6. ใช้ไม้อย่างมีประสิทธิภาพและประหยัด เป็นการนำไม้ที่ไม่ทำให้เกิดประโยชน์มากที่สุด โดยใช้ทุกส่วนของลำต้น และยึดอายุการใช้งานของไม้ ด้วยการอบหรือการอาบน้ำยา

7. พยายามนำไม้ที่ไม่เคยใช้ประโยชน์มาใช้ เช่น มะพร้าว ต้นตาล ไม้ยางพารา และปรับปรุงคุณภาพไม้เหล่านี้ให้เป็นประโยชน์

8. ส่งเสริมประชาสัมพันธ์ให้การศึกษาแก่เยาวชน และประชาชนทั่วไปให้ตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และช่วยกันดูแลในการรักษาทรัพยากรป่าไม้ เหมือนกับเป็นสมบัติของตัวเอง

แนวคิดการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้

การบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้

โดยทั่วไปแล้วคำว่าการบริหารและการจัดการเป็นคำที่มีความหมายเหมือนกัน ดังนั้น การบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ จึงเป็นคำที่มีความหมายเดียวกับการบริหารหรือการจัดการทรัพยากรป่าไม้นั่นเอง ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

การจัดการป่าไม้ หมายถึง การรวบรวมเอาหลักวิชาการสาขาต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์ ทางเทคนิค และทางเศรษฐศาสตร์ป่าไม้ มาใช้ในการดำเนินการต่อป่าใดป่าหนึ่งเพื่อผลทางด้านการอนุรักษ์ การป้องกัน การปรับปรุงให้ดีขึ้นให้ผลผลิตถาวรและสูงสุด (กรมป่าไม้, 2536: 5) นอกจากนี้ เท็ด สุปรีชากร (2521: 85-86) กล่าวว่า การจัดการป่าไม้ (forest management) คือการนำเอาธุรกิจหรือหลักวิชาวนศาสตร์มาใช้ปฏิบัติต่อป่าไม้ โดยอาศัยหลักของผลผลิตอย่างสม่ำเสมอ (sustained yield) การจัดการป่าไม้ยังแบ่งออกได้เป็น

1. การจัดการเพื่อให้ดินเกินประโยชน์
2. การจัดการเพื่อผลผลิตไม้
3. การจัดการเพื่อเป็นที่เลี้ยงสัตว์
4. การจัดการเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า
5. การจัดการเพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ
6. การจัดการเพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร
7. การจัดการเพื่อประโยชน์อเนกประสงค์

เลิศ จันทนภาพ (2534: 602) ระบุว่า การจัดการป่าไม้ในความหมายกว้าง ๆ แล้ว เป็นการดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ เพื่อความคาดหวังในด้านผลประโยชน์หรือผลผลิต นอกจากนี้ การจัดการป่าไม้เป็นการประยุกต์เอาวิชาการต่าง ๆ ในหลาย ๆ สาขา เช่น สาขาวิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ตลอดจนเทคนิควิชาการต่าง ๆ มาปฏิบัติต่อป่า เพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์สูงสุด maximum benefit โดยคำนึงถึงประโยชน์ในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นเพื่อผลิตผลของไม้ การป้องกันรักษาต้นน้ำลำธาร การอนุรักษ์ดิน การอนุรักษ์สัตว์ป่า การปรับปรุงสภาพแวดล้อม การพักผ่อนหย่อนใจ ในการจัดการป่าไม้นั้นจะปฏิบัติในกิจกรรมใดขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการเป็นสำคัญ ซึ่ง ไพบูรณ์ ภูริเวทย์ (2527: 154) ได้ระบุไว้ว่า ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้นั้น ควรพิจารณาหลักการพื้นฐาน 3 ประการคือ

1. Sustain Yield Concept มุ่งให้อัตราการเจริญเติบโตของต้นไม้และอัตราการตัดไม้ให้มีความสมดุลกัน เพื่อให้มีผลผลิตได้อย่างยั่งยืน
2. Multiple Use Concept เป็นการจัดการเพื่ออเนกประสงค์ ไม่มุ่งผลผลิตไม้เพียงอย่างเดียว มุ่งให้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า แหล่งนันทนาการ แหล่งต้นน้ำลำธาร รวมถึงให้ป่าไม้ช่วยรักษาความสมดุลตามธรรมชาติ
3. Long run Policy เป็นการจัดการป่าไม้ในระยะยาว คำนึงถึงผลกระทบในระยะยาว เน้นถึงความเป็นป่าไม้ที่หลากหลายมากกว่าที่จะมุ่งเน้นให้เป็นป่าเพียงชนิดเดียว

นิวัติ เรืองพานิช (2534: 246-249) กล่าวเพิ่มเติมว่า การจัดการป่าไม้ จะต้องแบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น 2 ส่วน ตามลักษณะและความเหมาะสมของพื้นที่ป่าที่เอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ โดยให้ป่าทำหน้าที่ผลิตไม้และของป่า ให้มีการจัดการในรูปแบบของป่าเศรษฐกิจ สำหรับป่าที่มีหน้าที่ในการป้องกันภัย และรักษาความสมดุลตามธรรมชาติ มักจะมีการจัดการในรูปป่าอนุรักษ์ นอกจากป่าที่จัดการเพื่อผลิตผลทางไม้ หรือที่เรียกว่าป่าเศรษฐกิจแล้ว จำเป็นต้องมีการจัดการป่า

ไว้ให้เป็นป่าเนกประสงค์ (multiple use) ป่าอนุรักษ์ หรือป่าป้องกันภัย (protection forest) เพื่อสาธารณประโยชน์ เช่น ป่าต้นน้ำลำธาร อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และใช้ประโยชน์ทางด้านอื่น ๆ

การจัดการป่าไม้ หมายถึง การนำเอาวิธีการทางด้านธุรกิจและหลักวิชาการแขนงต่าง ๆ มาใช้ปฏิบัติในป่าใดป่าหนึ่ง เพื่อให้ป่านั้นสามารถอำนวยประโยชน์แก่ผู้ที่เป็นเจ้าของป่าได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตนต้องการ ในการจัดการป่าไม้นั้น หวังผลประโยชน์หลายด้านดังนี้ (ประคอง อินทรจันทร์, 2527: 5-7)

1. เพื่อต้องการผลิตผลในรูปของไม้ไว้ใช้อย่างสม่ำเสมอตลอดไป
2. เพื่อเป็นป่าป้องกัน (protection forestry) เช่น ป้องกันการพังทลายของดิน ป้องกันลมพายุ ป้องกันรักษาต้นน้ำลำธาร
3. เพื่อจัดให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนส่วนรวม เช่น วนอุทยาน อุทยานแห่งชาติ
4. เพื่อจัดให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า (wildlife sanctuaries)

การจัดการป่าไม้เพื่อหวังผลหลายอย่างคละกันไปนี้ ไม่ได้หวังผลอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ ที่เรียกว่าการจัดการป่าแบบเนกประสงค์ (multiple-use forestry) การจัดการป่าแบบนี้เป็นการจัดการเพื่อให้ได้ประโยชน์ทางอ้อมหรือผลประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมไปด้วยโดยมิได้มุ่งเน้นเฉพาะผลิตผลหลัก (minor forest product) คือ ไม้และผลิตผลรอง (minor forest product) เช่น น้ำมันไม้ เหมือนในอดีตเท่านั้น แต่ปัจจุบันยังมุ่งถึงประโยชน์ทางอ้อม เช่น ประโยชน์ทางด้านความสวยงาม การป้องกัน การพักผ่อนหย่อนใจ และยังเน้นหนักไปในทางด้านการบริหารสังคม และวัฒนธรรมอีกด้วย (social -culture service) แนวความคิดสมัยใหม่ถือว่าการจัดการป่าไม้เป็นการสังคมหรือจัดการคนคือจะจัดการอย่างไรให้คนหรือสังคมส่วนรวมได้รับประโยชน์จากป่าไม้ได้อย่างพอเหมาะพอควร และได้รับผลประโยชน์ด้วยความเป็นธรรมทั่วกัน แนวทางการจัดการจึงเป็นไปรูปแบบเหล่านี้ เช่น การจัดการป่าไม้เพื่อชุมชน การจัดการป่าไม้เพื่อส่งเสริมอาชีพของราษฎร การจัดการป่าไม้เพื่ออาหาร การจัดการป่าไม้เพื่อพัฒนาแหล่งน้ำ การจัดการป่าไม้เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรม และการจัดการป่าไม้เพื่อคุณภาพชีวิต (ประคอง อินทรจันทร์ 2527: 5-7)

สมเพ็ชร์ มังกรดิน (2528: 208-211) ระบุว่าจัดการป่าแบบเนกประสงค์ของสหรัฐอเมริกา ตาม Multiple Use-Suatained Yield Act หมายถึง การจัดการทรัพยากรพื้นผิวต่าง ๆ

ที่ทำให้เกิดไม้ใหม่ได้ในป่าแห่งชาติ เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์ให้ได้สัดส่วนพอเหมาะแก่ความต้องการของประชาชนมากที่สุด และให้มีการใช้ที่ดินอย่างระมัดระวังที่สุดสำหรับทรัพยากรบางอย่างหรือทั้งหมด โดยให้มีพื้นที่ที่มากพอสำหรับการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมกับความต้องการเป็นระยะ ๆ ไป พื้นที่บางแห่งอาจจะไม่ได้ใช้จัดการเพื่อทรัพยากรทุกอย่าง การดำเนินการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ จะสอดคล้องและประสานกันโดยมิให้คำนึงถึงกำลังผลิตของที่ดิน ซึ่งในประเทศสหรัฐอเมริกา นั้น มีแนวคิดในการจัดการแบบอนเนกประโยชน์แบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ

1. แนวความคิดแบบ เพียร์สัน (Pearson approach) เป็นแบบกำหนดประโยชน์หลัก (primary use) ในที่ดินป่าไม้แห่งหนึ่งที่กำหนดให้เป็นส่วน ๆ ไป ยอมให้มีการใช้ประโยชน์รอง (secondary use) ร่วมกันในบริเวณของประโยชน์หลักได้ หากประโยชน์ไม่ขัดกัน เพราะฉะนั้นในเนื้อที่ป่าแห่งหนึ่งเราอาจจะแบ่งเป็นพื้นที่หลัก (key area) ต่าง ๆ กัน เช่น เป็นพื้นที่ผลิตไม้เป็นหลัก (timber key area) พื้นที่ผลิตนันทนาการเป็นหลัก (recreation key area) และอื่น ๆ เพื่อเอาพื้นที่หลักทุกอย่างมารวมกัน พื้นที่ทั้งหมดก็จะอยู่ภายใต้การจัดการแบบอนเนกประโยชน์

2. แนวคิดแบบ ดานา-แมคอาร์ดล (Dana-McArdle approach) เป็นแนวที่ถือว่าทุกหน่วยพื้นที่จะต้องได้รับผลตอบแทนสูงสุด ไม่มีการแบ่งออกเป็นการใช้ประโยชน์หลักหรือพื้นที่หลัก แนวคิดนี้ในทางปฏิบัติแล้วเป็นไปได้ยาก เพราะในพื้นที่เดียวกันบางที่การใช้ประโยชน์หลาย ๆ อย่างจะมีประโยชน์บางอย่างที่ขัดกัน

ตามที่ประเทศไทยได้ลงนามรับรองปฏิญญาว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (Rio Declaration on Environment and Development) และข้อตกลงที่เกี่ยวข้องกับการป่าไม้โดยตรงคือ แผนปฏิบัติการ 21 (agenda 21) และถ้อยแถลงว่าด้วยหลักการเรื่องป่าไม้ (statement of principles of forests) ซึ่งตามแผนปฏิบัติการ 21 มีสาระสำคัญด้านป่าไม่ว่าด้วยการหยุดยั้งการทำลายป่า (combating deforestation) กำหนดให้การจัดการ การอนุรักษ์และการพัฒนาป่าไม้ทุกชนิดอยู่บนพื้นฐานของความยั่งยืน พร้อมกับมีข้อเรียกร้องให้ประเทศต่าง ๆ และองค์กรที่เกี่ยวข้องได้ร่วมกันหากกลยุทธ์ที่เหมาะสมในการหยุดยั้งการทำลายป่าไม้ชนิดต่าง ๆ และให้มีการกำหนดเกณฑ์ (criteria) และแนวทางปฏิบัติ (guidelines) ที่อยู่บนพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ สำหรับการจัดการอนุรักษ์ และพัฒนาป่าไม้ทุกชนิด สำหรับใน ถ้อยแถลงว่าด้วยหลักการเรื่องป่าไม้ (statement of principles of forests) กำหนดให้การจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน ป่าไม้ควรจะดำเนินการให้อยู่บนพื้นฐานแห่งความยั่งยืนที่สามารถตอบสนองต่อสังคม เศรษฐกิจ นิเวศวิทยา วัฒนธรรมและมนุษยชาติในปัจจุบันและอนาคต (จิระ จินตกุล, 2540: 3)

นอกจากนี้ จิระ จินตบุญกุล (2540: 4) กล่าวเพิ่มเติมว่า การจัดการป่าไม้แบบยั่งยืน (sustainable forest management) เป็นแนวความคิดที่พัฒนามาจากหลักการของการจัดการป่าไม้เดิมที่ต้องการให้ได้รับผลผลิตที่สม่ำเสมอ (sustained yield) จากความสมดุลระหว่างปริมาณไม้ที่ทำออกและปริมาณไม้ที่เพิ่มขึ้นจากการเจริญเติบโตของไม้ป่าธรรมชาติและป่าปลูก แนวคิดดังกล่าวได้พัฒนาไปในลักษณะของการยอมรับถึงคุณค่าของป่าไม่ว่ามิได้มีเฉพาะส่วนที่เป็นสินค้า (goods) เท่านั้น แต่คุณค่าในด้านบริการ (services) จะยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น ดังนั้น เพื่อให้ป่าไม้สามารถรักษาบทบาทที่สำคัญดังกล่าวได้ตลอดไป การบริหารและการจัดการป่าไม้ จึงควรเป็นลักษณะการจัดการป่าไม้แบบยั่งยืน (sustainable forest management) ซึ่งเป็นแนวคิดที่พัฒนาจากการจัดการเพื่อความต้องการไม้เป็นความต้องการระบบนิเวศ ป่าไม้ที่สามารถสนองความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับโลกโดยมีการกำหนดเกณฑ์ (criteria) และเครื่องชี้บ่งบอก (indicators) ความสำเร็จหรือความก้าวหน้าในการดำเนินการของแต่ละประเทศภายใต้ความร่วมมือและประสานงานกับประเทศต่าง ๆ ทั่วภูมิภาคของโลก

จิระ จินตบุญกุล (2540: 22-25) ได้กำหนดเกณฑ์ (criteria) และเครื่องชี้บ่งบอก (indicators) สำหรับการจัดการป่าไม้ในประเทศไทยไว้ดังนี้

เกณฑ์ที่ 1 ฐานทรัพยากรป่าไม้

สาระสำคัญที่เป็นข้อกำหนดภายใต้ฐานทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ ที่ดินป่าไม้และทรัพยากรป่าไม้ ข้อมูลจากการจำแนกการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดินและป่าไม้ ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2535 และการดำเนินการตามแผนแม่บทเพื่อพัฒนาการป่าไม้ของประเทศไทย รวมทั้งสถิติข้อมูล ในการดำเนินการสงวนป่าเพื่อการอนุรักษ์ สามารถพัฒนาเครื่องชี้บ่งบอกได้ดังนี้

- 1.1 เนื้อที่ป่าไม้และป่าถาวร
- 1.2 อัตราการเปลี่ยนแปลงของเนื้อที่ป่าไม้
- 1.3 องค์ประกอบของป่าชนิดต่าง ๆ
- 1.4 ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้
- 1.5 การใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้
- 1.6 เนื้อที่สวนป่าและการจัดการ
- 1.7 การพัฒนาระบบวนเกษตรและสวนไม้ยืนต้นอื่น ๆ

เกณฑ์ที่ 2 การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ

ป่าไม้ในประเทศไทยสามารถแยกเป็นป่าชนิดต่าง ๆ ได้หลายชนิด และป่าชนิดต่าง ๆ เหล่านี้มีการผสมผสานกันตามธรรมชาติ ป่าไม้จึงเป็นแหล่งความหลากหลายทางชีวภาพที่สำคัญของพืช สัตว์ และจุลินทรีย์ การพิจารณาเพื่อกำหนดเกณฑ์และเครื่องชี้บอความยั่งยืนของความหลากหลายทางชีวภาพได้ให้ความสำคัญใน 3 หัวข้อหลักคือ ความหลากหลายของระบบนิเวศ ความหลากหลายของชนิดพันธุ์ และความหลากหลายของพันธุกรรม ซึ่งสามารถกำหนดเครื่องชี้บอก การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพด้านป่าไม้ ดังนี้

- 2.1 ความหลากหลายของป่าชนิดต่าง ๆ
- 2.2 เปลี่ยนแปลงเนื้อที่ป่าชนิดต่าง ๆ
- 2.3 ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศป่าชนิดต่าง ๆ
- 2.4 ความเปลี่ยนแปลงจากป่าผืนใหญ่เป็นป่าผืนเล็ก
- 2.5 การอนุรักษ์แหล่งที่อยู่ของชนิดพันธุ์ต่าง ๆ
- 2.6 การดำรงคงอยู่ของชนิดพันธุ์ต่าง ๆ
- 2.7 สถานภาพของชนิดพันธุ์ที่หายากหรืออยู่ในภาวะอันตราย
- 2.8 การคุกคามของชนิดพันธุ์ต่าง ๆ
- 2.9 พันธุกรรมและการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติ
- 2.10 จำนวนประชากรที่อาจมีผลกระทบต่อพันธุกรรม

เกณฑ์ที่ 3 การรักษาระบบนิเวศป่าไม้และสิ่งแวดล้อม

ข้อพิจารณาและสาระสำคัญภายใต้ข้อกำหนดนี้ประกอบด้วยเครื่องชี้บอกแสดงให้เห็นกิจกรรมด้านการป้องกัน การดูแลรักษาและฟื้นฟูระบบนิเวศด้านป่าไม้ เพื่อคงไว้ซึ่งบทบาทหน้าที่ด้านการป้องกันและป่าไม้ การอนุรักษ์ดินและน้ำ การอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร รวมทั้งการมีส่วนร่วมช่วยให้วัฏจักรสารคาร์บอนของโลก ได้แก่

- 3.1 สัดส่วนพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์
- 3.2 ประสิทธิภาพการป้องกันการบุกรุกทำลายป่า
- 3.3 การป้องกันรักษาป่าจากแมลงและโรคต่าง ๆ
- 3.4 การควบคุมไฟป่า
- 3.5 การจัดการป่าต้นน้ำลำธาร
- 3.6 ประสิทธิภาพการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้
- 3.7 การอนุรักษ์ป่าชุ่มน้ำ
- 3.8 กิจกรรมการอนุรักษ์ดินและน้ำ

3.9 การป่าไม้กับวัฏจักรคาร์บอนของโลก

เกณฑ์ที่ 4 สมรรถนะในการอำนวยความสะดวกด้านเศรษฐกิจสังคม

โดยที่ป่าไม้และทรัพยากรป่าไม้ยังเป็นปัจจัยสำคัญทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย เครื่องชี้บอกลายได้ข้อกำหนดดังกล่าวนี้ จึงมีจำนวนค่อนข้างมากกว่าเกณฑ์ทางด้านอื่น ๆ ได้แก่

- 4.1 ปริมาณและมูลค่าการผลิตไม้
- 4.2 ปริมาณและมูลค่าผลิตผลป่าไม้อื่น ๆ
- 4.3 ปริมาณการใช้ไม้และผลิตผลป่าไม้ของประเทศ
- 4.4 การได้มาซึ่งไม้และผลิตผลป่าไม้ของประเทศ
- 4.5 การนำทรัพยากรป่าไม้กลับมาใช้ใหม่
- 4.6 การพัฒนาอุตสาหกรรมป่าไม้
- 4.7 พื้นที่ป่าไม้ที่มีการพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวและพักผ่อนหย่อนใจ
- 4.8 สถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวก สำหรับการท่องเที่ยวด้านป่าไม้
- 4.9 จำนวนนักท่องเที่ยวและค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวป่า
- 4.10 การจ้างงานในกิจการป่าไม้
- 4.11 ประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ชุมชนในป่าและใกล้เคียงป่าได้รับ
- 4.12 การพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยวด้านป่าไม้

เกณฑ์ที่ 5 การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง

การจัดการป่าไม้ในยุคโลกาภิวัตน์จำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับองค์กรและบุคคลหลายระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น จึงจำเป็นต้องแยกข้อกำหนดทางด้านนี้ออกมาโดยเฉพาะพร้อมกับเครื่องชี้บอกลง ดังนี้

- 5.1 นโยบายด้านการป่าไม้
- 5.2 แผนงานและกิจกรรมที่สอดคล้องกับนโยบาย
- 5.3 กฎหมายที่สนับสนุนการจัดการป่าไม้แบบยั่งยืน
- 5.4 ประสิทธิภาพการบังคับใช้กฎหมาย
- 5.5 ความร่วมมือกับนานาชาติ
- 5.6 การพัฒนาบุคลากร
- 5.7 การวิจัยและพัฒนา
- 5.8 การถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยี
- 5.9 การติดตามและประเมินผล

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้มีผู้สนใจพูดถึงมากขึ้นเมื่อทศวรรษที่ผ่านมา ทั้งในองค์กรรัฐ (GO) และองค์กรเอกชน (NGOs) การเข้าถึงเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เข้าถึงวัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจมองได้เป็นสองระดับคือ ด้านหนึ่งเป็นสิ่งที่มองเห็นชัดเจนเป็นรูปธรรม เช่น รูปแบบกรรมวิธีในการทำการเพาะปลูก หรือเทคโนโลยีพื้นบ้าน ส่วนอีกด้านหนึ่งคือด้านที่เป็นอุดมการณ์ที่คอยกำกับหรือมีบทบาทสำคัญอยู่เบื้องหลังเทคโนโลยีนั้น ๆ นั่นคือ อุดมการณ์ในการดำรงชีวิตของผู้คนนั่นเอง (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2537: 146) อุดมการณ์เป็นวิธีการคิดของชาวบ้าน โดย Clifford Geertz ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยา ได้กล่าวไว้ว่า อุดมการณ์หรือสิ่งที่เราเรียกกันอย่างไม่เห็นคุณค่าว่า “สามัญสำนึก” (common sense) นั้นแท้ที่จริงแล้วไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ เรื่องธรรมดา ๆ แต่สามัญสำนึกเป็นระบบวัฒนธรรม เป็นองค์ความรู้ และความคิดที่มีการจัดระบบ Geertz (อ้างในฉลาดชาย รมิตานนท์, 2537: 149) ได้กล่าวไว้อีกว่า “หลักการของสามัญสำนึกคือการแสดงออกโดยตรง ซึ่งประสบการณ์ที่ผู้คนประสบอย่างของมนุษย์เราที่เรียกกันอย่างพล่อย ๆ ว่า “สามัญสำนึกธรรมดา” นี้แหละคือหลักการบางประการที่มีเหตุผลและวางอยู่บนรากฐานของประสบการณ์ที่เป็นจริงนี้คือ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านที่สังคมไม่สู้จะให้คุณค่าแต่สำหรับชาวบ้านแล้วมันมีประโยชน์โดยตรงมากมายต่อชีวิตของพวกเขา”

ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า หมายถึงพื้นเพรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน (เสรี พงศ์พิศ, 2539: 145) และได้แบ่งภูมิปัญญาเป็น 2 ลักษณะคือ

ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปดนตรี และอื่น ๆ

โดยภูมิปัญญาเหล่านี้ได้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกัน ก่อความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ

2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคมหรือในชุมชน

3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่เห็นไม่สามารรถสัมผัสได้ทั้งหลายทั้งสามลักษณะนี้คือสามมิติของเรื่องเดียวกัน คือ ชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยมภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

ขณะที่ ธวัช ปุณโณทก (2531: 40-41) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า หมายถึงความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรงคือ ประสบการณ์ของตนเองหรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมเหล่านี้รวมเราเรียกว่าภูมิปัญญา หากแต่ภูมิปัญญานั้นไม่ได้หมายถึงเพียงการศึกษาอดีต ความคิดของคนในอดีตอย่างหยุดนิ่ง แต่หมายถึงศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ ๆ และประสบการณ์ใหม่ ๆ เพื่อให้เกิดทางเลือกใหม่ ๆ นั่นคือ ภูมิปัญญายุคหนึ่ง สมัยหนึ่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาความรู้ของสังคม

ส่วนประเวศ ะสี (2530: 75) ได้อธิบายว่าภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชาไม่แยกเป็นวิชาแบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่เกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรม มันจะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมด ซึ่งสอดคล้องกับที่เอนก นาคะบุตร (2535: 150) ได้กล่าวว่า “สังคมศาสตร์ที่เราเรียน ไม่มีมิติที่จะให้คนรู้จักตนเอง และดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขสงบ ไม่ได้บอกให้เรารู้อย่างเท่ากัน ไม่สามารถใช้ศาสตร์ต่าง ๆ ให้อยู่เหนือตนเองหรืออยู่เหนือโลกได้เลย แต่ภูมิปัญญาชาวบ้านมันมีความหมายต่อคำว่าชีวิตที่ชัดเจน และเชื่อมโยงในทุกองค์ประกอบที่แวดล้อมชีวิต”

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2537: 2) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า “เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่อดีตอันยาวนานจนกลายเป็นวิถีชีวิตประจำวันของตนเอง และชุมชนตลอดมา ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นมรดกทางสังคมที่ได้จากการเรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมจนกลายเป็นรากฐานสำคัญของชีวิตและสังคม อันเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน วัฒนธรรมของสังคมที่มาจากรากเหง้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นสิ่งที่นำไปสู่การปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับบริบททางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นที่มีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่อง” และได้อธิบายว่าภูมิปัญญาชาวบ้านคือ “ความเชื่อ ความรู้ที่มีทั้งสติและปัญญา อันเป็นเครื่องชี้นำแก่ผู้คนในสังคม ในชุมชน (ก่อนที่ความรู้หรือภูมิปัญญาสมัยใหม่จะเข้ามา) ว่าการจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรกับคนกับป่า กับภูเขา น้ำ ไฟ (อำนาจเหนือธรรมชาติ) กับหญ้า สัตว์ แมลง ผู้เป็นเพื่อนร่วมโลกนั้นสามารถทำได้อย่างไร” โดยได้แบ่งระดับภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น 2 ระดับคือ

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านในระดับ “สามัญสำนึก” ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่ายแต่เป็น “วัฒนธรรม” ความรู้ในการทำการผลิต เทคนิคการเพาะปลูก (ทำนา, ทำไร่, ระบบเหมืองฝาย) การจับสัตว์ การหาอาหาร

2. ภูมิปัญญาชาวบ้านระดับความเชื่อที่ปรากฏในตำนาน ปรัมปรา นิยายพื้นบ้าน สุภาษิตคำคม ดนตรี การขับร้อง ศิลปะ พิธีกรรม ฯลฯ

ส่วนปรกรณ์ จริงสูงเนิน (2536: 6) ได้กล่าวว่าภูมิปัญญาที่แท้ ซึ่งเกิดจากกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาสร้างภูมิปัญญาร่วมกันอย่างต่อเนื่องจนเกิดสิ่งที่เรียกว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน ประกอบด้วยความรู้สำคัญ 3 ประการคือ

1. ความรู้ที่รับผิชอบต่อส่วนรวมโดยเป็นความรู้ที่จัดความรู้ที่เห็นแก่ตัวหรือตัวใครตัวมัน แล้วก่อให้เกิดความรู้ที่ยึดเหนี่ยวความเป็นชุมชนให้ร่วมกันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

2. ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชนเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ อย่างเป็นพลัง และประสิทธิภาพสูงขึ้น โดยเป็นความรู้เกี่ยวกับการกำหนดจัดองค์กร บทบาทหน้าที่ สิทธิอำนาจ กฎระเบียบชุมชน วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่ตั้งอยู่บนรากฐานของความสำนึก รับผิชอบชุมชน ยิ่งกว่าการตั้งอยู่บนรากฐานของผลประโยชน์

3. ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยี หรือเทคนิควิธีต่าง ๆ ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเหมาะสมแต่ละท้องถิ่น และอยู่บนรากฐานของความสำนึกรับผิชอบที่ดึงมาต่อชุมชนสิ่งแวดล้อม

สำหรับ ยศ สันตสมบัติ (2544: 51) ได้กล่าวถึงธรรมชาติของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่กลุ่มชนต่าง ๆ ได้สั่งสม สืบทอดและพัฒนามาเป็นเวลานานับร้อยนับพันปี เป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ในแง่ที่ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการศึกษาเชิงประจักษ์ ผ่านการพิสูจน์ทดลองและกระบวนการคัดสรร ปรับปรุง และพัฒนาความคิดอย่างเป็นระบบ ภูมิปัญญามีข้อแตกต่างจากวิทยาศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะเจาะจงเฉพาะท้องถิ่น พื้นที่หรือระบบนิเวศใดระบบนิเวศหนึ่ง องค์ความรู้เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืช พลังตามธรรมชาติ ที่ดิน แหล่งน้ำ และลักษณะภูมิประเทศ โดยเฉพาะในอาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่งโดยเฉพาะ ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงก่อร่างสร้างตัวขึ้นจากความเข้าใจอย่างชัดเจนในสัมพันธภาพของสรรพสิ่งและสรรพชีวิตต่าง ๆ ที่ก่อเกิดดำรง

อยู่และแตกดับไปภายในระบบนิเวศชุดนั้น ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งนำไปสู่ความสามารถในการบริหารจัดการ ปรับแต่ง ในประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรในระบบชุดนั้นอย่างยั่งยืน

ประการที่สอง ลักษณะจำเพาะของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวข้องกับเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับมิติทางด้านสังคมและสิทธิของชุมชน กล่าวคือ จากมุมมองในด้านของภูมิปัญญาท้องถิ่น ระบบทุกชุดประกอบขึ้นบนเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคน ครอบครัว เครือญาติ และชุมชนกับสิ่งมีชีวิตกลุ่มอื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ร่วมกันภายในระบบนิเวศท้องถิ่นชุดนั้น วิธีคิดเกี่ยวกับระบบนิเวศลักษณะเช่นนี้ ถูกนำเสนอในเรื่องเล่าหรือนิทานพื้นบ้าน ที่กล่าวถึงสัมพันธ์ภาพระหว่างคนกับสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น ๆ ที่เชื่อมโยงกันทางสายเลือด การแต่งงาน หรือการเป็นพันธมิตร ในรูปแบบต่าง ๆ ในยุคปัจจุบันอันเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง ปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้สะสมถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น หรือชุมชนนั้นๆ ทั้งโดยประสบการณ์ตรงและประสบการณ์ทางอ้อม ซึ่งได้ทำหน้าที่ที่ชี้นำว่าจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนและถาวรกับคนในชุมชนหรือสังคมด้วยกัน กับทรัพยากรธรรมชาติ กับสภาพแวดล้อมรอบตัวท่ามกลางพลวัตของสังคม และการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นที่เหมาะสม โดยที่องค์ประกอบของภูมิปัญญาในการศึกษาครั้งนี้ เน้นที่วิธีคิดเกี่ยวกับโลกทัศน์ ความเชื่อ พิธีกรรม องค์ความรู้ในการปฏิบัติ และความสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และความสัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ในมิติการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านที่นำไปสู่การจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร ที่มองถึงระบบคิดโลกทัศน์ การให้ความหมาย การให้คุณค่าของมนุษย์ที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนถึงวิธีการจัดการในบริบทของสภาพแวดล้อมและสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปว่าชุมชนมีการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างไร

วิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอ

กะเหรี่ยง เป็นชื่อที่คนทั่วไปใช้เรียกกลุ่มชนชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่ง ที่อาศัยอยู่หนาแน่นในบริเวณภาคเหนือและตะวันตกของประเทศไทย ชื่อ “กะเหรี่ยง” เป็นชื่อที่เรียกตามอย่างมอญซึ่งเรียกกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มนี้ว่า “กะแรง” ชนกลุ่มนี้ (ยกเว้นกลุ่มตองสู) เรียกตนเองว่า “ปกากะญอ” ซึ่งแปลว่า “คน” ทางภาคเหนือของประเทศไทยและทางรัฐฉานของพม่า กลุ่มชนนี้เป็นที่รู้จักกันในนามว่า “ยาง” ซึ่งเป็นคำที่พวกขานหรือไทยใช้เรียกกะเหรี่ยง

กะเหรี่ยงเป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่หนาแน่นในบริเวณภาคเหนือและ ตะวันตกของประเทศไทย และเป็นที่รู้จักกันในบริเวณนี้ ในนามว่า “ยาง” กะเหรี่ยงเป็นชาวเขา เผ่าหนึ่ง ที่อพยพมาจากพม่าและเข้ามาอยู่ในประเทศไทยมานานนับเป็นศตวรรษ อพยพมาก่อน ชนชาวเขาเผ่าอื่น ๆ และมีจำนวนประชากรมากที่สุด

ถิ่นฐานดั้งเดิมของกะเหรี่ยงอยู่บริเวณมอญโกเลียเมื่อกว่า 2,000 ปีมาแล้ว ต่อมา ได้หนีภัยสงครามมาอยู่ที่ทิเบต และเมื่อถูกรุกรานจากกองทัพจีน ก็ถอยร่นลงมาทางใต้เรื่อย ๆ นับตั้งแต่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง จนกระทั่งลงมาถึงดินแดนลุ่มน้ำสาละวินในเขต ประเทศพม่า

กะเหรี่ยงในประเทศไทยเป็นกะเหรี่ยงที่อพยพมาจากประเทศพม่าทั้งสิ้น การ อพยพเข้าประเทศไทยในยุคแรกมีสาเหตุมาจากการหนีภัยสงคราม ในสมัยเมื่อพระเจ้าอลองพญา (อ่องเจยะ) ทำสงครามกับพวกมอญ ชาวกะเหรี่ยงได้หนีภัยพากันเข้ามาในเขตแดนไทย และใน พ.ศ. 2428 เมื่ออังกฤษยึดพม่าเหนือได้และทำการปราบปรามชาวกระเหรี่ยงที่แข็งข้อต่ออังกฤษ ทำให้ชาวกะเหรี่ยงต้องอพยพเข้ามาในประเทศไทยอีกกระลอกหนึ่ง

นับได้ว่ากะเหรี่ยงเป็นชาวเขาเผ่าหนึ่งที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยมานานนับ ศตวรรษ อพยพมาก่อนพวกอีก้อ มูเซอ ลีซอ แม้ว และเย้า อย่างน้อย 200 ปี ในจำนวนชาวเขา เผ่าใหญ่ๆ เหล่านี้ ชาวกะเหรี่ยงมีประชากรมากที่สุด คือคิดเป็นร้อยละ 62.08

หมู่บ้านของกะเหรี่ยงเป็นหมู่บ้าน เล็ก ๆ แต่ละหมู่บ้านจะมีหัวหน้าหมู่บ้านซึ่งเป็น ชายเรียกว่า “ฮี-โง” แปลว่า “หมู่บ้าน-หัว” ฮี-โง เป็นผู้อาวุโส เป็นผู้สร้างทัศนคติของชาว กะเหรี่ยงทุกคน หาก ฮี-โง มีความเห็นว่าเป็นคนดี ทุกคนในหมู่บ้านก็จะว่าดีด้วย การ ขอมรับหรือการขับไล่ออกจากหมู่บ้านจะถูกกำหนดโดย ฮี-โง ทั้งสิ้น ฮี-โง เป็นผู้นำทาง พิธีกรรม เช่นพิธีปีใหม่ ซึ่งมีการเลี้ยงผีเจ้าที่ประจำ เพื่อคุ้มครองให้ทุกคนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข หัวหน้าหมู่บ้านเป็นผู้พิทักษ์รักษาจารีตประเพณี ผู้ตัดสินผู้กำหนดบทลงโทษผู้ที่กระทำผิด ประเพณี เช่น เรื่องชู้สาว การลักขโมย เป็นต้น บทลงโทษจะขึ้นอยู่กับความหนักเบาของกรณี อาจแค่ตัดเดือนหรือปรับไหมเป็นเงินหรือสุราและหัวเผือกสำหรับทำพิธีกรรมของมาลาโทยหรือ ไล่ออกจากหมู่บ้าน แต่ไม่มีการใช้กำลัง เมื่อหัวหน้าหมู่บ้านตาย ลูกชายต้องรับตำแหน่งสืบต่อ และจะมีการย้ายหมู่บ้านทั้งหมด ไปยังอีกฟากหนึ่งของลำห้วยหรืออีกลาดไหล่เขา ตามแต่ หัวหน้าคนใหม่จะกำหนด การย้ายนี้จะมีการเสี่ยงทายตามประเพณีกะเหรี่ยง เป็นประเพณีปฏิบัติ ในอดีต ปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน จะพบว่าบางหมู่บ้านไม่มี ฮี-โง อีกต่อไป เพราะลูกชายไม่ยอมสืบทอดตำแหน่ง และคนที่ไม่ได้มีสายเลือดเดียวกันก็ไม่สามารถมารับ

ตำแหน่งได้ ดังนั้นบางหมู่บ้านอาจมีผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากทางการ อย่างไรก็ตาม ผู้อาวุโส ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านก็ยังมีบทบาทและมีความสำคัญอยู่ในสังคมกะเหรี่ยง

ชาวกะเหรี่ยงมีทั้งนับถือผี นับถือพุทธ และนับถือคริสต์ เกือบร้อยละเก้าสิบถือผี ผีมีอยู่ทุกแห่ง ในป่า ในไร่นา ในลำธาร ผีและวิญญาณเป็นบ่อเกิดของคุณธรรมและค่านิยมหลายประการ เช่น การอยู่อย่างผัวเดียวเมียเดียวไม่ประพฤติดูถูกเมียใคร หรือการเลี้ยงดูพ่อแม่ที่ซื่อสัตย์ ความเชื่อที่ว่า วิญญาณของบรรพบุรุษคือผีบ้านเรือนที่คอยคุ้มครองดูแลลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นต้น

ผีที่กะเหรี่ยงสะกอนนับถือคือ ผีบ้านและผีเรือน ผีบ้านเป็นผีเจ้าที่ที่คอยปกป้องดูแลหมู่บ้าน ผีเรือนเป็นผีดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งคอยปกป้องรักษาบุตรหลานแล่นผู้สืบตระกูลของตนด้วยความห่วงใย

นอกจากนี้ ยังมีผีประจำไร่หรือผีนา ซึ่งจะช่วยให้ผลผลิตของไร่นาเจริญงอกงาม ดังนั้นจึงมีการทำร้านเลี้ยงผีไร่หรือผีนาก่อนทำการปลูกข้าวหรือพืชไร่ เมื่อเก็บเกี่ยวได้ผล ก็จะมีการเลี้ยงอีกครั้ง เรียกว่าประเพณีงานกินข้าวใหม่ มีการฆ่าไก่ ฆ่าหมูเป็นเครื่องเซ่นบูชา ดังเช่นประเพณีขึ้นปีใหม่ ชาวกะเหรี่ยงที่นับถือพุทธและมีวัดอยู่ในหมู่บ้านก็จะนำอาหารหรือเงินมาถวายพระที่วัด

ชาวกะเหรี่ยงมีความเกรงกลัวผีป่า ซึ่งถือว่าเป็นผีร้าย คอยทำร้ายผู้คนมากกว่าจะคุ้มครองป้องกันภัย ผีป่ามี 2 พวกคือ ผีป่าบก และผีป่าน้ำ ผีป่าบกจะรวมไปถึงผีป่า ผีภูเขา ผีเข้าบ้าน ผีเจ้าเมือง ผีเจ้าที่ ผีหลวงและผีฟ้า ส่วนผีป่าน้ำ ได้แก่ ผีซึ่งสิงสถิตอยู่ตามลำห้วย ลำธาร บึง หนองน้ำ

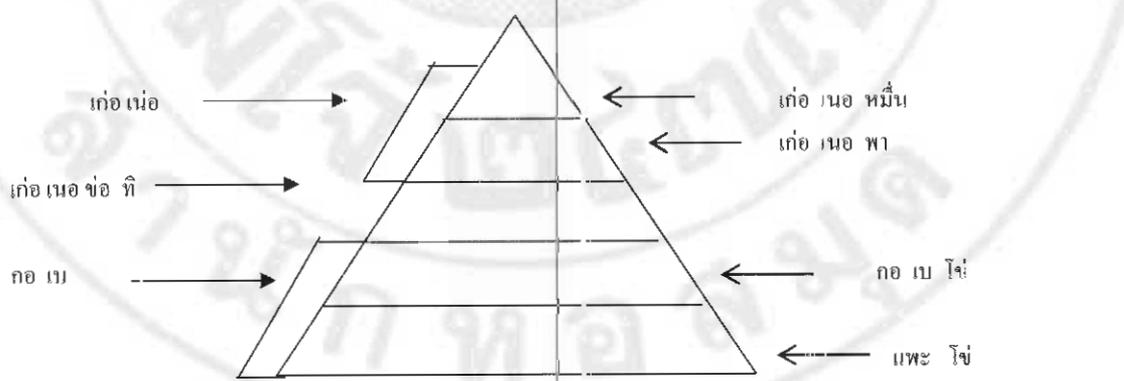
ชาวกะเหรี่ยงมีลักษณะประจำกลุ่ม คือมีความสมถะและรักสันโดษ มักเก็บงำความรู้สึกลงและไม่นิยมการใช้กิริยาวาจาที่ก้าวร้าวหรือกระทบกระทั่งแตกดัน มักจะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งหรือความไม่พอใจ โดยการปลีกตัวหนีเสมอ ลักษณะที่สำคัญประจำกลุ่มอีกอย่างหนึ่งคือการไม่ยอมรับอิทธิพลจากคนนอกกลุ่ม ไม่ยอมให้อิทธิพลจากภายนอกมาเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมประเพณีของตนได้ง่าย

ชาวกะเหรี่ยงมีการติดต่อกับคนนอกกลุ่มซึ่งเป็นคนพื้นราบ ในลักษณะการแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายผลผลิต ได้แก่ ชาวกะเหรี่ยงไปซื้อของใช้ที่จำเป็นในตลาด และคนพื้นราบไปซื้อ วัว ควาย หมู พริกแห้ง ในหมู่บ้านกะเหรี่ยง เป็นต้น นอกจากนี้ความสัมพันธ์เป็นลักษณะการรับจ้าง ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อชาวกะเหรี่ยงขาดแคลนข้าวก็จะไปรับจ้างคนเมืองเก็บใบเมี่ยง ใบชา หรือขุดดินค้ายหญ้าในไร่นา ค่าตอบแทนอาจจะเงินหรือข้าว ก็ได้แต่จะตกลงกัน

ความสัมพันธ์กับคนพื้นราบเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกว่าความสัมพันธ์กับเจ้า: เหนือที่ฝ่ายพัฒนาจากหน่วยงานต่าง ๆ ปัจจุบันมีโครงการพัฒนาเกิดขึ้นมากมาย มีเส้นทางคมนาคมดีขึ้น ชาวกะเหรี่ยงจึงมีความสัมพันธ์กับคนพื้นราบในลักษณะอันมากขึ้นเช่นกัน

สำหรับความสัมพันธ์ของชาวกะเหรี่ยงกับชาวเขาเผ่าอื่น ๆ จะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพวกม้งในลักษณะนายจ้างกับลูกจ้าง และในลักษณะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ม้งมีการเคลื่อนย้ายที่ทำมาหากิน ทำให้มีโอกาสที่จะมีความสัมพันธ์กับคนนอกกลุ่มมากกว่า และสามารถทำการค้าขายกับคนนอกกลุ่มได้ดี ทำให้ม้งเป็นกลุ่มที่ร่ำรวย มีอำนาจทางเศรษฐกิจ และมีความสามารถทางการปกครอง เศรษฐกิจของชาวกะเหรี่ยงจึงขึ้นอยู่กับพวกม้งเช่นกัน เนื่องด้วยในบริเวณที่พวกม้งมาตั้งรกรากใกล้กลุ่มชนกะเหรี่ยง ชาวกะเหรี่ยงก็ได้ทำจ้างแรงงานไปตลอดปี ส่วนม้งก็ต้องการแรงงานจากชาวกะเหรี่ยง ความสัมพันธ์จึงเป็นไปในลักษณะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สุริยา รัตนกุล และสมทรง บรูษพัฒน์ (2538: 1-5)

ซูพินิจ เกษมณี (2539: 3-5) ได้เรียบเรียงรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงไว้ดังต่อไปนี้ ชาวกะเหรี่ยงมีการจำแนกประเภททรัพยากรดิน น้ำและป่าไม้ โดยการปฏิบัติตามจารีตประเพณีของชาวกะเหรี่ยง ป่ากับการทำกินเป็นเรื่องที่ผูกพันซึ่งกันและกันมาโดยตลอด และโดยที่มีชีวิตใกล้ชิดกับป่าจนมีคำกล่าวที่ว่า “ได้กินจากน้ำต้องรักษาน้ำ ได้กินจากป่าต้องรักษาป่า” จึงทำให้ชาวกะเหรี่ยงมีการจัดจำแนกประเภทป่าตามชั้นระดับความสูงได้อย่างสอดคล้องกับการจำแนกแบบสากล ดังที่แสดงในแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพ 1 ภาพจำลองการจำแนกประเภทป่า

จากภาพจำลองภูเขานี้ บริเวณพื้นที่เชิงเขาที่มีต้นไม้ขึ้นไม่หนาแน่น ต้นไม้เป็นไม้เนื้อแข็งขนาดเล็ก ส่วนประกอบของดินเป็นดินประเภทดินลูกรัง มีเนื้อกรวดและหินมาก อากาศแห้งแล้งเรียกว่า “แพะโจ” ซึ่งตรงกับคำว่า “ป่าแพะ” ของทางภาคเหนือ สูงจาก “แพะโจ” ขึ้นไปอีกระดับหนึ่งจัดเป็นป่าที่เรียกว่า “กอ เบ โข” ซึ่งจะเป็นไม้ผลัดใบ (dipterocarp) จำพวกเต็งรัง รวมทั้งป่าไผ่จะถูกจัดอยู่ในประเภทนี้ด้วย ทั้ง “แพะโจ” และ “กอ เบ โข” ถูกจัดรวมอยู่ในประเภท “กอ เบ” คือ เป็นป่าในเขตแล้ง

ป่าในช่วงกลางเรียกว่า “เกอ เนอ ข่อ ทิ” อาจเทียบเคียงได้กับ ป่าเบญจพรรณ ซึ่งต้นไม้ที่ขึ้นอยู่เป็นลักษณะป่าโปร่ง ป่าสนเกลี้ยง ก็จัดอยู่ในกลุ่มนี้ อากาศจะค่อนข้างอบอุ่นถึงร้อนแห้งแล้ง

ป่าตอนบนซึ่งเป็นเขตต้นน้ำชั้น 1 เรียกรวมว่า “เกอ เนอ” ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ต่ำเรียกว่า “เกอ เนอ พา” มีลักษณะเทียบเคียงได้กับป่าดิบเขา ซึ่งมีลักษณะชุ่มชื้น อากาศเย็นตลอดปี ต้นไม้มีความหนาแน่นปานกลาง กล้วยไม้จะหาพบได้ในป่าประเภทนี้ ป่าส่วนที่อยู่บริเวณยอดเขาเรียกว่า “เกอ เนอ หมื่อ” เทียบได้กับป่าดิบเขา (hill evergreen forest) รวมทั้งไม้ประเภทเถาวัลย์ ไม้ชั้นล่าง จะเป็นจำพวกมอส เฟิร์น และอื่นๆ มากมาย ดินในป่าประเภทนี้มีลักษณะเป็นดินมันมีความชื้นสูง

ด้วยคุณสมบัติที่แตกต่างกันของป่าเหล่านี้ ทำให้การใช้ประโยชน์จากป่าแตกต่างกันไปด้วย ตัวอย่างเช่น ป่าที่มีพืชสมุนไพรจะมีมากทั้งชนิด จำนวน และเหมาะแก่การทำไร่ได้แก่ ป่าประเภทเกอ เนอ ส่วนพืชอาหารประเภทหน่อไม้และเห็ดมีมากในป่าประเภทกอ เบ

ชาวคะเหรียงยังมีการจำแนกป่าตามประเภทการใช้ประโยชน์ ดังนี้

1. ป่าใช้สอยรอบหมู่บ้าน นอกจากให้ความร่มเย็นแก่หมู่บ้านแล้วยังเป็นแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ เป็นแหล่งเชื้อเพลิง เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์เล็ก ๆ และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้านจะอยู่ในส่วนนี้ด้วย

2. ป่าช้า บริเวณนี้จะห้ามตัดฟันไม้ทุกชนิด เพราะเกรงจะรบกวนวิญญูณบรรพบุรุษ ซึ่งอาจเป็นเหตุให้เกิดเภทภัยขึ้นได้

3. ป่าฟื้นตัวจากไร่ จะอยู่ห่างจากตัวหมู่บ้านออกไปประมาณ 1 กิโลเมตรขึ้นไป ตรงกันคำเรียกทางภาคเหนือว่า “ป่าเหล่า” อันหมายถึง พื้นที่ที่เคยทำไร่ แต่ได้พักฟื้นไว้ประมาณ 5-7 ปี เป็นทั้งแหล่งอาหารและยารักษาโรคด้วย

4. ป่าหวนา เป็นพื้นที่ป่าเหนือผืนนา ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำที่ไหล่อเลียงนานั้น เจ้าของนาจะเป็นผู้รักษาป่านี้ไว้เพื่อให้มีน้ำพอใช้หล่อเลี้ยงนาของตน

5. ป่าขุนห้วย มักจะอยู่สูงกว่าและอยู่ห่างไกลจากตัวหมู่บ้าน ถือเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญที่ไหลผ่านหมู่บ้าน ป่าประเภทนี้อยู่ในความรับผิดชอบของคนทั้งชุมชน ห้ามบุกเบิกที่นาจากป่าประเภทนี้ แต่สามารถเก็บหาของป่าและล่าสัตว์ได้ รวมทั้งตัดต้นไม้นำไปใช้สอยได้ในจำนวนไม่มากนัก

นอกจากนี้ประเสริฐ ตรีการศุภกร และคณะ (2538: 15-20) ให้เขียนบทความเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนในเรื่อง “ภูมิปัญญาเชิงอนุรักษ์ของชุมชนชาวกะเหรี่ยง” คือ

การใช้ชีวิตของชาวกะเหรี่ยงสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ดังคำพังเพยว่า Auhti Ktanz hti, Aut Kanj Ktanz Kauj มีความหมายว่า “ได้กินจากน้ำต้องรักษาน้ำ ได้กินจากป่าก็ต้องรักษาป่า” ซึ่งเป็นหัวใจของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับน้ำกับป่าและธรรมชาติแวดล้อม เพราะคำว่า “ก้อ” (King) สำหรับชาวกะเหรี่ยงแล้ว หมายถึง แผ่นดินที่ประกอบด้วยทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในธรรมชาติ ซึ่งความหมายในคำพังเพยนี้ก็หมายถึงธรรมชาติรอบตัวทุกอย่างที่เกื้อกูลต่อเราทำให้คนอยู่รอดได้ ซึ่งความอยู่รอดของคนคือ ความคงอยู่ของธรรมชาตินั่นเองที่แยกกันไม่ออก เป็นสิ่งที่เกื้อกูลต่อกันและกัน นี่ก็คือความหมายของความสมดุลทางธรรมชาติของชาวกะเหรี่ยง

การดูแลรักษาป่า

1. ป่ารอบหมู่บ้าน (ป่าชุมชน)

ป่าชุมชนของหมู่บ้านอยู่รอบหมู่บ้าน นอกจากจะให้ความร่มเย็นกับหมู่บ้าน คนสัตว์เลี้ยงและเป็นที่พักพิงของสัตว์ป่าขนาดเล็กรอบหมู่บ้านแล้วยังเป็นแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ของหมู่บ้าน ป่าเหล่านี้ร่มรื่นและมีต้นไม้ใหญ่มากมาย ไม่มีใครกล้ามาแตะต้อง ถัดจากนั้นไกลออกไปเป็นป่าช้าหมู่บ้าน เป็นป่าใหญ่ ห้ามตัดและล่าสัตว์ มีกฎหมายอย่างเคร่งครัด

นอกจากนี้เมื่อแต่ละคนคลอดลูกออกมาจะหาต้นไม้ใหญ่ให้ลูกเรียกว่า Deipanhtooof ต้องเป็นไม้ใหญ่ คงทน ถาวร แต่ละครอบครัวหลังคลอดเด็กจะเอาสายสะดือไปผูกติดไว้กับต้นไม้ใหญ่เรียกว่า Deipan (สายสะดือใส่กระบอกไม้ไผ่) ห้ามคนตัด โคนเผาเด็ดขาด โดยเชื่อว่าขวัญของเด็กจะอยู่กับต้นไม้ใหญ่นั้น ถ้าใครทำอะไรต้นไม้เด็กจะเสียชีวิตเพราะขวัญจากต้นไม้ถูกรังควาญ เด็กจะไม่สบายต้องทำพิธีแก้ บางครั้งเด็กจะมีอันตรายถึงตายได้ จะเห็นว่ากฎการอนุรักษ์ของชาวกะเหรี่ยง นอกจากจะอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่แล้วยังสร้างแนวสัมพันธ์ระหว่างคนกับต้นไม้ อย่างแนบแน่นตั้งแต่คนเกิด ขวัญของคนจะอยู่กับต้นไม้คนก็จะเกิดความเจ็บป่วยและอาจถึง ตายได้ แสดงให้เห็นแนวคิดลึก ๆ ลงไปว่าความอยู่รอดของคนและต้นไม้ (ป่า) มีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง มิใช่อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่รอดได้ แต่ต้องอยู่รอดด้วยกันจึงจะถือว่าเป็นความอยู่รอด นี่คือนโยบายความคิดความสมดุลทางธรรมชาติอย่างแท้จริงของชาวกะเหรี่ยง

ป่าชุมชนมีป่าใช้สอยจะเป็นที่หากินของคนและสัตว์ เพราะใช้ตั้งแต่หาฟืนหาไม้ มาสร้างบ้าน ทำรั้ว ทำคอกสัตว์ ทุกอย่างฟืนป่าชุมชนทั้งสิ้น สัตว์ตั้งแต่ ไก่ หมู วัว ควาย ช้าง จะอาศัยป่าชุมชนหากิน ได้ต้นไม้ร่มไม้ มีอาหารสัตว์มากมาย นอกจากนี้ป่าชุมชนยังเป็นสนาม กีฬาของเด็กในหมู่บ้านที่จะฝึกหัดตัวเองไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่ทุกด้าน ตั้งแต่เป็นปายต้นไม้ ยิงนก หนู ใช้ธนูไม้ หน้าไม้ หอก หลาวต่าง ๆ ฝึกคักสัตว์ เล่นไกวเถาวัลย์ ก็ล้วนแต่อาศัยป่าชุมชน ทั้งสิ้น ก่อนที่พวกเขาจะโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ไปหากินในป่าลึกต่อไป นอกจากนี้ป่าไม้ในชุมชนยังมี กฎการจัดแยกประเภทไม้ แต่ละหมวดหมู่แต่ละประเภท เช่น ไม้สร้างบ้าน ุงข้าว ไม้ทำฟืน ไม้ ใช้กับคนตายจะไม่นำไปใช้ด้วยกัน เช่น Seifhkaurduf knkmi ไม้ใช้กับคนตายจะไม่นำมาใช้สร้าง บ้าน ุงข้าวอย่างเด็ดขาด ไม้ไผ่บางกอที่ใช้เบกคนตายแล้ว จะไม่มีใครตัดมาใช้เลย นอกจากไป ตัดเพื่อใช้กับคนตายเท่านั้น

แท้จริงแล้วเป็นการจัดระบบไม้แต่ละอย่างให้คงอยู่เป็นที่ทางรักษาไม้ประเภทใช้ สอยจำเป็นแต่ละประเภทให้คงอยู่ตลอดไป เน้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติที่เกื้อกูล กันตลอดเวลา และกฎนี้คนก็สร้างขึ้น เพื่อจัดระบบการอนุรักษ์เอาไว้เพื่อความอยู่รอดที่ยาวนาน ของคนและธรรมชาตินั่นเอง

2. ป่าชันน้ำ

คือป่าที่เป็นแหล่งกำเนิดของน้ำไหลมารวมกันจากภูเขา เป็นป่าที่มีลักษณะ แตกต่างกันหลาย ๆ แบบชาวกะเหรี่ยงได้แยกออกมดังนี้

2.1 ป่าชันน้ำที่เรียกว่า “Dimujbe” แปลว่า “เขียดแลวกไข่” เป็นที่ราบ ที่ล้อมรอบด้วยเขา มีลักษณะนูนออกมา ตรงกลางคล้ายที่กไข่ของเขียดแลว (เขียดแลวเป็นเขียด ขนาดใหญ่อยู่ตามป่าลึก โดยเฉพาะแถวแม่ฮ่องสอนและป่าพม่า) บริเวณนี้จะชื้นมากและจะเปียก ชุ่มเสมอ ส่วนใหญ่จะมีน้ำผุดขึ้นมาหรือซึมออกมาเป็นหนองน้ำและเริ่มเป็นลำธาร ในที่สุดป่าชนิด นี้ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าผีประจำป่าที่คุ่มมาก จึงไม่มีใครกล้าตั้งหมู่บ้าน ไม้ทำกินและไม่กล้าเข้าล่า สัตว์เท่าไรนัก เชื่อว่าเป็น “ป่าแรง” หรือป่าผีดุนั่นเอง

2.2 ป่าน้ำผุด (Na-ooov-rooj) เป็นป่าอีกลักษณะหนึ่งที่มีน้ำผุดออกมา เพราะ มีความร่มเย็น ป่าน้ำผุดนี้เชื่อว่าผีคุ่มมาก ไม่มีใครกล้ามาแตะต้องป่าชนิดนี้ เคยมีคนตั้งร้าน ไปลอง ตีเจดตีมาแล้วด้วย จึงเชื่อว่า “ผีน้ำ” ซึ่งเป็นผี เอาเรื่องง่ายทุกรูปแบบคุ้มครองดูแลจึงไม่มีใคร ครอบวนป่าลักษณะนี้ ป่าน้ำผุดนี้จะต้องอยู่หลายลักษณะ บางทีอยู่ตามหัวไร่ปลายนา บางทีอยู่ป่า ดันน้ำหรือบางทีอยู่ใกล้หมู่บ้าน

2.3 ป่าหัวไร่ หัวนา เป็นป่าชันน้ำอีกแบบหนึ่งที่เจ้าของนาจะอนุรักษ์เอาไว้ มิให้ใครมาทำลาย เพราะเป็นหัวใจของนาที่หากินอยู่เชื่อว่าผีน้ำประจำอยู่ ถ้ามีคนครอบวนรัง

ความ ฝัมน้ำจะหนีไปและน้ำนั้นก็จะเหือดแห้งไป ไม่สามารถทำนาได้ต่อไป เจ้าของนาจะพิถีพิถันในการรักษาและทำพิธีเลี้ยงเป็นประจำด้วย

3. ป่าชำหมู่บ้าน

ชาวกะเหรี่ยงมีความเชื่อว่าผีที่คนตายสถิตอยู่ และเป็นชุมชนที่ร่มเย็นของผีคนตาย ถ้ามีคนมาตัดไม้ล่าสัตว์ หรือเผาไฟ จะทำความเดือดร้อนให้กับผีคนตายมาก และผีคนตายแล้วแต่เป็นบรรพบุรุษหรือเครือญาติ ยังมีผลทำให้ลูกหลานที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านเดือดร้อน เช่น ในหมู่บ้านจะมีโรคภัยไข้เจ็บ หมู่บ้านร้อนเป็นไฟ เป็นต้น จึงมีกฎคุ้มครองให้ความเคารพป่าชำหมู่บ้าน โดยไม่ให้คนมาทำลายรบกวนผีในป่าชำแต่อย่างใด นอกจากนี้ชาวบ้านก็มีเรื่องเล่าขานมากมายเกี่ยวกับผีป่าชำ ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะไม่ค่อยยุ่งด้วยเท่าไร จึงกลายเป็นกฎของการอนุรักษ์ป่าชำหมู่บ้านเป็นอย่างดี

4. ป่าอนุรักษ์เพื่อป้องกันภัยอันตรายทางธรรมชาติโดยทั่วไป

เช่น ป่าที่อยู่ตามแนวสันเขาใหญ่ ส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นทางเดินไปมาของภูติผีของคนตายโดยเฉพาะสันเขาใหญ่ ๆ หรือถ้าใครมาตัดหรือทำกินจะเกิดอันตรายกับตัวเองและครอบครัว เขาจะละเว้น ไม่โค่น ไม่ทำกิน และไม่ตั้งหมู่บ้าน มองเชิงวิเคราะห์แล้ว สันเขาเป็นแนวกันไฟโดยธรรมชาติ และบางครั้งสันเขาก็เป็นการป้องกันภัยทางลมพายุด้วย พร้อมทั้งให้ความชุ่มชื้นต่อภูเขาลูกนั้น ๆ ด้วย

ก็วมใหญ่ ๆ มีความเชื่อมั่นเหมือนกันว่าเป็นทางไปมาของภูติผีปีศาจจึงไม่มีคนกล้าทำกินและตั้งบ้านเรือน จึงกลายเป็นป่าอนุรักษ์ ถ้ามองวิเคราะห์ดูลักษณะป่าแบบนี้จะเห็นว่า เป็นกฎการสร้างความปลอดภัยให้กับคนและธรรมชาติ จากภัยธรรมชาติต่าง ๆ เช่น จากลมพายุและไฟป่า โดยเฉพาะไฟป่า ป่าก็วม เป็นป่ากันไฟอย่างดีที่สุด ดับไฟได้ง่ายด้วย

การจัดการเชิงอนุรักษ์ในการใช้ไม้ป่าไม้ใช้สอย

ชาวกะเหรี่ยงมีความเชื่อเช่นกันในด้านการใช้ประโยชน์จากต้นไม้ แต่ละคนแต่ละประเภททำให้มีการนำต้นไม้บางชนิดมาใช้ เช่น Seifhkaurdaf ใช้กับคนตาย จะไม่นำมาใช้กับคนเป็น และบางชนิดนำไปสร้างบ้านให้คนตาย เช่น “เขล่อ” (hklei) ถือว่ามีเจ้าของอยู่เรียกว่า “หมื่อ กา เขล่อ” (muf-ga-hklef) ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษ เป็นผู้กำเนิดวิถีชีวิตของมนุษย์ตอนมาเกิดเป็นคน นอกจากนี้ยังมีต้นไม้อีกหลายอย่างที่ไม่ให้นำมาใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะสร้างบ้านและทำขี้ข้าว เช่น ต้นไม้ที่เถาว์วัลย์พันขึ้นกับไม้

- ไม้หางปลาที่มีกิ่งแยกออกเป็นง่าม 2 กิ่งเท่า ๆ กัน ใช้สร้างบ้านไม้ได้ นอกจากจะ
ใช้กิ่งทั้ง 2 กิ่งถึงจะใช้สร้างบ้านได้

- ไม้ที่เวลาโคนมีเสียงจากโคนไม้ใช้สร้างบ้านไม้ได้
- ไม้ที่โคนแล้วติดค้างต้นไม้อื่นก็ใช้ไม่ได้ นอกจากจะปล่อยให้หลุดลงมาเองจึง
จะสามารถนำมาใช้ได้

- ไม้ที่มดทำรังมาก ๆ หรือสัตว์อยู่อาศัยก็ห้ามนำมาสร้างบ้าน
- และไม้กระบอกสายสะดือเด็ก (Del pau mau ar htoot) ที่เอาสายสะดือเด็ก
แรกเกิดกระบอกไม้ไผ่ไปผูกติดไว้ นอกจากเอาไปใช้ไม่ได้ก็ห้ามตัดถ้าตัดจะถูกปรับจากเจ้าของ
ครอบครัวเพื่อทำพิธีมัดมือเรียกขวัญเด็ก ถือว่าเด็ก ขวัญหนีเด็กจะไข้โรคและแคะแสรน

กฎข้อห้ามเหล่านี้มีลำเนากล่าวขวัญจากบรรพบุรุษว่า “Hpan hkufhti blaur mojt’
geiz, Mojblaur le plezbaf nanjhple มีความหมายว่า อย่าฝืนกฏนะลูกหลานเอ๋ย เพราะแม่เคยฝืน
มาในอดีต และเหตุเกิดขึ้นกับแม่มาแล้วจริง ๆ

จากกฎข้อห้ามเกี่ยวกับการใช้ไม้จะเห็นว่า มีการจัดการไม้อย่างเป็นระบบ
สมเหตุสมผล ถ้านำไม้ไปใช้จะไม่ให้กระทบต่อผู้อื่น เช่น ไม้ล้มค้างต้นไม้ ถ้านำมาใช้จะต้อง
ตัดต้นไม้ทิ้งเสียเปล่า นอกจากนี้จะไม่ให้กระทบธรรมชาติตัวอื่นที่อาศัยไม้ต้นนั้น เช่น ไม้ที่มี
เถาวัลย์พันขึ้น ไม้ที่มีสัตว์มีคมทำรังอยู่จะไม่นำมาใช้เพราะจะทำลายธรรมชาติส่วนอื่นไปด้วย

การล่าสัตว์และเก็บของป่า

เดิมชาวกะเหรี่ยงมีอาชีพหลักคือ ปลูกข้าวในไร่นา อาชีพรองก็คือการล่าสัตว์
และเก็บของป่า ซึ่งอยู่ควบคู่กับชาวกะเหรี่ยงตั้งแต่โบราณกาลมา ดังคำพังเพยที่ว่า “Jauz le htine
Hsgi, Htauf le hkoneqo” หมายความว่า “ลงน้ำติดกลิ้งควาปลา ขึ้นบกติดกลิ้งสาวของสัตว์ป่า”
แสดงถึงความสมบูรณ์ของสัตว์น้ำและสัตว์บกในป่า เหมือนคำพังเพยของคนไทยที่ว่า “ในน้ำมี
ปลาในนามีข้าว” เมื่อมีความสมบูรณ์ในธรรมชาติ ชาวกะเหรี่ยงก็หาวิธีอนุรักษ์ความสมบูรณ์ใน
ธรรมชาติให้สืบทอด ยืนยาวสู่ลูกหลานโดยวิธีต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. การล่าสัตว์

ชาวกะเหรี่ยงมีคำพังเพยที่ว่า “Kauz yooz pgai sit du syuj pgai nwi pgai,
Htof Kauv si tb'eif s'yu” หมายความว่า “ชะนีตายหนึ่งตัว ป่าเจ็ดป่าต้องเจ็บเหงา นกตกตาย
หนึ่งตัวต้นไม้ทรเจ็ดต้นต้องวังเวง” การตายของสัตว์จะมีผลต่อสภาพแวดล้อมรอบตัว การล่าสัตว์

จึงมีผลกระทบต่อสมดุลทางธรรมชาติอย่างแน่นอน ชาวกะเหรี่ยงจึงมีกฎข้อห้ามในการล่าสัตว์ เช่น สัตว์ใหญ่ ๆ ถือว่ามีเจ้าของ การล่าสัตว์ต้องมีกฎการล่า เช่น กระทิง ปีหนึ่งนายพราน 1 คน มีสิทธิ์ยิงได้แค่ 1 ตัว ถ้ามากกว่า 1 ตัวใน 1 ปี จะเกิดเหตุเกิดขึ้นกับตัวเองและครอบครัว นอกจากนี้ ชาวกะเหรี่ยงยังตั้งกฎห้ามล่าสัตว์ดังตัวอย่างต่อไป นี้ ะนี้ นกกก นกแซงแซว Htof hsau hsei, htof btauf, Bif bei, งูเห่า นกหัวขวาน Htof :soo wahkof, s'nei htel, Cif priv, Oov Ngau, htof s'box , Cauwaf-gav Htot taj uf กา อีแร้ง

สัตว์ที่ห้ามล่าและไม่กิน ส่วนใหญ่เป็นสัตว์ที่มีเสียงร้องกังวาน หาตัวได้ง่าย และ บางอย่างมีอยู่ในนิทาน นิยาย จึงเกิดกฎการอนุรักษ์สัตว์เหล่านี้ขึ้น

สัตว์น้ำห้ามจับในบางฤดู การห้ามใช้ของมีพิษ บางหมู่บ้านห้ามกินน้ำจับสัตว์น้ำ (Tauv aut Kpgaj) นอกจากนี้ สัตว์ปีกที่มาพักพิงที่บ้านถือว่าเป็นความร่วมมือห้ามรบกวนทำร้าย สัตว์ ยกเว้นงู ถือว่าเป็นสัตว์ที่นำของไม่คืนมาให้ ยิ่งสัตว์ที่หนีเข้าหมู่บ้านห้ามทำร้ายและกิน เด็ดขาด เช่น เก้ง เต่า สัตว์ป่าก็จะปล่อยให้หนีรอดไปได้ ถ้าเกิดใครแตะต้องสัตว์เหล่านั้นจะเกิดภัย พิบัติต่อหมู่บ้าน

ถ้าฝั่งมาทำรังในไร่นา จะทิ้งบริเวณไว้ให้เลย ถ้างูเห่า งูใหญ่เข้าไร่ จะไม่แตะต้องและทิ้งไว้ไม่ทำกินต่อไป สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการอนุรักษ์สัตว์ป่าเพื่อคนจะไม่ได้ไป ล่าวงล้อมของสัตว์และให้โอกาสสืบทอดขยายพันธุ์สัตว์ เพื่อให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติ นั้นเอง

นอกจากนี้ การดักสัตว์ต่าง ๆ ที่มีกฎเกณฑ์มากมาย ล้วนเป็นเชิงอนุรักษ์สัตว์ เช่น จะดักสัตว์เฉพาะบางฤดู การดักสัตว์จำนวนสัตว์ที่ดัก มีกฎความเชื่อมากมายในการสืบทอด จากคนแก่ไปสู่คนรุ่นหนุ่มรุ่นสาว

2. การเก็บของป่า

ชาวกะเหรี่ยงสร้างกฎมากมายในการหาเก็บและเก็บหาของป่า เช่น “Taz duf hse” เก็บได้แต่กินในป่า ห้ามเอากลับบ้าน เอากลับบ้านได้ปีละ 1 ครั้ง ราวเดือนมกราคม แสดงถึงการ จำกัดจำนวนในการตัดเพื่อมากิน

- หน่อไม้ จะเก็บหน่อไม้ได้กอละ 2 หน่อเท่านั้น ถ้ามากกว่า 2 หน่อ จะไม่ดีต่อผู้ เก็บเป็นการสร้างบาปสร้างกรรม

- ตัดไม้ไผ่ ตัดกอละไม่เกิน 2 ตี

- “ก๊วยซ่าย” (s klemiz) เก็บกินในป่าได้แต่ห้ามเอากลับบ้าน ถ้าเอากลับบ้านจะ หลงทางและวกกลับที่เดิม เชื่อว่ามีเจ้าของคุ้มครอง

- สมุนไพรจากป่า มีกฎเก็บกินได้บางฤดูเท่านั้น เก็บครั้งหนึ่ง ๆ มีจำนวนจำกัด ไม้จั่นจะเป็นยาไม่ได้
 - ผักบางอย่างห้ามกินบางฤดูและกินได้บางฤดู
 - มีทิวาชนิกหนึ่ง “gei soo” ตัดทิวาแล้วไม่ให้แบกกลับบ้านทั้งกอง นอกจากจะทำการสานในป่า หรือแบกกลับบ้านแล้วทิ้งไว้ นอกหมู่บ้านเพราะเชื่อว่าเสือจะตามล่าถึงบ้าน จึงให้ตัดเฉพาะพอใช้งานแต่ละครั้งในการจักสานในป่าเท่านั้น
 - แม้แต่ผลไม้ในป่าบางอย่าง กินได้เฉพาะอยู่ในป่าห้ามเอากลับบ้าน ถ้าเอากลับบ้านถือว่ากินไม่ได้
 - สัตว์บางประเภทกินร่วมกันไม่ได้ ระหว่างคนในหมู่บ้านและคนนอกหมู่บ้าน สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นกฎเพื่อการอนุรักษ์ ควบคุมจำนวน ประเภท และมีให้เกิดการสูญพันธุ์ จึงเป็นกฎการสร้างสมดุลทางธรรมชาติของชาวกะเหรี่ยง
- จะเห็นได้ว่า หัวใจของกฎที่ชาวกะเหรี่ยงปลูกฝังกันให้มีความเชื่อและถือตามกฎ ความเชื่อล้วนแล้วแต่เป็นกฎเพื่อการอนุรักษ์และสร้างสมดุลทางธรรมชาติทั้งสิ้น แต่ละป่าที่อนุรักษ์ไว้ล้วนแล้วแต่สร้างกฎความเชื่อไว้อย่างแข็งแกร่ง และเรื่องการล่าสัตว์และการเก็บของป่าแยกประเภท สัตว์หรือพืช สิ่งแบบไหนที่ควรอนุรักษ์และล่อแหลมต่อการทำลายให้สูญพันธุ์ก็สร้างกฎป้องกันเอาไว้อย่างดีเพื่อให้ปฏิบัติตาม ซึ่งเป็นการจัดการเร่งอนุรักษ์ทำให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติในการที่คนจะสามารถอยู่รอดได้ในธรรมชาติอันยาวนาน ควบคุมกันไปอย่างแยกจากกันไม่ได้

ภาคสรุป

ทรัพยากรป่าไม้นั้นมีคุณค่า มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตมนุษย์ ให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ ทั้งในทางตรงและทางอ้อม ด้วยคุณค่าและความสำคัญเช่นนี้ มนุษย์พยายามนำเอาทรัพยากร ป่าไม้มาใช้เพื่อตอบสนองความต้องการ ของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทย เป็นประเทศในเขตร้อน ซึ่งประกอบไปด้วยทรัพยากรป่าไม้หลากหลายประเภท มีความหลากหลายทางธรรมชาติมากกว่าประเทศในเขตอบอุ่น มีทั้งประเภทป่าที่ผลัดใบ และไม่ผลัดใบที่มีความสลับซับซ้อนของระบบนิเวศ จึงทำให้ทรัพยากรป่าไม้ในประเทศไทย อำนวยประโยชน์ต่อมนุษย์อย่างมากมาย จึงทำให้มีการนำเอาทรัพยากรป่าไม้ออกมาใช้อย่างขาดการบริหารจัดการ ที่ถูกต้องและเหมาะสมจนทำให้ทรัพยากรป่าไม้ของประเทศลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว และส่งผลกระทบต่อทรัพยากรอื่นจนเกิดปัญหาต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การที่จะป้องกันมิให้เกิดปัญหาดังกล่าว จะให้มีทรัพยากรป่าไม้ที่ยั่งยืนได้นั้น ต้องจัดการในรูปแบบเชิงอนุรักษ์

การอนุรักษ์นั้นก็มีรูปแบบวิธีการมากมาย ทั้งในรูปของการใช้ประโยชน์ การพัฒนาฟื้นฟู ปรับปรุง ป้องกันดูแลรักษาแต่ส่วนที่สำคัญที่สุดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และจะขาดเสียมิได้คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสำคัญ ประชาชนจะต้องมีทัศนคติที่ดี มีจิตสำนึก มีความรู้สึกรักและหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ และเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด หรือนำไปสู่การจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในพื้นที่อย่างชนเผ่าปกาเกอะญอ ที่มีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ผูกพันแนบแน่นกับทรัพยากรป่าไม้ แม้ว่าในปัจจุบัน วัฒนธรรม จารีต ประเพณี ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จะเลือนหายไปบ้าง แต่ก็ยังสามารถที่จะฟื้นฟูและอนุรักษ์ไว้ และพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบัน ซึ่งประชาชนในท้องถิ่น ต้องมีส่วนร่วมในการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งเป็นไปตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อม และบทบาทของประชาชนในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม ตามมาตรา 46 ที่ว่าด้วย “บุคคล ซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟู จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น และของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดกิจการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ” จะเห็นว่าปัจจุบันภาครัฐได้เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการและได้มีการพัฒนากฎหมายที่ว่าด้วยการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคม ดังนั้นในวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชนเผ่าปกาเกอะญอที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอยู่แล้วนั้น ก็จะได้มีโอกาสในการแสดงออกถึงวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็นอย่างไรในปัจจุบัน

การศึกษาครั้งนี้ จึงมุ่งในประเด็นเกี่ยวกับวิธีการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าปกาเกอะญอ เพื่อที่จะส่งผลให้การรักษาทรัพยากรป่าไม้ของท้องถิ่นซึ่งเป็นต้นน้ำสาธารณะจังหวัดเชียงใหม่ให้ยั่งยืนสืบต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่ ได้กำหนดการวิจัย ดังนี้

สถานที่ดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ดำเนินการที่ป่าบริเวณบ้านแม่สะป๊อก หมู่ที่ 5 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อการศึกษาดังนี้

1. สภาพพื้นที่ของบ้านแม่สะป๊อก มีสภาพที่เหมาะสมต่อการวิจัย เพราะมีทำเลที่ตั้งใกล้ชิดกับป่าไม้ที่ชาวบ้านจัดการเอาไว้และชนเผ่าปกากะญอนั้นเป็นชนเผ่าที่มีภูมิปัญญาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ดีที่สุดเมื่อเทียบกับชนเผ่าต่างๆ

2. พื้นที่การศึกษาดังกล่าวอยู่ภายใต้การดำเนินงานของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก ซึ่งต้องดำเนินการให้เป็นไปตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่อย่างยั่งยืน เพราะพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงส่วนมากมีที่ตั้งบริเวณป่าต้นน้ำลำธาร

ภาพ 2 สถานที่ดำเนินการวิจัย

ประชากรและการสุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการศึกษาครั้งนี้ คือ หัวหน้าครัวเรือนในเขตพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก หมู่ที่ 5 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 142 คน และเพื่อสะดวกในการเก็บข้อมูลในการวิจัยจึงได้กำหนดการสุ่มตัวอย่างเพื่อเป็นตัวแทนของประชากรที่ถูกต้องโดยกำหนดความเชื่อมั่นที่ 95 เปอร์เซ็นต์ และคิดคำนวณโดยใช้สูตรทางสถิติของ Pagoso Garcia and Leon ใน นำชัย ทนุผล (2537: 15) ดังนี้

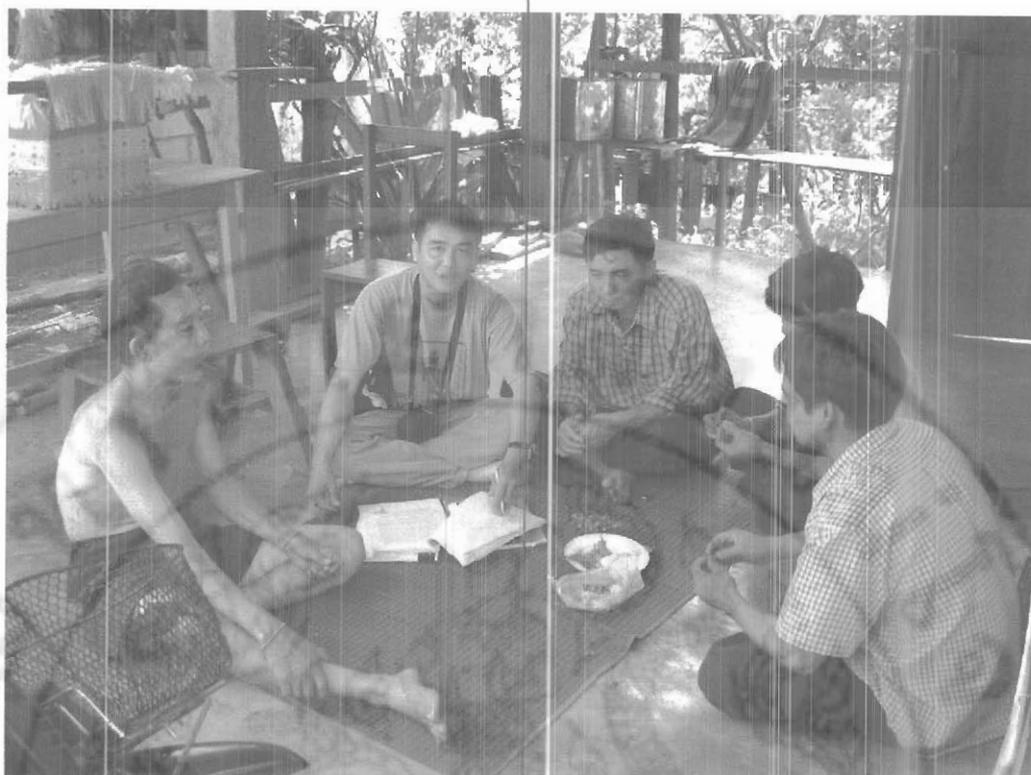
$$n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

ซึ่ง n = จำนวนกลุ่มตัวอย่าง
 N = จำนวนประชากรทั้งหมด
 e = ความคลาดเคลื่อนที่กำหนดว่าจะเป็น

$$n = \frac{142}{1 + 142(0.05)^2}$$

$$n = 105$$

ดังนั้น จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสมสำหรับการรวบรวมข้อมูล = 105
 สำหรับเทคนิคการสุ่มตัวอย่างนั้น ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการสุ่มอย่างง่าย (simple random sampling) โดยวิธีการจับฉลาก ตามรายชื่อในสำเนาทะเบียนของหมู่บ้านแม่สะป๊อก

ภาพ 3 การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

ตัวแปรและการวัดตัวแปร

เพศ หมายถึง เพศ ชายหรือหญิง ซึ่งเป็นลักษณะที่แสดงถึงความแตกต่างกันของผู้ให้ข้อมูล

อายุ หมายถึง จำนวนปีของผู้ให้ข้อมูลตั้งแต่เกิดจนถึงเวลาบันทึกข้อมูล

ระดับการศึกษา หมายถึง วุฒิตั้งแต่ที่ผู้ให้ข้อมูลได้ศึกษาแล้วเรียนในสถาบันทางการศึกษา ต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชน

ขนาดของครอบครัว หมายถึง เป็นการวัดจำนวนบุคคลที่อาศัยอยู่ในครอบครัวเดียวกันและมีกิจกรรมร่วมกัน

ศาสนา หมายถึง คำสอนและหลักความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติมาเกี่ยวกับความประพฤติทาง กาย วาจา ใจ อาทิ ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ อิสลาม เป็นต้น

สภาพการถือครองที่ดิน หมายถึง เป็นการระบุถึงลักษณะการถือครองที่ดินของผู้ให้ข้อมูลซึ่งอาจมีลักษณะเป็นของตนเองทั้งหมด เข้าทั้งหมด คนอื่นให้ทำเปล่า หรือเป็นการถือครองหลายอย่างรวมกัน

อาชีพหลัก หมายถึง อาชีพที่ใช้ในเวลาปฏิบัติงานมากกว่าครึ่งหนึ่งเป็นประจำ เพื่อสร้างรายได้สำหรับเลี้ยงชีพและความสะดวกสบายแก่ครอบครัว

ประสบการณ์การฝึกอบรม หมายถึง จำนวนความถี่ (ครั้ง) ที่ผู้ให้ข้อมูลเคยเข้าร่วมประชุมสัมมนาฝึกอบรมในเรื่องเกี่ยวข้องกับ การจัดการทรัพยากรป่าไม้

วิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง การกระทำที่สังเกตเห็นโดยใช้ประสาทสัมผัส และการคิด หรือการกระทำต่าง ๆ ตามความรู้ เจตคติ ทักษะและความสามารถในอันที่จะจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยนำเอาความต้องการที่พึงพึงธรรมชาติของชาวบ้านมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการและให้ชาวบ้านผู้ได้รับประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้เป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ โดยอาศัยวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามจารีตประเพณี วิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบประยุกต์คือ การนำเอาแบบตามจารีตประเพณีมาใช้ร่วมกับแบบอื่น ๆ และวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง วิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยได้นำไปสร้างข้อความให้ครอบคลุมในทางประเด็นและมีคำตอบให้ผู้ให้ข้อมูลเลือกตอบว่า “มีการปฏิบัติ” หรือ “ไม่มีการปฏิบัติ” ถ้าเลือกตอบว่ามีการปฏิบัติ ได้มีแนวทางการปฏิบัติอย่างไร ถ้าตอบว่าไม่มีการปฏิบัติ ให้ระบุเหตุผลว่าทำไมไม่มีการปฏิบัติ จากนั้นจะนำข้อความคำตอบแต่ละข้อมาประมวลและสรุปวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ นอกจากนั้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสังเกตการณ์เจาะร่องรอยที่เกิดจากวิธีการ การใช้ทรัพยากรป่าไม้ของผู้ให้ข้อมูลเพื่อยืนยันหรือไม่ยืนยันคำตอบที่ได้มา

เครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างแบบการสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง (structural interview schedual) โดยอาศัยทฤษฎี และผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมทั้งดัดแปลงจากแบบสอบถามที่มีผู้ศึกษาวิจัยอื่น ๆ สร้างไว้แล้วให้เหมาะสม และสอดคล้องกับกลุ่มประชากรหรือกลุ่มตัวอย่างที่ได้ศึกษาวิจัยในครั้งนี้

แบบสัมภาษณ์ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคมของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ขนาดของครอบครัว ศาสนา สถานภาพการถือครองที่ดิน อาชีพหลัก การเข้ามาเป็นสมาชิกในชุมชน และเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ตอนที่ 2 เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านในเขตพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก บ้านแม่สะป๊อก อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

ตอนที่ 3 เพื่อรวบรวมข้อมูลและ รายละเอียดเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้

การทดสอบเครื่องมือ

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลคือแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง (structure interview) เกี่ยวกับวิธีการในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก บ้านแม่สะป๊อก อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ จากนั้นนำไปเสนอคณะกรรมการที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาทดสอบความตรงของเนื้อหา (validity) ปรับปรุงแก้ไขตามที่คณะกรรมการที่ปรึกษาเสนอแนะให้ถูกต้องและครอบคลุมเนื้อหามากที่สุด และทดสอบความเป็นปรนัย (objectivity) โดยนำแบบสัมภาษณ์ไปทดสอบกับหัวหน้าครัวเรือนกับกลุ่มประชากรที่มีลักษณะใกล้เคียงกับประชากรตัวอย่าง ได้แก่ ราษฎรบ้านห้วยข้าวลิบ หมู่ 19 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 20 ตัวอย่าง แล้วนำข้อมูลที่ได้ไปปรึกษากับคณะกรรมการที่ปรึกษาเพื่อปรับปรุงข้อความให้มีความเข้าใจตรงกันทั้งสองฝ่ายและครอบคลุมเนื้อหาที่จะวัดระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data)

1.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือน (house hold head) โดยตรง กับการใช้แบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นมาเป็นลักษณะคำถามปลายเปิด

1.2 การสอบถามข้อมูลจากองค์กรภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานป่าไม้ กรมการปกครอง ฯลฯ

1.3 การใช้วิธีการสังเกต วิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรโดยการสำรวจในพื้นที่จริง เช่น วิธีการใช้ประโยชน์จากป่า การจัดการ ฯลฯ

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) เป็นข้อมูลที่รวบรวมจากเอกสารทางวิชาการ และรายงานต่าง ๆ จากห้องสมุดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผลงานวิจัย ปัญหาพิเศษ วิทยานิพนธ์ ฯลฯ

3. นำข้อมูลที่ได้อามาวิเคราะห์แปลผล สรุปและรายงานผลการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาจัดหมวดหมู่ตรวจสอบความสมบูรณ์ และถอดรหัส เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรมสถิติสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (statistical package for the social sciences: SPSS/PC⁺) สถิติที่ใช้คือ

สถิติบรรยาย (descriptive statistics) ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อใช้วิเคราะห์และบรรยายลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม ของผู้ให้ข้อมูล

ระยะเวลาในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระยะเวลาตั้งแต่เดือน มกราคม พ.ศ. 2548 ถึง เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2548 รวมทั้งสิ้น 11 เดือน

บทที่ 4

ผลการวิจัยและวิจารณ์

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก โดยรวบรวมข้อมูลจากหมู่บ้าน แม่สะป๊อก หมู่ 5 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ และศึกษาถึงลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้าน สำหรับผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้คือ กลุ่มตัวอย่างชาวบ้านที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนทั้งชายและหญิง จำนวน 105 คน ส่วนการนำเสนอผลการวิจัยนั้น ผู้วิจัยได้รวบรวมผลการวิจัยและวิจารณ์เป็นส่วนเดียวกัน โดยนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบของตารางข้อมูลประกอบคำบรรยายและความเรียงดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคมของผู้ให้ข้อมูล

ตอนที่ 2 การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านในเขตพื้นที่ศูนย์พัฒนา โครงการหลวงแม่สะป๊อก หมู่ 5 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

ตอนที่ 3 ผลการศึกษาถึงสภาพ ปัญหา อุปสรรค ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ตอนที่ 1 ลักษณะ ส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคมของผู้ให้ข้อมูล

เพศ

ผลการวิจัยในตาราง 1 พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 84.80) เป็นเพศชาย ส่วนอีก ร้อยละ 15.20 เป็นเพศหญิง

ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลเพศชายสูงกว่าเพศหญิง เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้นำชุมชนและเป็นหัวหน้าครอบครัวของชาวเขา ที่มีการสืบทอดทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยให้ความสำคัญและยกย่องให้ผู้ชายเป็นผู้นำมากกว่าผู้หญิงในเรื่องการติดต่อกับบุคคลภายนอก จึงส่งผลให้ผู้ให้ข้อมูลในครั้งนี้เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง ซึ่งสอดคล้องกับ ชูพินิจ เกษมณี (2531: 30-31) กล่าวไว้ว่า จารีตประเพณีทางสังคมของชาวไทยภูเขา มักจะมีการสืบสกุลทางฝ่ายชาย รวมทั้งการตัดสินใจที่สำคัญของครัวเรือนการดำเนินกิจกรรมของชุมชนและการติดต่อค้าขายมักเป็นหน้าที่ของฝ่ายชาย

อายุ

ผลการวิจัยในตาราง 1 พบว่าผู้ให้ข้อมูลมีอายุมากที่สุด 86 ปี และน้อยสุด 20 ปี โดยมีค่าอายุเฉลี่ย 43 ปี และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 15.72 ซึ่งผู้ให้ข้อมูลมีอายุแตกต่างกันค่อนข้างมาก โดยผู้ให้ข้อมูล ร้อยละ 26.66 มีอายุในช่วง 41-50 ปี รองลงมา ร้อยละ 24.76 มีอายุในช่วง 20-30 ปี ที่มีความใกล้เคียงกันกับ ร้อยละ 22.85 มีอายุในช่วง 31-40 ปี ผู้ให้ข้อมูล ร้อยละ 13.33 มีอายุในช่วง 61 ปีขึ้นไป และร้อยละ 12.38 มีอายุในช่วง 51-60 ปี ตามลำดับ

จากผลการวิจัยดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มใหญ่มีอายุมากกว่า 40 ปีขึ้นไป จากการพิจารณาอายุเฉลี่ย ของผู้ให้ข้อมูลคือ 43 ปี อาจเป็นเพราะชาวไทยภูเขาโดยทั่วไปจะแต่งงานตั้งแต่อายุน้อยและชาวไทยภูเขาที่อยู่ในวัยนี้กำลังอยู่ในวัยทำงาน ที่มีความรับผิดชอบต่อความเจริญและความเสื่อมของครอบครัว จึงนับว่าเป็นวัยที่มีประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับ (ศรีเรือน แก้วกังวาน, 2540: 446) ได้กำหนดช่วงอายุวัยของคนในช่วง 40-65 ปี ว่าเป็นวัยที่มีความพร้อม ความรับผิดชอบต่อครอบครัวต่อชุมชน สังคมและประเทศชาติ เป็นบุคคลที่มีอายุอยู่ในช่วงกลางคนและเป็นบุคคลที่อาศัยประสบการณ์ต่าง ๆ ในการทำงาน ดังนั้นจึงเป็นวัยที่มีความเหมาะสมในการให้ข้อมูลครั้งนี้

ระดับการศึกษา

ผลการวิจัยในตาราง 1 พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 72.38) ไม่ได้รับการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ร้อยละ 41.38 มีวุฒิทางการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 และผู้ให้ข้อมูล ร้อยละ 31.03 มีวุฒิทางการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 ส่วนร้อยละ 20.69 มีวุฒิทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 และร้อยละ 6.90 มีวุฒิทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากผลการวิจัยดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษาและส่วนใหญ่นี้ได้รับการศึกษาจะอยู่ในระดับภาคบังคับ แต่ระดับการศึกษาก็ไม่เป็นอุปสรรคในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เพราะเป็นอาชีพหลักและประกอบอาชีพนี้มานานแล้ว และผู้ให้ข้อมูลมีระดับการศึกษาที่ต่ำนั้น เพราะสังคมชาวไทยภูเขามิได้ใช้ชีวิต และให้ความสำคัญกับกรประกอบอาชีพมากกว่าการศึกษาหาความรู้ (ปัญญา หิรัญรัมย์, 2539: 199) และเหตุผลอีกประการหนึ่งคือ บริบทพื้นที่ของหมู่บ้านของชาวไทยภูเขาจะอยู่ในที่ห่างไกลจึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการจัดการ ศึกษาซึ่งมีความสอดคล้องกับ (วรนุช เฟนกล้า, 2544: 32) ที่ระบุว่าประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คนสมัยก่อนมักไม่ได้เรียนหนังสือในโรงเรียน แต่จะเป็นการเรียนที่ผ่านวิถีชีวิตการทำมาหากินมากกว่า อย่างเช่น การเรียนเกี่ยวกับการทำนา การปลูกพืชหมุนเวียน

เป็นต้น ความรู้เหล่านี้จะถูกถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เริ่มจากการอบรมสั่งสอน โดยครอบครัว เครือญาติผู้อาวุโสในชุมชนและผู้เฒ่าจะนำไปปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ

จำนวนสมาชิกในครอบครัว

ผลการวิจัยในตาราง 1 พบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีสมาชิกในครอบครัวเฉลี่ย 4 คน และมีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.42 ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 60.00) มีสมาชิกอยู่ระหว่าง 4 – 6 คน รองลงมาร้อยละ 36.19 มีสมาชิกระหว่าง 1 – 3 คน ส่วนร้อยละ 3.81 มีสมาชิกระหว่าง 7-9 คน โดยครอบครัวที่มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวมากที่สุด 8 คน และครอบครัวที่มีจำนวนสมาชิกน้อยที่สุด 1 คน

จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลมีจำนวนสมาชิกในครอบครัวที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงขนาดครอบครัวแล้วนับได้ว่าค่อนข้างจะมีขนาดใหญ่ จำนวนสมาชิกในครอบครัวมีมากเฉลี่ยถึง 4 คน คือครอบครัว ทั้งนี้เพราะชาวไทยภูเขาบางส่วนยึดถือความเชื่อดั้งเดิม คือ มีความเชื่อว่าการมีสมาชิกมากทำให้มีจำนวนแรงงานในครอบครัวเพิ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ ชูพินิจ เกษมณี (2531: 31) ที่ระบุถึงครอบครัวที่มีขนาดใหญ่ของชาวไทยภูเขาว่าผู้ใดมีลูกหลานมาก สถานภาพทางสังคมก็ถูกยกระดับขึ้นโดยปริยายประกอบกับแรงงานที่มีจำนวนมากจะทำให้เขาพัฒนาสถานภาพทางเศรษฐกิจให้มั่นคงมากขึ้น อีกประการหนึ่งความรู้ด้านการวางแผนครอบครัวยังไม่เป็นที่ยอมรับในกลุ่มชาวไทยภูเขามากนัก

ภาพ 4 สภาพความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัว

ศาสนา

ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 94.30) นับถือศาสนาพุทธ และมีเพียงบางส่วนที่นับถือศาสนาคริสต์ ร้อยละ 5.70 จากผลการวิจัยอาจกล่าวได้ว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ของหมู่บ้านได้นับถือศาสนาพุทธมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งมีพิธีกรรมทางศาสนาที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน อาทิ ประเพณีงานบุญประจำปี งานขึ้นบ้านใหม่ ทำบุญตักบาตรในวันสำคัญ และมีความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้มีวัดสำนักในการดูแลทรัพยากรได้อย่างเหมาะสม จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่าราษฎรส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ ซึ่งสอดคล้องกับ (ยศ สันตสมบัติ, 2544: 178) ที่ระบุว่าช่วงปี พ.ศ. 2505 พระสงฆ์คาทอลิกเริ่มเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในแถบลุ่มน้ำแม่วาง มีชาวปกากะญอบางส่วนหันมานับถือศาสนาคริสต์ ในขณะที่อีกหลายส่วนหันไปนับถือศาสนาพุทธตามโครงการเผยแพร่ศาสนาในกลุ่มชาวเขาของทางราชการ ส่วนชาวบ้านหนองเต่ากว่าครึ่งหมู่บ้านเริ่มหันมานับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ในขณะที่บางส่วนยังนับถือผีตามความเชื่อดั้งเดิม

อาชีพหลัก

ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 73.30) ประกอบอาชีพเกษตรกรรม รองลงมา ร้อยละ 20.00 ประกอบอาชีพรับจ้างและร้อยละ 4.80 ประกอบอาชีพค้าขาย ร้อยละ 1.90 ประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างในหน่วยงานรัฐ จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ นั้นมีการทำเกษตรกรรมเป็นหลัก สอดคล้องกับ (รัชนิกร เศรษฐโชติ, 2533: 22) ที่กล่าวไว้ว่าสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม มีประชากรมากกว่าร้อยละ 80 ที่ประกอบอาชีพการเกษตร ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดบทบาทหน้าที่และวิถีชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมให้แก่คนในสังคมชนบท

ซึ่งการตั้งถิ่นฐานปกากะญอมีลักษณะที่สอดคล้องกับระบบนิเวศที่เหมาะสมกับการปลูกพืชหมุนเวียน โดยอาศัยภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม เรื่องการทำกรเกษตร ตามที่ (ยศ สันตสมบัติ, 2544: 35) ได้ระบุว่าลักษณะเด่นของชาวปกากะญอ คือการทำไร่ หมุนเวียน เพราะมักจะเลือกพื้นที่เพื่อทำไร่ได้ดีและชาวปกากะญอเลือกผืนป่าสำหรับทำไร่ โดยคาดคะเนจากปริมาณข้าวที่คาดว่าจะได้จากไร่แปลงนั้น ซึ่งต้องเพียงพอต่อการบริโภคของครัวเรือนไปตลอดทั้งปี การเตรียมพื้นที่เพาะปลูกยังคำนึงถึงความสามารถและแรงงานภายในครอบครัวที่สามารถทำการผลิตข้าวได้คุณภาพของดินและการเลือกพื้นที่เพาะปลูกไม่ให้ชุ่มชื้นติดกับพื้นที่ของครอบครัวอื่นมากเกินไปจนไม่สามารถขยายพื้นที่ได้หากมีความจำเป็นเกิดขึ้นในอนาคต แต่ละครัวเรือนจะมีไร่หลายแปลงเพื่อรอการพักฟื้นของดิน และเลือกใช้ไร่ที่แปลงหมุนเวียนกัน ชาวปกากะญอนิยมบิกรพื้นที่ลุ่มเพื่อทำนาดำ และในบางพื้นที่ยังทำการปลูกข้าวแบบนาขั้นบันไดบนพื้นที่เชิงเขา การทำนาดำและ

นาขั้นบันไดเป็นระบบการผลิตที่สามารถรักษาระดับของการผลิตเอาไว้ปริมาณคงที่และสม่ำเสมอมากกว่าข้าวไร่ นอกจากนี้การผลิตข้าวเป็นพืชหลักเพื่อยังชีพแล้ว ชาวปกากะญอยังนิยมปลูกพืชผักหลากหลายชนิด เพื่อบริโภคในครัวเรือนและเพื่อขายออกไป

ภาพ 5 อาชีพหลักของผู้ให้ข้อมูล

ลักษณะการถือครองที่ดิน

ผลการวิจัยในตาราง 1 พบว่าผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 99.05) มีที่ดินทำกิน ผลการวิจัยรายงานว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 82.69) มีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเองในพื้นที่ป่าสงวน รองลงมา มีพื้นที่ทำกินที่เป็นของตนเอง ร้อยละ 15.39 และ ร้อยละ 0.96 มีการเช่าที่ดินของผู้อื่นและอาศัยในที่ดินของผู้อื่น รวมทั้งไม่มีที่ดินทำกินอยู่เลย โดยมีพื้นที่ทำกินเฉลี่ยครอบครัวละ 8 ไร่ และมีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 4.34 ซึ่งผู้ให้ข้อมูลที่มีที่ดินทำกินมากที่สุด จำนวน 23 ไร่ และน้อยที่สุดจำนวน 1 ไร่ จากผลการวิจัยพบว่าผู้ให้ข้อมูล ร้อยละ 47.12 มีที่ดินทำกินอยู่ระหว่าง 6 - 10 ไร่ รองลงมา ร้อยละ 33.65 มีที่ดินทำกินอยู่ระหว่าง 1 - 5 ไร่ ร้อยละ 16.35 มีที่ดินทำกินระหว่าง 11 - 15 ไร่ และผู้ให้ข้อมูล ร้อยละ 2.88 มีที่ดินทำกินตั้งแต่ 16 ไร่ขึ้นไป ผลการวิจัยสรุปได้ว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ทำกินในพื้นที่ป่าสงวน หากพิจารณาจากจำนวนพื้นที่ทำกินครอบครัวละ 8 ไร่ แล้วก็น่าที่จะเป็นจำนวนที่พอเพียงสำหรับการเกษตรไทยโดยทั่ว ๆ ไป ต่อการยังชีพ เพราะการทำไร่หมุนเวียนหรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “ไร่เห่ล่า” ป่าทำกินหรือ ไร่เห่ล่า นี้

มีอยู่ 2 รูปแบบด้วยกัน รูปแบบแรก เป็นพื้นที่ทำกินร่วมกันของคนทั้งหมดในพื้นที่ส่วนนี้จะมีการจัดสรรแบ่งปันและให้ “สิทธิการใช้” แก่ครัวเรือนใดครัวเรือนหนึ่ง ตามความจำเป็นและความเหมาะสม เช่น ไม่มีที่นาเป็นของตนเองมักได้รับสิทธิของชุมชน รูปแบบที่สอง เป็นการถือครองรายบุคคล เช่นเดียวกับที่นาและสวน ซึ่งถือครองกรรมสิทธิ์ของครอบครัวที่จะสืบทอดกันไปในแต่ละตระกูล ชาวป่ากะเหรี่ยงถือว่าที่ดินทำกินหรือที่ไร่น้ำทั้งหมดเป็นของชุมชน ส่วนระบบการถือครองที่ดินส่วนบุคคลนั้นเพิ่งเริ่มใช้ในเวลาที่มีการบุกเบิกนาค่าในระยะหลัง และเริ่มมีการทำสวนและนาไปพร้อมกับการทำไร่ ที่นาและสวน รวมทั้งที่ไร่บางส่วนจึงเปลี่ยนมาเป็นที่ดินส่วนบุคคลในเวลาต่อมา (ยศ สันตสมบัติ, 2544: 134)

พื้นที่ถือครองที่ดิน

ผลการวิจัยในตาราง 1 พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 83.81) ไม่มีเอกสารสิทธิในการถือครองเป็นของตนเอง ร้อยละ 15.24 มีเอกสารสิทธิในการครอบครองที่ดิน และร้อยละ 0.95 ไม่มีที่ดินในการถือครองเลย ซึ่งจำนวนไร่ที่ถือครองจากจำนวนที่มีเอกสารสิทธิและไม่มีเอกสาร โดยมีพื้นที่เฉลี่ยครอบครองไร่ละ 8 ไร่ และมีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 4.16 ซึ่งผู้ให้ข้อมูลที่มีที่ดินถือครองมากที่สุด จำนวน 20 ไร่ และน้อยที่สุดจำนวน 1 ไร่ ส่วนผู้ให้ข้อมูล ร้อยละ 48.08 มีที่ดินถือครองระหว่าง 6 – 10 ไร่ ผู้ให้ข้อมูล ร้อยละ 34.62 มีที่ดินถือครองระหว่าง 1 – 5 ไร่ ส่วนร้อยละ 15.38 มีที่ดินถือครองระหว่าง 11 – 15 ไร่ และผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 1.92 มีที่ดินถือครองมากกว่า 16 ไร่ ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีที่ทำกินในพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิในการถือครอง ซึ่งพื้นที่ทำกินของผู้ให้ข้อมูลจัดว่าเป็นพื้นที่ป่าสงวนและการจับจองเพื่อประกอบอาชีพเป็นส่วนใหญ่ ตามที่ สิทธิพร จิระพันธ์ (2533: 21) ได้กล่าวไว้ว่า การบุกรุกป่ามักจะเกิดจากการทำมาหากินไม่เพียงพอต่อการครองชีพในพื้นที่เดิม และสืบเนื่องมาจากระบบเศรษฐกิจ เพราะคนบุกรุกที่ป่านั้นมีหลายคนที่มีที่ดินทำกินไม่ได้ผลจึงหาที่ทำกินใหม่

ภาพ 6 แสดงพื้นที่ในการประกอบอาชีพ

ระยะเวลาของการอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน

ผลการวิจัยในตาราง 1 พบว่าผู้ที่ให้อายุอยู่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านตั้งแต่เกิดเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 81.00) มีเพียงร้อยละ 19.00 เท่านั้นที่โยกย้ายมาจากที่อื่น ผลการวิจัยจึงแสดงให้เห็นถึงความถาวรของชุมชนต่อการดำรงชีพในท้องถิ่นมากพอสมควร ที่สามารถให้ข้อเสนอแนะต่อการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ในชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะการตั้งถิ่นฐานของชาวปกากะญอค่อนข้างถาวร เพราะวิถีชีวิตมีความพึ่งพาและผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ชาวปกากะญอนิยมตั้งถิ่นฐานเป็นที่ลุ่มกั้นกะทะล้อมรอบด้วยเนินเขาใกล้กับแหล่งน้ำ เป็นเขตป่าเบญจพรรณ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่ถาวรในท้องถิ่นนั้น ๆ ชาวปกากะญอมักไม่ย้ายหมู่บ้านตามสภาวะการใช้ที่ดินหมดความอุดมสมบูรณ์เหมือนกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ (ยศ สันตสมบัติ, 2544: 33)

ประสบการณ์การฝึกอบรม

ประสบการณ์การฝึกอบรม หมายถึง จำนวนครั้งที่ผู้ให้ข้อมูลเคยเข้าร่วมประชุมฝึกอบรมในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับด้านการจัดการทรัพยากร พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 69.50) ระบุว่าเคยเข้าร่วมฝึกอบรม ส่วนผู้ให้ข้อมูล ร้อยละ 30.50 รายงานว่าไม่เคยเข้าร่วมการฝึกอบรม

สำหรับผู้ให้ข้อมูลที่รายงานว่าคุณเข้าร่วมการฝึกอบรมนั้น ผลการวิจัยพบว่า จำนวนครั้งที่เคยเข้าร่วมอบรมเฉลี่ย 3 ครั้งและมีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.69 ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ ร้อยละ 46.58 กล่าวว่า จำนวนครั้งที่เข้าร่วมฝึกอบรมในช่วง 1-2 ครั้ง รองลงมาผู้ให้ข้อมูล ร้อยละ 31.50 จำนวนครั้งที่เข้าร่วมฝึกอบรมในช่วง 5-6 ครั้ง ส่วนร้อยละ 19.18 จำนวนครั้งที่เข้าร่วมฝึกอบรมในช่วง 3-4 ครั้ง และ ร้อยละ 2.74 จำนวนครั้งที่เข้าร่วมฝึกอบรมในช่วง 7-8 ครั้ง

จากผลการวิจัยดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เคยมีประสบการณ์การฝึกอบรมในเรื่องที่เกี่ยวเนื่องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเข้าร่วมประชุม สัมมนาและฝึกอบรมจะเป็นการทบทวนและการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจทั้งในด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้มีความยั่งยืน โดยเฉพาะปัจจุบันหน่วยงานต่าง ๆ ให้ความสำคัญในเรื่องการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ซึ่งถือเป็นนโยบายที่สำคัญของประเทศด้วยเช่นกัน รวมทั้งเป็นการพัฒนาทักษะอันจะส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น

ภาพ 7 กิจกรรมการฝึกอบรม

ตาราง 1 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคม

ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคม	ผู้ให้ข้อมูล (n = 105)	
	จำนวนคน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	89	84.80
หญิง	16	15.20
อายุ		
ต่ำกว่า 31 ปี	26	24.76
31 – 40 ปี	24	22.86
41 – 50 ปี	28	26.67
51 – 60 ปี	13	12.38
มากกว่า 60 ปี	14	13.33
\bar{X} = 42.51 S.D = 15.72 R = 20-86		
ระดับการศึกษา		
ไม่ได้รับการศึกษา	76	72.38
ได้รับการศึกษา	29	27.62
ระดับการศึกษาที่ได้รับ (n = 29)		
ประถมศึกษาปีที่ 4	12	41.38
ประถมศึกษาปีที่ 6	9	31.03
มัธยมศึกษาปีที่ 3	6	20.69
มัธยมศึกษาปีที่ 6	2	6.90
จำนวนสมาชิกในครอบครัว		
1 – 3	38	36.19
4 – 6	63	60.00
7 – 9	4	3.81
\bar{X} = 3.83 S.D = 1.42 R = 1-9		

ตาราง 1 (ต่อ)

ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคม	ผู้ให้ข้อมูล (n = 105)	
	จำนวนคน	ร้อยละ
ศาสนา		
พุทธ	99	94.30
คริสต์	6	5.70
อาชีพหลัก		
เกษตรกรรวม	77	73.30
รับจ้าง	21	20.00
ค้าขาย	5	4.80
ลูกจ้างองค์กร	2	1.90
ลักษณะการถือครองที่ดิน		
มี	104	99.05
ไม่มี	1	0.95
ลักษณะการถือครองที่ดิน (n = 104)		
มีที่ดินถือเป็นของตนเอง	16	15.39
เช่าที่ดินบุคคลอื่นทำกิน	1	0.96
อาศัยทำกินในที่ดินของบุคคลอื่น	1	0.96
ทำกินในพื้นที่ป่าสงวน	86	82.69
จำนวนไร่พื้นที่ทำกิน (n = 104)		
1 - 5 ไร่	35	33.65
6 - 10 ไร่	49	47.12
11 - 15 ไร่	17	16.35
16 ไร่และมากกว่า	3	2.88
\bar{X} = 8.23 S.D = 4.34 R = 1 - 23		

ตาราง 1 (ต่อ)

ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคม	ผู้ให้ข้อมูล (n = 105)	
	จำนวนคน	ร้อยละ
พื้นที่ถือครองที่ดิน		
มีเอกสารสิทธิ์	16	15.24
ไม่มีเอกสารสิทธิ์	88	83.81
ไม่มีที่ดินถือครอง	1	0.95
จำนวนไร่ที่ถือครอง (n = 104)		
1 – 5	36	34.62
6 – 10	50	48.08
11 – 15	16	15.38
16 ไร่และมากกว่า	2	1.92
$\bar{X} = 7.97$ S.D = 4.16 R = 1 – 20		
ลักษณะการเข้ามาอยู่อาศัย		
ตั้งแต่เกิด	85	81.00
ย้ายมาจากที่อื่น	19	19.00
ประสบการณ์การฝึกอบรม		
เคยเข้าร่วมประชุมฝึกอบรม	73	69.50
ไม่เคยเข้าร่วมประชุมฝึกอบรม	32	30.50
จำนวนครั้งที่เคยเข้าร่วม (n = 73)		
1 – 2	34	46.58
3 – 4	14	19.18
5 – 6	23	31.50
7 – 8	2	2.74
$\bar{X} = 3.11$ S.D = 1.69 R = 1-7		

ตอนที่ 2 วิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพต่อสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่มีประโยชน์สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ ซึ่งการดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพมีลักษณะ และรูปแบบที่มีให้เกิดผลเสียหรือสร้างประสิทธิภาพของสิ่งที่ถูกดำเนินการนั้นด้อยลงไปคือการดำเนินการที่เป็นไปด้วยความรอบคอบ และมีวิธีการอนุรักษ์ได้หลายวิธีรวมถึงการใช้ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมที่มีคุณค่า ที่ได้สะสมและสืบทอดกันมา เป็นการเอาทรัพยากร ความรู้ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านปกากะญอ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง บ้านแม่สะป๊อก หมู่ 5 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็นการบูรณะฟื้นฟูการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้งาน โดยผู้วิจัยได้สร้างข้อคำถามใน 8 ประเด็น ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้านหรือชาวบ้านได้เข้ามามีบทบาทในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนเพื่อพิธีกรรมทางศาสนา การจัดการผลประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ให้แก่ชุมชน การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐและเอกชนในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ การปรับปรุงทรัพยากรป่าไม้ การปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องผีป่าต้นน้ำ ผีผาย ผีน้ำ การละเมิดประเพณีที่ห้ามตัดไม้ในเขตป่าต้นน้ำ และการลงโทษกับบุคคลที่ไม่ปฏิบัติตามประเพณี จึงนำเสนอผลการวิจัยดังรายละเอียดต่อไปนี้

ภาพ 8 สภาพทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชน

วิธีการจัดการและดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ของคณะกรรมการหมู่บ้านหรือชาวบ้าน

ผลการวิจัยในตาราง 2 เกี่ยวกับวิธีการจัดการและดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ของคณะกรรมการหมู่บ้านหรือชาวบ้าน ได้เข้ามามีบทบาทในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ พบว่าผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 99.05) ระบุว่าคณะกรรมการหมู่บ้านหรือชาวบ้าน ได้เข้ามามีบทบาทในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ในบริเวณรอบหมู่บ้าน แล้วยังให้ความสำคัญในเรื่องการประสานงานความร่วมมือของชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในหมู่บ้าน อาทิ ในฤดูร้อนจะมีการแบ่งชาวบ้านเป็นกลุ่มเพื่อตรวจดูความเรียบร้อยภายในพื้นที่ป่าไม้ของหมู่บ้านและการควบคุมไฟป่า ร่วมกันจัดกิจกรรมการจัดทำแนวกันไฟ การปลูกป่า การบวชป่า รวมทั้งการอนุรักษ์สัตว์ป่าอนุรักษ์น้ำ นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลบางส่วนได้ระบุว่าหมู่บ้านมีระเบียบ กฎเกณฑ์ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ด้วยวิธีการประชุมเพื่อหาข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับกฎ ระเบียบ การอนุรักษ์ป่าและห้ามตัดไม้ในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และหากพบว่ามีใครเผาป่า หรือทำลาย จะถูกปรับคนละ 5,000 บาท เพื่อนำเงินเข้าหมู่บ้านและสงวนค่านิยมค้ำคูณกฎหมาย

บทบาทของคณะกรรมการในหมู่บ้าน ถือเป็นกลุ่มที่เป็นทางการมีความสำคัญทั้งในโครงสร้าง และหน้าที่ในการทำงานในหมู่บ้าน บทบาทของคณะกรรมการหมู่บ้านในการปฏิบัติงานจึงมักที่จะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน หน้าที่ในการปฏิบัติงานมีความหลากหลาย กล่าวคือ มีการสอดส่องดูแลภายในหมู่บ้าน การกำหนดเขตป่า ติดยาครอบนอกและรอบในหมู่บ้าน ดูแลพื้นที่ป่าไม้ที่คาบเกี่ยวกับหมู่บ้านใกล้เคียง มีการตั้งกฎเกณฑ์ในการรักษาพื้นที่ป่าไม้ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตลอดจนถึงการป้องกันการเข้ามาหาประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของคนหมู่บ้านอื่นหรือคนที่พยายามจะเข้ามาลักลอบตัดไม้ หลังจากที่ได้กำหนดกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้แล้วยังมีการส่งเสริม หรือกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านไปให้หมู่บ้านข้างเคียงรับทราบเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์อีกด้วย (ธรรมรัฐ จารุสวัสดิ์, 2545: 40)

การใช้ประโยชน์เพื่อพิธีกรรมทางศาสนา

ผลการวิจัยในตาราง 2 เกี่ยวกับวิธีการจัดการและดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ได้มีประโยชน์เพื่อพิธีกรรมทางศาสนา พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนมาก (ร้อยละ 90.48) ระบุว่าทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์เพื่อพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งเป็นพิธีกรรมทางศาสนาผนวกกับความเชื่อ ในการเลี้ยงผีเจ้าที่ การบวชนาค โดยเป็นพิธีกรรมที่สืบทอดกันมานานตั้งแต่บรรพบุรุษ จนถึงปัจจุบัน พิธีกรรมครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในป่าให้ช่วยรักษาและปกป้องป่า สัตว์ป่า และคนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ให้มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นสุข อาทิ พิธีทอดผ้าป่าต้นไม้ม เป็นพิธีที่ประยุกต์ขึ้นมาจากพิธีทอดผ้าป่าซึ่งเป็นพิธีกรรมในศาสนา พิธีกรรมนี้เกิดมาจากความคิดของพระสงฆ์ และชาวบ้านที่มีความห่วงใยในพื้นที่ป่าที่ลดน้อยลง ในกิจกรรมของการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะปลูกจิตสำนึกของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่า และเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสภาพป่าด้วย แม้ปัจจุบันระบบสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป แต่อย่างไรก็ตามพิธีกรรมก็ยังคงอยู่ เพราะเป็นวิธีการที่สร้างและปลูกจิตสำนึกให้คนในหมู่บ้านได้ตระหนักถึงการอนุรักษ์ป่าให้คงอยู่ต่อไป

ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ปรากฏในรูปของความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติของชุมชนในการตรากฎระเบียบต่างๆ มักออกมาในรูปของความเชื่อ พิธีกรรมและสร้างจารีตประเพณี ดังเช่น ความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า ก่อให้เกิดประเพณีการใช้ป่าอย่างอ่อนน้อมยำเกรงและตระหนักในบุญคุณของป่าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่ในป่า จนความเชื่อได้กลายเป็นพื้นฐานการจัดการทรัพยากร ซึ่งพิธีกรรมและความเชื่อเหล่านี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญา

ท้องถิ่นที่เกิดขึ้น เพื่อจัดระเบียบให้กับการผลิตและการจัดการทรัพยากร โดยการเสริมสร้างความผูกพันทางศีลธรรมและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับป่า

พิธีบวชต้นไม้ เป็นแนวทางการอนุรักษ์ป่าที่เกิดจาก การประยุกต์พิธีกรรมทางพุทธศาสนาซึ่ง กล่าวไว้ว่า พิธีบวชต้นไม้สรุปได้ว่าในพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเจริญพระพุทธมนต์ให้ต้นไม้ในครั้งพุทธกาลซึ่งวัตถุประสงค์ของการทำพิธีดังกล่าวเพื่อให้ป่าต้นน้ำลำธารรอดพ้นจากการถูกตัดฟันถือเป็นกุศโลบายซึ่งการลักลอบตัดไม้บริเวณป่าต้นน้ำ และเพื่อความ เป็นสิริมงคลกับต้นไม้ที่อุทิศถวาย และต้นไม้บริเวณใกล้เคียง (เสรี พงศ์พิศ, 2539: 316, 321)

พิธีกรรมกับวัฏจักรของการผลิตในเรือนปีแบบไร่หมุนเวียนของชาวปกากะญอ จะพบว่าแต่ละขั้นตอนของการผลิตประกอบไปด้วยความเชื่อและพิธีกรรมหลายประการด้วยกัน ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความเชื่อมโยงในความหมายเพื่อสร้างความมั่นคงทางการผลิตต่อกล้าสำนึกของความ เป็นชุมชนและสร้างหลักประกันของความ เป็นธรรมทางสังคมอย่างชัดเจนระบบการผลิตของ ชาวปกากะญอเริ่มคืบขึ้นในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ด้วยพิธีกรรมการผลิตใหม่เรียกว่า “หนี ซอ โข” หรือ พิธีขึ้นปีใหม่ของชาว ปกากะญอ ซึ่ง ฮส สันตสมบัติ (2544: 179) ระบุว่าหากไม่มีการทำ พิธีหนี ซอ โข แล้วจะเริ่มขั้นตอนหรือพิธีอื่น ๆ ของปีต่อไปไม่ได้โดยเด็ดขาดการทำพิธีหนี ซอ โข เป็นการขออนุญาตเจ้าที่ เจ้าป่า เจ้าเขา และวิญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายเพื่อขอให้ที่ดิน น้ำ ป่า ใน การทำการผลิตของชุมชน

ภาพ 9 พิธีกรรมการบวชต้นไม้เพื่อรักษาทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ มีการจัดการผลประโยชน์ให้แก่ชุมชน

ผลการวิจัยในตาราง 4 พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 85.00) ระบุว่า การจัดการทรัพยากรป่าไม้ ได้มีการจัดการผลประโยชน์ ให้แก่ชุมชน ด้วยการแบ่งเขตพื้นที่ใช้สอยให้กับชาวบ้านด้วยเพื่อเป็นการเก็บของป่ามาเป็นอาหาร อาทิ เห็ด หน่อไม้ และมีบางพื้นที่ใช้ประโยชน์จากป่าด้วยการนำเศษไม้แห้งมาทำฟืน นำใบตองมาทำเป็นที่มุงหลังคาบ้าน ซึ่งการจัดการผลประโยชน์ให้แก่ชุมชนแสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตของคนในชุมชนย่อมจะอาศัยป่าเพื่อเป็นการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวปกากะญอ มีการจำแนกพื้นที่ป่าเพื่อใช้ประโยชน์ ได้แก่ ป่าใช้สอย ซึ่งเป็นพื้นที่ป่ารอบหมู่บ้านส่วนใหญ่มักเป็นป่าตอง คือมีดินพลวงหรือตองตึง ขึ้นอยู่มาก ป่าประเภทนี้มักใช้เป็นที่สำหรับ เก็บฟืน เก็บอาหาร และเก็บตองเพื่อใช้มุงหลังคาบ้าน และป่าทำกินหรือไร่หมุนเวียน “ไร่เหล่า” ป่าทำกินหรือไร่เหล่านี้อยู่ 2 รูปแบบด้วยกัน รูปแบบแรก เป็นพื้นที่ทำกินร่วมกันของคนทั้งชุมชน พื้นที่ส่วนนี้จะมีการจัดสรรแบ่งปันและให้ “สิทธิการใช้” แก่ครัวเรือนตามความจำเป็นและความเหมาะสม ในส่วนของป่าทำกินหรือไร่หมุนเวียนนั้นก็ยังมีการจำแนกพื้นที่ป่าสำหรับทำไร่หมุนเวียนออกเป็น 2 ลักษณะด้วยกัน (ยศ สันตสมบัติ, 2544: 133-134)

1) พื้นที่ภูเขาสูง มีการจำแนกออกเป็นส่วนๆ ตามระดับความสูง คือบริเวณพื้นที่เชิงเขา เป็นดินลูกรังมีเนื้อกรวดและหินมาก ชาวปกากะญอ เรียกว่า “แพะโจ้” หรือ ป่าแพะ พื้นที่ส่วนนี้ไม่เหมาะสมกับการเพาะปลูก พื้นที่ส่วนที่สองเป็นพื้นที่สูงขึ้นไปจากป่าแพะ อีกระดับหนึ่งเป็นป่าที่เรียกว่า “ก่อบโจ้” มีลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณหรือป่าเต็งรังรวมทั้งป่าไผ่ด้วย ป่าไผ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์นั้นเป็นพื้นที่ไร่หมุนเวียนที่ติดตามทิศของชาวปกากะญอ ส่วนป่าดอนบนซึ่งเรียกรวมกันว่า “ก่อเนอ” นั้น แบ่งออกได้เป็น 3 ส่วน ส่วนที่ต่ำสุดเรียกว่า “ก่อเนอพา” เป็นส่วนของป่าที่ต่อกับก่อบโจ้หรือป่าไผ่ เป็นพื้นที่เหมาะสมต่อการทำไร่หมุนเวียนเช่นเดียวกัน ส่วนพื้นที่ที่สูงขึ้นไปกว่านี้ลักษณะเป็นป่าดิบเขา มีอากาศเย็นและมีความชื้นสูง ในการทำไร่หมุนเวียนของชาวปกากะญอในพื้นที่แบบแรกนี้ จึงมักทำการตัดฟันโค่นป่าไผ่ ในระดับที่เรียกว่า ก่อบโจ้และก่อเนอพา เพื่อใช้เป็นไร่ข้าว

2) พื้นที่ที่มีลักษณะเป็นม่อนคอยเชิงเขา มีความสูงไม่มากนักส่วนใหญ่มักเป็นป่าไผ่อยู่ติดกับที่ราบหรือผืนนาของชาวบ้าน พื้นที่แบบนี้ชาวปกากะญอนิยมใช้เป็นไร่หมุนเวียนมากกว่าพื้นที่แบบแรก เพราะสามารถจัดการได้ง่ายกว่าทั้งในแง่ของการจัดสรรพื้นที่และการทำแนวกันไฟก่อนเผาไร่

ภาพ 10 สภาพป่าไม้ที่มีการจัดการโดยชุมชน

หน่วยงานของรัฐและเอกชน ที่ให้การสนับสนุนหมู่บ้านในการดูแลรักษา
ทรัพยากรป่าไม้

ผลจากการวิจัยในตาราง 2 พบว่าผู้ที่ซื้อเมล็ดเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 95.24) ระบุว่า
หน่วยงานของรัฐและเอกชน ได้ให้การสนับสนุนหมู่บ้าน ในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ โดย
ไม่ได้ปล่อยให้ชาวบ้านดำเนินการเพียงลำพัง ซึ่งได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน มูลนิธิ
โครงการหลวง องค์การพัฒนาเอกชน และกรมป่าไม้ องค์กรเหล่านี้ได้เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อให้
ชุมชนร่วมกันปลูกป่า ทำแนวกันไฟ และจัดทำโครงการปลูกไม้เนื้อแข็งใน โอกาสพิเศษ โดยองค์กร
สนับสนุนงบประมาณค่าอาหาร และสนับสนุนกล้าพันธุ์ ไม้ให้กับชุมชน จะเห็นว่าองค์กรที่เข้ามา
สนับสนุนส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นบทบาทหนึ่งหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับนโยบายขององค์กรที่ต้องทำ
หน้าที่สนับสนุนชุมชนในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ การจัดการร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชน
เป็นการแก้ไขปัญหาลูกไม้ ซึ่งการได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการรักษา
ทรัพยากรป่าไม้ มีหลายหน่วยงานเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่น เจ้าหน้าที่ นักวิชาการ
เหล่านี้เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมากต่อการอนุรักษ์ป่า ทั้งนี้อีกมุมหนึ่งจะเป็นการต่อรองกับรัฐ

และผู้มีอิทธิพลในกรณีเกิดความขัดแย้งขึ้น การประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้และเพิ่มศักยภาพในการรู้เท่าทันปัญหาที่เกิดจากความสัมพันธ์กับรัฐ และเป็น การเสริมความเข้มแข็งให้กับองค์กรชาวบ้านหรือชุมชนไปในตัว

ภาพ 11 หน่วยงานที่ให้การสนับสนุนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชน

การปรับปรุงทรัพยากรป่าไม้

ผลการวิจัยในตาราง 2 พบว่าผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 96.19) ระบุว่า การปรับปรุงทรัพยากรป่าไม้ ได้มีการปลูกต้นไม้ขึ้นเพิ่มเติมในพื้นที่ป่าชุมชน ระบุว่าชุมชนได้ช่วยกันปลูกกล้าไม้เพิ่มเติมในพื้นที่ริมแม่น้ำวาง ริมถนนหมู่บ้านแม่สะป๊อกตลอดเส้นทางถึงหมู่บ้านหัวซดอง พื้นที่หัวซมกิน พื้นที่ในป่าหมู่บ้านแม่สะป๊อกเหนือ หมู่บ้านแม่สะป๊อกใต้

จากผลการวิจัยจะเห็นว่าคนในชุมชนได้ปลูกป่าเพิ่มเติมทำให้ทดแทนป่าไม้ใน ส่วนที่หายไปและถูกใช้ประโยชน์ไป เพราะมีผู้ให้ข้อมูลบางส่วนได้กล่าวว่า การจัดเวรยามควบคุมดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้เพื่อมิให้บุคคลเข้ามาลักลอบตัดไม้และเก็บหาผลผลิตจากป่าชุมชน จะไม่มีเวรยามที่คอยควบคุมดูแลประจำ มีเพียงเวรยามเป็นบางช่วงเท่านั้น ส่วนใหญ่จะกันให้ชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน ซึ่งไม่แบ่งแยกว่าเป็นหน้าที่ของคนใดคนหนึ่ง

เนื่องจากชาวบ้านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการสอดคล้องดูแล ไม้ให้คนในหมู่บ้านต่างหมู่บ้าน มาตัด ไม้ในชุมชน

การปลูกป่าเป็นแนวทางการแก้ปัญหาป่าไม้ด้วยการปลูกป่านั้น มีทั้งการปลูกป่า เพื่อทดแทนธรรมชาติที่ถูกทำลาย (reforestation) และการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ เพื่อผลิตต้นไม้สับและ เชื้อกระดาษ ในการปลูกป่าเพื่อทดแทนป่าที่ถูกทำลาย ควรดูไปกับการแก้ปัญหาที่ดินทำกินในป่า ของราษฎรด้วยนั้น รัฐได้นำระบบวนเกษตรที่เรียกว่า “Taungya System” หรือการปลูกสร้างสวน ป่าโดยอาศัยชาวไร่มาประยุกต์ใช้ ในรูปของหมู่บ้านป่าไม้และสวนป่า (อำนาจ คอวนิช อ้างใน อานันท์ กาญจนพันธ์, 2543: 240)

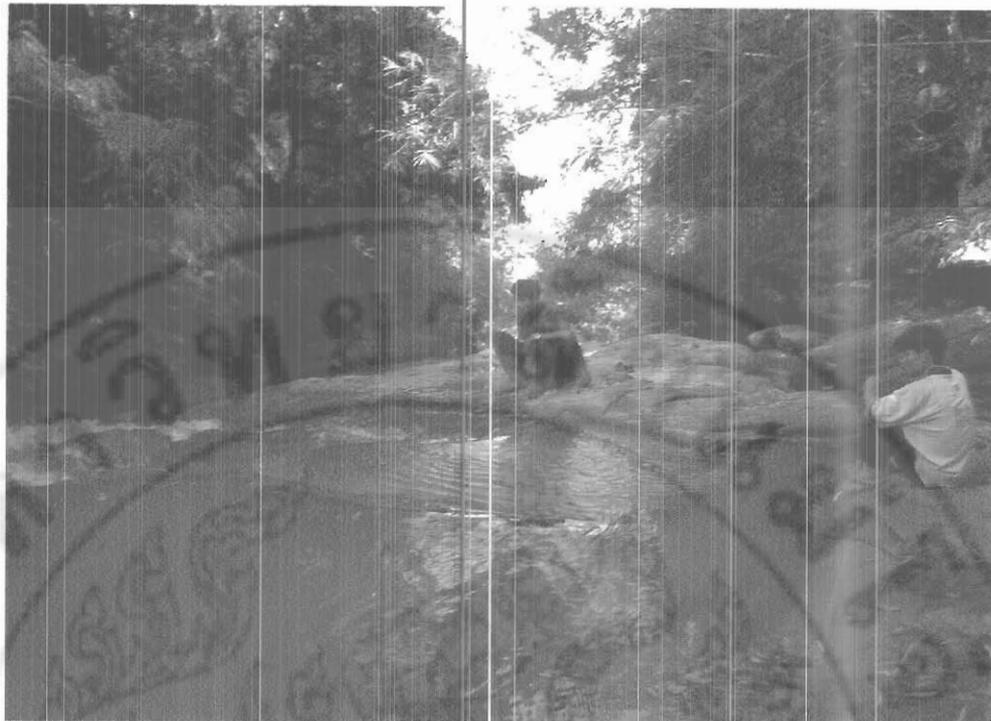

ภาพ 12 การปลูกต้นไม้ทดแทนในพื้นที่ป่าชุมชน

ความเชื่อในเรื่องผี ป่าต้นน้ำ ผิงาย

ผลการวิจัยในตาราง 2 พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนมาก (ร้อยละ 94.29) ยังมีการปฏิบัติ เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องผี ป่าต้นน้ำ ผิงาย ผิงาย ผิงาย ผู้ให้ข้อมูลระบุว่าพิธีกรรมในเรื่อง ผี ป่าต้นน้ำ ผิงาย ผิงาย ยังสืบทอดอยู่ในปัจจุบันเพราะเป็นพิธีที่มีความเชื่อกับชาวบ้าน ในการช่วยกันรักษา คุ้มครอง ป่า น้ำ ดิน ให้มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งก่อนจะกระทำอันใดที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากร จะ

ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี เพราะมีความเชื่อว่าผีป่าสถิตอยู่จะต้องบอกกล่าวเจ้าที่ด้วยการทำพิธีกรรม เรื่องผี ป่าต้นน้ำ ผีฝาย ผีน้ำ แต่ประเพณีบางอย่างก็ได้ขาดหายไปจากชุมชน ความเชื่อดั้งเดิม ประเพณีเกี่ยวกับเด็กที่คลอดแล้วนำสายสะดือใส่กระบอกไปแขวนไว้ที่ต้นไม้ ซึ่งจัดว่าเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพรูปแบบหนึ่ง แต่ในปัจจุบันไม่มีกรปฏิบัติเช่นนั้น เนื่องจากส่วนใหญ่เด็กจะไปคลอดที่โรงพยาบาล ทำให้มีความปลอดภัยและการคมนาคมสะดวกมากขึ้น ซึ่งต่างจากในอดีตที่มีป่าสะดือ เป็นป่ารอบหมู่บ้านที่มีไม้ใหญ่ขึ้น ตามธรรมเนียมของชาวปกากะญอ นิยมนำเอาสายสะดือของเด็กทารกใส่กระบอกไม้ไผ่ไปวางอยู่บนไม้ใหญ่ โดยเชื่อว่าขวัญของเด็กจะอยู่กับต้นไม้ชีวิตของเด็กจะได้เติบโตใหญ่และมีความสงบรวมเย็นบนไม้ใหญ่ ดังนั้น ชาวปกากะญอจึงมีประเพณีห้ามตัดต้นไม้สะดือ มิเช่นนั้นแล้วเด็กเจ้าของขวัญอาจเจ็บป่วยหรือเป็นอันตรายถึงตายได้ ป่าสะดือจึงมิได้เป็นเพียงยุทธวิธีสำคัญในการอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ใกล้หมู่บ้านเท่านั้น แต่ยังเป็นกุศโลบายในการถ่ายทอดความรู้สึกผูกพัน และหวงแหนต้นไม้ไปยังคนรุ่น ต่อ ๆ ไป สำหรับความเชื่อของพิธีกรรมเกี่ยวกับป่าต้นน้ำหรือป่าอนุรักษ์ เป็นพื้นป่าธรรมชาติที่เป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธาร มีน้ำผุดหรือน้ำซึมออกมาเป็นบริเวณกว้างป่าประเภทนี้จะหวงห้ามมิให้เข้าไปเก็บเห็ดเก็บหน่อไม้ ตัดต้นไม้หรือทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นการรบกวนผิ น้ำหรือผิขุนห้วย อาจจะทำให้ผู้ละเมิดและครอบครัวเกิดภัยพิภยและโรคภัยไข้เจ็บได้ และ ป่าศักดิ์สิทธิ์หรือป่าสำหรับประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เช่น การเลี้ยงผี เป็นต้น ป่าบริเวณนี้เป็นสถานที่ต้องห้ามมิให้ใครเข้ามาใช้ประโยชน์เช่นเดียวกัน (ยศ สันตสมบัติ, 2544: 133)

ภาพ 13 สภาพแหล่งค้ำน้ำของชุมชน

การละเมิดประเพณีที่ห้ามตัดไม้ในเขตป่าค้ำน้ำ

ผลการวิจัยในตาราง 2 พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนมาก (ร้อยละ 90.48) ระบุว่าไม่มีการละเมิดประเพณี ในเขตพื้นที่ห้ามตัดไม้ในเขตป่าค้ำน้ำ ระบุว่า ไม่มีใครกล้าตัดไม้ในพื้นที่บวชป่า และในเขตพื้นที่อนุรักษ์ เพราะชุมชนมีความกลัวเรื่องผี และวิญญาณที่เชื่อว่าเป็นผู้ดูแลรักษาป่าหากใครละเมิดจะเป็นอันตราย ในขณะที่ประกอบพิธีกรรมจะกล่าวไว้ว่าห้ามไม่ให้ตัดไม้ในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งเป็นการบอกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยคุ้มครองพื้นที่ป่าไม้ให้มีความอุดมสมบูรณ์และไม่ให้ใครเข้ามาทำลายและเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมา

หัวใจของภูมิปัญญาท้องถิ่นปกาลละอูในส่วนที่เกี่ยวข้อกับความเชื่อและพิธีกรรมได้สืบทอดกันมา จนเป็นความรักและความผูกพันค้ำป่า ซึ่งได้รับการสืบทอดคอก้าผ่านความเชื่อและพิธีกรรมนานาชนิด มิได้เกิดขึ้นลอยๆ หากแต่เกิดจากความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับนัยสำคัญของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่มีต่อระบบการผลิตและความมั่นคงของชีวิต ความรู้และภูมิปัญญาดังกล่าวได้รับการสืบทอดสู่คนรุ่นหลัง โดยผ่านภาษาของพิธีกรรมและอำนาจทางศีลธรรมของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นที่มาของความเชื่อต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเชื่อในเรื่องผีที่สามารถให้คุณให้โทษต่อระบบการผลิตและชีวิตทางสังคมของมนุษย์ ในพิธีกรรมทางการผลิต

ต่างๆ หากพิจารณาผิวเผินอาจเห็นว่า มีองค์ประกอบหลักอยู่ที่การบวงสรวงอันอ่อนต่อผี แต่โดยเนื้อแท้ความจริงแล้ว ชาวปกากะญอกำลังสื่อสารกับภูตหลานผ่านภาษาของพิธีกรรม เกี่ยวกับการจัดระเบียบของสังคมและหลักการพื้นฐาน (ยพ สันตสมบัติ, 2544: 184)

ภาพ 14 พิธีกรรมและความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

การลงโทษกับบุคคลที่ไม่ปฏิบัติตามประเพณี

ผลการวิจัยในตาราง 2 พบว่าผู้ที่ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 95.24) ระบุว่าไม่มีการลงโทษกับบุคคลที่ไม่ปฏิบัติตามประเพณี ผู้ให้ข้อมูล ระบุว่าไม่กล้าละเมิดประเพณี เพราะชาวบ้านมีความกลัวผีป่าจะมาทำร้าย หากใครลักลอบตัดไม้ในเขตพื้นที่อนุรักษ์ไว้และไม่เชื่อฟังในคำสั่งของบรรพบุรุษ แสดงให้เห็นว่าความเชื่อมีผลต่อสภาพจิตใจของมนุษย์มากกว่ากฎหมาย ข้อบังคับและทำให้เห็นความเคารพต่อธรรมชาติได้อย่างเห็นได้ชัด จากการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ วิถีชีวิตของผู้นั้นจึงมีความสุขพินน่านพินอยู่ด้วยธรรมชาติมาโดยตลอด ภายใต้การดำรงชีวิตที่อาศัยเกื้อกูลกัน สะท้อนออกมาในรูปแบบของสัญลักษณ์ทางความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ที่เชื่อมโยงระหว่างคนกับการนับถือผีที่เป็นกฎเกณฑ์ตามประเพณี สำหรับควบคุมพฤติกรรมของชาวบ้านชุมชนป่าจึงถือว่าเป็นที่อยู่ของผี ทุกอย่างในป่าจึงถือว่าเป็นของผี เมื่อคนเข้าป่าจึงถือว่าเป็นการให้ผีเลี้ยง การบุกเบิกพื้นที่ทำกิน และที่อยู่อาศัยต้องมีการขออนุญาตเข้าป่า

เจ้าเขา ต้องมีการบวงสรวงผีป่า ผีขุนน้ำ รวมถึงผีอื่นๆ ที่ชาวบ้านอาศัยเป็นที่พึ่งทางจิตใจ “ผี” จึงเป็นตัวแทนของความสำนึกอันดีงาม ที่แฝงไปด้วยคุณค่าในเชิงสังคมและจริยธรรมต่อจิตใจของคนในชุมชน (กรรณิการ์ พรหมเสาร์, 2539: 99)

ตาราง 2 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูล เกี่ยวกับวิธีการจัดการและการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้

วิธีการจัดการและการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้	ผู้ให้ข้อมูล (n = 105)	
	จำนวนคน	ร้อยละ
1. คณะกรรมการหมู่บ้านหรือชาวบ้านได้เข้ามามีบทบาทในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้		
มีการปฏิบัติ	104	99.05
ไม่มีการปฏิบัติ	1	0.95
2. ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ได้มีการใช้ประโยชน์เพื่อพิธีกรรมทางศาสนา		
มี	95	90.48
ไม่มี	10	9.52
3. การจัดการทรัพยากรป่าไม้ มีการจัดผลประโยชน์ให้แก่ชุมชน		
มีการปฏิบัติ	90	85.00
ไม่มีการปฏิบัติ	15	14.29
4. หน่วยงานของรัฐและเอกชน ได้ให้การสนับสนุนหมู่บ้าน ในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้		
ได้ให้การสนับสนุน	100	95.24
ไม่ได้รับการสนับสนุน	5	4.76

ตาราง 2 (ต่อ)

วิธีการจัดการและการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้	ผู้ให้ข้อมูล (n = 105)	
	จำนวนคน	ร้อยละ
5. การปรับปรุงทรัพยากรป่าไม้ ได้มีการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมในพื้นที่ป่าชุมชน		
มีการปฏิบัติ	101	96.19
ไม่มีการปฏิบัติ	4	3.81
6. ปัจจุบันยังมีการปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องผีป่าต้นน้ำ ผีฝาย ผีน้ำ		
มี	99	94.29
ไม่มี	6	5.71
7. มีการละเมิดประเพณีที่ห้ามตัดไม้ในเขตป่าต้นน้ำ		
มี	10	9.52
ไม่มี	95	90.48
8. มีการลงโทษกับบุคคลที่ไม่ปฏิบัติตามประเพณี		
มี	5	4.76
ไม่มี	100	95.24

ตอนที่ 3 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่ ให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยวิธีการใช้ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมที่มีคุณค่า ที่ได้สะสมและสืบทอดกันมา เป็นการเอาทรัพยากร ความรู้ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่น ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านปกากะญอ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเขตพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง บ้านแม่สะป๊อก หมู่ 5 ตำบลแม่วีน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ และปัญหา อุปสรรค ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ดังกล่าว โดยให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถระบุปัญหาได้มากกว่า 1 ข้อ ดังนี้

ผลการวิจัยในตาราง 3 พบว่าผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด จำนวน 105 คน รายงานว่ามีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ผลการวิจัยระบุว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ จำนวน 89 คน รายงานว่าชาวบ้านในหมู่บ้านบางส่วนขาดความรู้ในเรื่องประเพณี วัฒนธรรมของชนเผ่าในการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้ สืบเนื่องมาจากการพัฒนาเข้าไปสู่ชุมชนทำให้เกิดประโยชน์ และผลกระทบต่อวิถีชีวิตในเวลาเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงจึงทำให้ชุมชนปรับเปลี่ยนไปตามนวัตกรรมใหม่โดยไม่คำนึงภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม จึงทำให้ไม่นำประเพณีมาปฏิบัติเหมือนอย่างในอดีต รวมทั้งผู้ให้ข้อมูล จำนวน 81 คน ที่ระบุว่าชาวบ้านในหมู่บ้านบางส่วนแต่งงานกับคนพื้นที่ราบและชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นเข้ามา อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ทำให้มีความแตกต่างในความเชื่อในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และผู้ให้ข้อมูลจำนวน 80 คน ระบุว่าชาวบ้านในหมู่บ้านออกไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้าน (หมู่บ้านอื่นหรือในเมือง) ทำให้ประเพณีวัฒนธรรมถูกละเลยและเปลี่ยนแปลงไป ความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับประเพณีที่ถูกละเลย ดังที่ ยศ สันติสมบัติ, (2544: 164) กล่าวว่า ชุมชนที่อนุรักษ์ป่าจะต้องมีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน โดยนัยของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ชุมชนบ้านป่าในอดีต มีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดเป็นทรัพย์สินร่วมของชุมชน และบางพื้นที่ การยึดมั่นในสิทธิชุมชนและการจัดการทรัพยากรจารีตประเพณีได้เริ่มเสื่อมคลายลงหลังจากที่รัฐออกกฎหมายสิทธิและอำนาจการจัดการทรัพยากรไปจากชุมชน ชุมชนที่ยังสามารถอนุรักษ์ป่าไว้ได้มักเป็นชุมชนที่ยังคงยึดมั่นในจารีตประเพณีที่ว่า ป่าเป็นของชุมชน ผู้ที่รักษาป่าเท่านั้นจึงจะมีสิทธิในการใช้ประโยชน์และชุมชนมีสิทธิในการจัดการเพื่อผลประโยชน์อย่างยั่งยืนและเป็นธรรมต่อสมาชิกของชุมชน

ส่วนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ด้วยการกำหนดกฎระเบียบหรือมาตรการข้อบังคับเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่หมู่บ้านกำหนดไว้ไม่เด็ดขาดเพียงพอ ผลการวิจัยพบว่าผู้มีข้อมูล จำนวน 74 คน แม้การจัดการป่าชุมชนจะมีมาตรการที่ถูกร่างกฎเกณฑ์และแนวทางการใช้ประโยชน์ให้สมาชิกชุมชนทราบไม่ว่าจะเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ก็ตามเพื่อให้สมาชิกทุกคนได้ใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างยั่งยืน ตลอดจน มีการกำหนดบทลงโทษสำหรับการฝ่าฝืนกฎระเบียบของชุมชน และยังมี การกำหนดค่าปรับและบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของชุมชน เมื่อพบผู้กระทำความผิดมักยึดของกลางและกล่าวตักเตือน ซึ่งจะใช้หลักการเจรจาแบบสันติวิธี เน้นความยืดหยุ่นค่อนข้างสูงทำให้การจัดการไม่มีความเด็ดขาด เป็นผลที่ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านบางคนละเมิดกฎประเพณี เพราะขายพื้นที่ทำกินให้นายทุน และบุกรุกป่าอนุรักษ์ของชุมชนเพื่อต้องการที่ดินทำกิน

ชาวบ้านปลูกบ้านเลียนแบบคนพื้นราบมากขึ้น ทำให้การใช้ทรัพยากรป่าไม้เพิ่มขึ้นและเป็นปัญหาในเรื่องค่านิยมในการสร้างบ้านเรือนที่เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตและบางส่วนเป็นการพัฒนาสมัยใหม่ที่เข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้ประเพณีวัฒนธรรมของชนเผ่าในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ถูกละเลยและเปลี่ยนไป ซึ่งเป็นเรื่องความขัดแย้งในแนวทางการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐที่ขัดแย้งกันเอง ที่กล่าวไว้ว่า จากยอดดอยสู่พื้นราบกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในเขตภาคเหนือตอนบน ได้พัฒนาภูมิปัญญาความรู้ด้านการผลิตและการจัดการทรัพยากรในลักษณะที่สอดคล้องกับระบบนิเวศโดยเน้นความยั่งยืนของธรรมชาติแวดล้อมและความเป็นธรรมทางสังคม แต่ในช่วงเวลาที่ผ่านมาของเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมุ่งเน้นการเจริญเติบโตขยายตัวและเลียนแบบความทันสมัยของประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก (ยศ สันตสมบัติ, 2544: 172) รวมทั้งเจ้าหน้าที่ป่าไม้และหน่วยงานอื่นขาดความสนใจและไม่สนับสนุนกิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามประเพณีของหมู่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านองค์การบริหารส่วนตำบล ยังไม่ให้การสนับสนุนกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามประเพณีของหมู่บ้านเท่าที่ควร เพราะการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกและหน่วยงานรัฐจะเน้นหนักไปในด้านการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชนกับภาครัฐ และนโยบายและกฎหมายกลับมีการปรับเปลี่ยนที่เชื่องช้าและไม่สอดคล้อง กับความเป็นจริงซึ่งเป็นปัญหาและอุปสรรคสำคัญขวางกั้นความร่วมมือระหว่างรัฐและประชาชนในการจัดการทรัพยากร ยิ่งไปกว่านั้น โครงการพัฒนาของรัฐในหลาย ๆ โครงการยังเป็นตัวการสำคัญในการกีดขวางและทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่นระบบการจัดการ และความหลากหลายทางชีวภาพให้ลดน้อยถอยลงไปอีกด้วย (ยศ สันตสมบัติ, 2544: 171)

สำหรับการขาดผู้นำในเรื่องประเพณีวัฒนธรรมของชนเผ่าในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และชาวบ้านบางคนไม่เชื่อและไม่กลัวเรื่องผีตามประเพณีในบริเวณป่า กล้าเข้าไปบุกรุกป่า

อนุรักษ์ของหมู่บ้าน สืบเนื่องมาจากผู้นำที่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ไม่ได้ประพฤติตนเป็นนักอนุรักษ์ที่ดี พลังในการจัดการดูแลป่า มักจะไปตกอยู่ในมือของผู้นำกลุ่มธรรมชาติ เช่น กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มเหมืองฝายเป็นผู้กระตุ้นผู้นำทางการหรือคอยคานอำนาจผู้นำทางการเพื่อให้การรักษาป่าดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง (ยศ สันตสมบัติ, 2544: 168) แม้ศาสนาหรือระบบความเชื่อเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติเพื่อจะคอยเป็นกระบวนการทางสังคมที่ช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ แต่บริบทของเศรษฐกิจและการเมืองมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาความเชื่อและพิธีกรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเช่นกัน

ตาราง 3 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ปัญหาและอุปสรรค	* ผู้ให้ข้อมูล (n = 105)
	จำนวนคน
1. ชาวบ้านในหมู่บ้านบางส่วนขาดความรู้ในเรื่อง ประเพณี วัฒนธรรมของชนเผ่าในการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้	89
2. ชาวบ้านในหมู่บ้านบางส่วนแต่งงานกับคน พื้นที่ราบและชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นเข้ามา อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ทำให้มีความแตกต่างใน ความเชื่อในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้	81
3. ชาวบ้านในหมู่บ้านออกไปทำงานรับจ้างนอก หมู่บ้าน (หมู่บ้านอื่น หรือในเมือง) ทำให้ ประเพณีวัฒนธรรมถูกละเลยและเปลี่ยนแปลง	80
4. กฎระเบียบหรือมาตรการข้อบังคับเกี่ยวกับ การจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่หมู่บ้านกำหนดไว้ ไม่เด็ดขาดเพียงพอ	74

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัญหาและอุปสรรค	* ผู้ให้ข้อมูล (n = 105)
	จำนวนคน
5. ชาวบ้านในหมู่บ้านบางคนละเมิดกฎประเพณีขายพื้นที่ทำกินให้นายทุน และบุกรุกป่าอนุรักษ์ของชุมชนเพื่อต้องการที่ดินทำกิน	70
6. ชาวบ้านปลูกบ้านเถื่อนแบบคนพื้นราบมากขึ้น ทำให้การใช้ทรัพยากรป่าไม้เพิ่มขึ้น	65
7. การพัฒนาสมัยใหม่ที่เข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้ประเพณีวัฒนธรรม ของชนเผ่าในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ถูกละเลยและเปลี่ยนไป	62
8. เจ้าหน้าที่ป่าไม้และหน่วยงานอื่นขาดความสนใจและไม่สนับสนุนกิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามประเพณีของหมู่บ้าน	19
9. คณะกรรมการหมู่บ้าน/อบต.ยังไม่ให้การสนับสนุนกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามประเพณีของหมู่บ้านเท่าที่ควร	17
10. ขาดผู้นำในเรื่องประเพณีวัฒนธรรมของชนเผ่าในการจัดการทรัพยากรป่าไม้	7
11. ชาวบ้านบางคนไม่เชื่อและไม่กลัวเรื่องผีตามประเพณีในบริเวณป่า กล้าเข้าไปบุกรุกป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน	4

หมายเหตุ * ผู้ให้ข้อมูลระบุปัญหาได้มากกว่า 1 ข้อ

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ศึกษาถึง การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของ
เผ่าปกากะญอในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยครั้งนี้

1. เพื่อพรรณนาถึง ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านปกากะญอในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อทราบถึงวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อระบุถึงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ของชาวบ้านในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก

สำหรับผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้คือ กลุ่มตัวอย่างชาวบ้านที่เป็นหัวหน้าครอบครัวทั้งชายและหญิง จากหมู่บ้านแม่สะป๊อก หมู่ 5 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 105 คน โดยการสุ่มตัวอย่าง สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลคือแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง (structure interview) ที่ผ่านการทดสอบโดยได้นำเสนอต่อคณะกรรมการที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาตรวจสอบและแก้ไขปรับปรุง จากนั้นนำแบบสัมภาษณ์ไปทดสอบความตรงในเนื้อหา (content validity) โดยนำไปทดสอบกับพื้นที่ใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่าง คือราษฎรบ้านห้วยข้าวลีบ หมู่ 19 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 20 ชุด เพื่อปรับปรุงข้อความให้มีความเข้าใจตรงกันทั้งสองฝ่ายและครอบคลุมเนื้อหาที่จะวัดมากยิ่งขึ้น จากนั้นผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ไปเก็บข้อมูล หลังจากนั้นนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาตรวจสอบความสมบูรณ์ ถอดรหัสจัดหมวดหมู่ และนำข้อมูลในส่วนลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคมของผู้ให้ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสถิติสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (Statistical Package for the Social Sciences, SPSS/PC) ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านแม่สะป๊อก

ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุเฉลี่ย 43 ปี ระดับการศึกษาส่วนใหญ่มีวุฒิมัธยมศึกษาต่ำกว่าประถมศึกษา และเกือบครึ่งหนึ่งไม่ได้รับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครอบครัวเฉลี่ย 4 คน และส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ สำหรับการประกอบอาชีพหลักเป็นเกษตรกรกรรม มีลักษณะการถือครองที่ดินพื้นที่ป่าสงวน เฉลี่ยครอบครัวละ 8 ไร่และไม่มีเอกสารสิทธิ์ในการถือครองที่ดินเกือบทั้งหมด ผู้ให้ข้อมูลอาศัยอยู่ในหมู่บ้านตั้งแต่เกิด สำหรับการเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับด้านการจัดการทรัพยากรมีมากกว่าครึ่งใกล้เคียงกัน จำนวนครั้งเฉลี่ย 3 ครั้ง จำนวนครั้งที่เคยเข้าร่วมการฝึกอบรมสูงสุด 7 ครั้ง และต่ำสุด 1 ครั้ง

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก

ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมดเข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อมุ่งหวังให้ทรัพยากรป่าไม้มีความยั่งยืนและเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนกล่าวคือ การดูแลทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน โดยการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านหรือชาวบ้านให้เข้ามามีบทบาทและเป็นแกนนำในการอนุรักษ์ให้ทรัพยากรป่าไม้ให้ยั่งยืน ด้วยการทำพิธีกรรมทางศาสนา บวชป่า และเป็นแนวร่วมในการจัดทำแนวกันไฟ ปลูกป่า และตั้งระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ เพื่อเป็นข้อตกลงของคนในชุมชนที่ถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกัน และทรัพยากรป่าไม้ก็ยังเป็นประโยชน์โดยตรงอยู่ 2 ส่วนด้วยกัน 1) การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่เป็นพิธีกรรมสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งถือได้ว่าเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนให้ยั่งยืนเรื่อยมาและ 2) ประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่ตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานของชุมชนโดยตรง ซึ่งเป็นแหล่งอาหารและใช้ประโยชน์ในเรื่องที่อยู่อาศัย

ส่วนองค์กรของรัฐและองค์กรเอกชนได้ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดีแต่ก็จัดว่าเป็นองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องในด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้และถือได้ว่าเป็นนโยบายร่วมของประเทศ อีกประการหนึ่งจัดว่าเป็นองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่ เพราะเป็นหนึ่งพื้นที่ทำงานขององค์กร อาทิ มูลนิธิโครงการหลวง และกรมป่าไม้ ที่ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ พันธุ์ไม้ กล้าไม้ เพื่อคนในชุมชนได้มีการปรับปรุงทรัพยากรป่าไม้ด้วยการปลูกป่าเพิ่มเติม ตามแผนถนนและในพื้นที่ป่าเพื่อทดแทนทรัพยากรป่าไม้ที่ถูกนำไปใช้ประโยชน์ และเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามามีส่วน

ร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้มีจิตสำนึกร่วมกันกับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

ส่วนการจัดการทรัพยากรที่มีกระบวนการปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องผีป่าต้นน้ำ ผีผาย ผีน้ำ นับว่าเป็นความเชื่อที่ค่อนข้างได้ผลและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันและแสดงให้เห็นว่าประชาชนมีความนับถือบรรพบุรุษ สิ่งศักดิ์สิทธิ์มากกว่าระเบียบ ข้อบังคับ ส่งผลให้ไม่มีคนละเมิดประเพณีที่จะเข้าไปตัดไม้ ทำลายป่า ในเขตพื้นที่อนุรักษ์เพราะถือว่าเป็นพื้นที่หวงห้าม ผลการวิจัยพบว่าผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมดยังเคารพศรัทธาที่ได้ตกลงร่วมกันว่าไม่ทำลายทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จึงทำให้ไม่มีบทลงโทษกับบุคคลที่ไม่ปฏิบัติตามประเพณีนั้น

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้าน ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงสะปোক จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด ระบุว่ามีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านในหมู่บ้านบางส่วนของขาดความรู้ในเรื่องประเพณีวัฒนธรรมของชนเผ่าในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และชาวบ้านในหมู่บ้านบางส่วนแต่งงานกับคนพื้นราบและชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ทำให้มีความแตกต่างในความเชื่อในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งใกล้เคียงกับปัญหาของชาวบ้านในหมู่บ้านที่ออกไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้าน(หมู่บ้านอื่นหรือในเมือง) ทำให้ประเพณีวัฒนธรรมถูกละเลยและเปลี่ยนแปลงไป

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะปোক จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมด มีวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะปोक แต่อย่างไรก็ตามยังมีผู้ให้ข้อมูลบางส่วน ที่ไม่เข้าร่วมจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะสำหรับนายกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่วินและคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน และ ผู้อำนวยการ หัวหน้าและเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะปोक มูลนิธิโครงการหลวง เจ้าหน้าที่ส่งเสริมหน่วยงานป่า ไม้ และ เจ้าหน้าที่

ส่งเสริม หน่วยงานเกษตรที่สูง สามารถนำข้อมูลไปเป็นแนวทางในการวางแผนให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้มีประสิทธิภาพและเกิดผลมากขึ้น ดังนี้

ข้อเสนอแนะสำหรับนายกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่วินและคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน

ผลของการวิจัยระบุว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่รายงานว่าชาวบ้านในหมู่บ้านบางส่วนขาดความรู้เรื่องประเพณี วัฒนธรรม ของชนเผ่าในการจัดการทรัพยากรป่าไม้แสดงให้เห็นว่าในปัจจุบันชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงค่านิยมจากเดิม เช่น การเกิดค่านิยมใหม่ในเรื่องวัตถุนิยม บริโภคนิยม มากขึ้น ทำให้เกิดผลกระทบด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญาที่ดั้งเดิมของท้องถิ่น การอนุรักษ์วัฒนธรรมของชนเผ่าปกากะญอ การปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับสังคมภายนอก ทำให้วัฒนธรรมเดิมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องการรักษา วัฒนธรรม ดังกล่าว เพื่อเป็นมรดกของลูกหลานและมีเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ชาวบ้านพร้อมที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรม แต่อีกส่วนหนึ่งก็วางตัวเป็นกลางหรือบางกลุ่มพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลง กลุ่มแนวคิดในการอนุรักษ์วัฒนธรรมยังคงมีอยู่มากในหมู่บ้าน

ปัจจุบันองค์การบริหารส่วนตำบลมีบทบาทอย่างมากต่อการพัฒนาท้องถิ่น การสร้างแนวความคิดใหม่ให้กับหน่วยงานดังกล่าวให้เคารพในภูมิปัญญาชาวบ้านและร่วมกับชาวบ้านในการทำงานแบบประชาชนมีส่วนร่วม อบต. ควรจะดำเนินการดังนี้

1. นายกองค์การบริหารส่วนตำบล และคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน ควรกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอ และระงับโทษกับผู้ละเมิดหลักเกณฑ์ให้ชัดเจน เช่น หากใครบุกรุกพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จะต้องเสียค่าปรับครั้งละไม่ต่ำกว่า 5,000 บาท และส่งตัวเข้าดำเนินคดีตามกฎหมายของกรมป่าไม้ เป็นต้น

2. นายกองค์การบริหารส่วนตำบล และคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน ควรร่วมกับองค์กรชาวบ้านในการออก กฎ ระเบียบ ข้อบังคับในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ โดยอ้างอิงจาก กฎ ระเบียบ ประเพณีวัฒนธรรม ของชนเผ่า

3. นายกองค์การบริหารส่วนตำบล และคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน ควรจะปฏิบัติงานด้านประชาสัมพันธ์ให้กับสังคมภายนอกรู้ถึงวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชนส่วนใหญ่ในท้องถิ่น คือ ชนเผ่าปกากะญอ ว่ามีวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ

ดิน น้ำ ป่า อย่างไร เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับสังคมภายนอก ซึ่งจะนำมาถึงความร่วมมือในการอนุรักษ์ และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ในอนาคตต่อไป

4. นายกองค้การบริหารส่วนตำบล และคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน ควรกำหนดโครงการ/แผนงาน/งบประมาณร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการสนับสนุนองค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่ตำบลแม่วิน อาทิ กิจกรรม เวทีชาวบ้าน กิจกรรมรณรงค์ ต่างๆ กิจกรรมทำแนวกันไฟและกิจกรรมปลูกป่าเสริมในเขตพื้นที่อนุรักษ์ในชุมชนให้เป็นแผนระยะยาว และมีความต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะสำหรับมูลนิธิโครงการหลวง ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก หน่วยงานป่าไม้ และหน่วยงานพัฒนาเกษตรที่สูง

ผู้อำนวยการฝ่ายพัฒนามูลนิธิโครงการหลวง ผู้ประสานงานและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก หัวหน้าหน่วยงานป่าไม้และหัวหน้าหน่วยงานเกษตรที่สูง ที่ปฏิบัติงานในระดับพื้นที่จำเป็นต้องมีองค์ความรู้ในเรื่องท้องถิ่น วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาของท้องถิ่น เพราะการทำงานพัฒนาในปัจจุบันใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เพื่อที่จะได้แก้ไขปัญหาได้ตรงตามความต้องการของชุมชน การที่จะให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนได้ทำงานสนองตอบความต้องการของชุมชน ควรปฏิบัติดังนี้

1. ควรกำหนดนโยบายการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของท้องถิ่น ควรที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย /โครงการ/แผนงาน ด้วย เช่น มีการจัดเวทีสัมมนา เวทีชุมชนในการรับฟังความคิดเห็นต่าง ๆ การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน ของชุมชน เพื่อที่จะได้นำไปเป็นยุทธศาสตร์ในการทำงานแก้ไขปัญหาให้ชุมชนต่อไป

2. ควรปฏิบัติงานด้านประชาสัมพันธ์และประสานงานกับองค์กรส่วนท้องถิ่นมากขึ้นเช่น อบต. การปกครองส่วนท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อที่จะประสานนโยบาย โครงการ/แผนงาน ร่วมกันเพื่อที่จะได้ปฏิบัติงานไปในทิศทางเดียวกัน

3. ควรมีการตั้งอนุกรรมการปฏิบัติงานระดับพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วยหน่วยงานภาครัฐและเอกชน องค์กรชาวบ้าน เพื่อจะได้เป็นเวทีในการบูรณาการแผนงาน ติดตามงาน แก้ไขปัญหาในการระดับพื้นที่และเป็นพันธมิตรในการทำงานร่วมกัน

4. มูลนิธิโครงการหลวงควรสนับสนุนงบประมาณ การจัดกิจกรรมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง อาทิ พิธีการบวชป่า ประชุมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

5. มุตนิติโครงการหลวงโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ ควรเข้าไปสนับสนุนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้กับชุมชนให้มากขึ้น และมีบทบาทเป็นที่ปรึกษาให้กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยครั้งนี้ศึกษาเฉพาะ การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น การวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาให้ครอบคลุมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร เรื่อง ดิน น้ำ ป่า ควบคู่ไปด้วย
2. การศึกษาวิจัยครั้งต่อไปควรจะศึกษาในเรื่องผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของชนเผ่ากับการแบ่งพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และหาความเหมาะสมกับการจัดการการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทำกินของชนเผ่า
3. การศึกษาวิจัยครั้งต่อไปควรจะศึกษาในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานภาครัฐ - เอกชน - องค์กรท้องถิ่นและชุมชน

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้. 2536. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักงานสารนิเทศ กรมป่าไม้.
- กรรณิการ์ พรหมเสาร์. 2539. ธรรมชาติทรัพยากรคนเดินดิน. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเผยแพร่ และส่งเสริมงานพัฒนา.
- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. 2537. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- เกษม จันทร์แก้ว. 2540. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: อักษรสยามการพิมพ์.
- เกียรติพงษ์ ยะอนันต์ และคณะ. ม.ป.ป. รวมกฎหมายป่าไม้. กรุงเทพฯ: อักษรธานี.
- จิระ จินตบุญกุล. 2540. แนวทางการพัฒนาเกณฑ์และเครื่องชี้บอการจัดการป่าไม้แบบยั่งยืนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ส่วนวิจัยเศรษฐกิจและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ สำนักวิชาการ กรมป่าไม้.
- จาวรธรรม ธรรมวัตร. 2531. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน: ทิศทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. 2537. “ความเชื่อทางศาสนาพิธีกรรมความเชื่อทางวิทยาศาสตร์. ความเชื่อและพิธีกรรมภูมิปัญญาไทย – ท” น. 2 ในเอกสารประกอบการประชุมสัมมนา วิทยาลัยครูเชียงใหม่ เอกสารหมายเลข 1. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชูพินิจ เกษมณี. 2531. คู่มือการทำงานกับชาวเขาโครงการศูนย์การศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา ศูนย์การศึกษาออกรเรียน. ลำปาง: กรมการศึกษานอกโรงเรียน.
- _____. 2539. ศักยภาพในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ของชาวกะเหรี่ยง. เชียงใหม่: ฝ่ายบริการและเผยแพร่ สถาบันวิจัยชาวเขา, กรมประชาสงเคราะห์.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. 2530. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ในเขตลุ่มน้ำวาง. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค.
- ดุสิต เวชกิจ. 2534. “นิเวศน์วิทยาและการจัดการทรัพยากรป่าไม้”. น. 224 – 225 ในเอกสารประกอบการสอนชุดวิชาความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการส่งเสริมป่าไม้ เล่ม 2. นนทบุรี: สาขาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เทิด สุปรีชากร. 2521. วนศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.

- ธรรมรัฐ จารุสวัสดิ์. 2545. ความร่วมมือในการจัดการป่าไม้โดยรัฐและชุมชนในหมู่บ้านแม่ทะลาย
อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธวัช ปุณโณทก. 2531. ทิศทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- นำชัย ทนุผล. 2537. เอกสารประกอบการบรรยายในการฝึกอบรมหลักสูตรการศึกษาป่าชุมชน
เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์เบื้องต้น. เชียงใหม่: ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร.
สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้.
- นิวัติ เรืองพานิช. 2534. นิเวศวิทยาทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพฯ: คณะวนศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ปัญญา หิรัญศรี. 2539. “สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของเกษตรกร”. น. 119 ในเอกสารประกอบการ
สอนชุดวิชามนุษย์สัมพันธ์และจิตวิทยาที่เหมาะสมสำหรับเกษตรกร
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุโขทัยธรรมาธิราช.
- ประเวศ วะสี. 2530. การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
หมู่บ้าน.
- ปกรณ จริงสูงเนิน. 2536. แนวคิดและแนวทางในการดำเนินโครงการการปลูกป่าไม้เมืองไทย
เพื่อเร่งรัด พื้นฟูต้นน้ำลำธาร. กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิชาการ โครงการ ร.ฟ.ต. กรมป่าไม้.
- ประคอง อินทรจันทร์. 2527. “การจัดการทรัพยากรป่าไม้”. น. 5-7 ในเอกสารประกอบการสอน
วิชาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการ
บัณฑิตศึกษา สาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ประสาน ประดิษฐ์พงษ์. 2526. วนศาสตร์ 111. กรุงเทพฯ: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์.
- ประเสริฐ ตรีการศุภกร และ ปาลา อรุณวรรักษ์. 2538. ภูมิปัญญาเชิงอนุรักษ์ของชุมชนชาว
กระเหรี่ยงภูมิปัญญาของชาวบ้านกับการเกษตร. กรุงเทพฯ: แพร์พิทยา.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2534. ภูมิปัญญาในเวศวิทยาชนพื้นเมือง ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงในป่า
ทุ่งใหญ่นเรศวร. กรุงเทพฯ: โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.
- ฝ่ายพัฒนามูลนิธิโครงการหลวง. 2545. รายงานประจำปี 2545. เชียงใหม่: นันทพันธ์.
- พวงรัตน์ ทวีรัตน์. 2540. วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 7
กรุงเทพฯ: สำนักงานทดสอบการศึกษาและจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร.

- ไพบูรณ์ ภูริเวทย์. 2527. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยหลักชีววิทยา กรุงเทพฯ: คุณพิมพ์อักษรกิจ.
- ยศ สันตสมบัติ. 2544. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รัชนิกร เศรษฐ. 2533. สังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ.
- ราตรี ภารา. 2540. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: อักษรพิพัฒน์.
- เลิศ จันทนภาพ. 2534. “นิเวศน์วิทยาและการจัดการทรัพยากรป่าไม้”. น. 602 เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการส่งเสริมป่าไม้ นนทบุรี: สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วรรณุช แก่นกล้า. 2544. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ดินและน้ำของเกษตรกรจังหวัดแพร่. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิรัช วิรัชนิการวรรณ. 2535. การบริหารและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: บทบาทหน้าที่ขององค์กรท้องถิ่น กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้งฮัล์.
- ศรีเรือน แก้วกังวาน. 2540. จิตวิทยาพัฒนาชีวิตทุกช่วงวัยเล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สิทธิกร ดวงศรี. 2541. เชียงใหม่: ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการส่งเสริมการปลูกกระถินเทพาในพื้นที่จังหวัด นครพนม. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สิทธิพร จิระพันธ์. 2533. บทสัมภาษณ์การไร่ที่ทำกินในประเทศไทย. วารสารปฏิรูปที่ดิน. (1): 21
- สถาบันวิจัยชาวเขา. 2530. ตัวเลขเกี่ยวกับชาวเขาในประเทศไทย. เชียงใหม่: ฝ่ายบริการและเผยแพร่ สถาบันวิจัยชาวเขา. กรมประชาสงเคราะห์.
- สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. 2540. นโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2540-2559. กรุงเทพฯ: กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม.
- เสรี พงษ์พิศ. 2539. คื่นสุ่รากเหง้า. กรุงเทพฯ: เกียนวรรณ.
- สุริยา รัตนกุล และ สมทรง บุรุษพัฒน์. 2538. สารานุกรมชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ. กรุงเทพฯ: สำนักงานวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมเพ็ชร มังกรดิน. 2528. เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรป่าไม้. กรุงเทพฯ: ภาควิชาการจัดการป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เสนีย์ จามริก. 2536. เรื่องขอให้มีการทบทวนนโยบายป่าไม้แห่งชาติ. คณะกรรมการประสานงาน
องค์กรเอกชนพัฒนาชนบทที่ อบพช. 2527 (เอกสารอัดสำเนา).

เสนีย์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ. 2536. ป่าชุมชนในประเทศไทย แนวทางการพัฒนา.

กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อรรวรรณ กุทเจริญ. 2535. ก่อนจะไม่เหลือป่าเขตร้อน. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คลับไฟ.

อนงค์ นาคนบุตร. 2535. ชนบทไทยในสามทศวรรษที่ผ่านมา กับบทเรียนของภูมิปัญญาชาวบ้าน.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.

อนันท์ กาญจนพันธ์. 2543. พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรระบบวนทัศน์และนโยบาย

กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อำนาจ คอวนิช. 2528. วนศาสตร์ชุมชน กรุงเทพฯ: FAO และคณะวนศาสตร์

ม.เกษตรศาสตร์.

Bertrand, 1981: G. A. Conservation. Connecticut: Grolier.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสอบถาม

แบบสัมภาษณ์

การวิจัยเรื่อง

การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอ
ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากหัวหน้าครัวเรือนของ
ประชาชน บ้านแม่สะป๊อก หมู่ที่ 5 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เกี่ยวกับวิธีการ
จัดการและดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้โดยภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการ
ทรัพยากรป่าไม้ โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอ ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง
แม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่ ของนักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาบริหารการพัฒนา มหาวิทยาลัย
แม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่

แบบสัมภาษณ์เลขที่.....

ผู้ให้ข้อมูลชื่อ.....นามสกุล.....
บ้านเลขที่.....หมู่ที่ 5 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่
วันที่.....เดือน.....ปี.....

แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

- ตอนที่ 1 เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคมของผู้ให้ข้อมูล
- ตอนที่ 2 เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการจัดการและดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้
- ตอนที่ 3 เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ตอนที่ 1 เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคมของผู้ให้ข้อมูล

คำชี้แจง ผู้สัมภาษณ์โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน ให้ถูกต้องตามความเป็นจริง

1. เพศ
 - ชาย
 - หญิง
2. อายุ.....ปี(เกิน 6 เดือนให้นับเป็น 1 ปี)
3. ท่านจบการศึกษาชั้นสูงสุดระดับ

☐ ไม่ได้รับการศึกษา	☐ ต่ำกว่าระดับ ป.4
☐ ระดับ ป.4	☐ ระดับ ป.6
☐ ระดับ ม.3	☐ ระดับ ม.6
4. จำนวนสมาชิกในครอบครัว.....คน
5. ท่านนับถือศาสนาอะไร
 - พุทธ
 - ศาสนาอื่น (โปรดระบุ).....
6. สถานภาพถือครองที่ดินทำกินภายในครอบครัว (เกิน 2 งานให้นับเป็น 1 ไร่)

☐ มีที่ดินเป็นของตนเอง	จำนวน.....ไร่
☐ เช่าที่ดินบุคคลอื่นทำกิน	จำนวน.....ไร่
☐ อาศัยทำกินในที่ดินของบุคคลอื่นฟรี	จำนวน.....ไร่
☐ อื่น ๆ (ระบุ).....	
7. ในกรณีพื้นที่ถือครองเป็นของตนเองมีทั้งหมด จำนวน.....ไร่ (เกิน 2 งานให้นับเป็น 1 ไร่)

☐ มีเอกสารสิทธิ์	จำนวน.....ไร่
☐ ไม่มีเอกสารสิทธิ์	จำนวน.....ไร่

8. ท่านประกอบอาชีพหลัก

- ทำการเกษตรกรรม
- รับจ้าง
- ค้าขาย
- อื่น ๆ (ระบุ).....

9. ท่านอาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้มานานเท่าใด (เกิน 6 เดือน ให้นับเป็น 1 ปี)

- ตั้งแต่เกิด
- ย้ายมาจากที่อื่น (ระบุภูมิตำเนาเดิมก่อนโยกย้าย).....
และเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้ผ่านมาแล้ว.....ปี

10. ในปี พ.ศ. 2547 จนถึงปัจจุบัน ท่านเคยได้เข้าร่วมการฝึกอบรมหรือดูงานด้านการจัดการ
ทรัพยากรป่าไม้บ้างหรือไม่

- เคย จำนวน.....ครั้ง
- ไม่เคย

ตอนที่ 2 เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการจัดการและดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้

1. คณะกรรมการหมู่บ้านหรือชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมบทบาทในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้

มีการปฏิบัติ อย่างไร.....

.....

.....

.....

ไม่มีการปฏิบัติ เพราะ.....

.....

.....

.....

หมู่บ้านของท่านมีระเบียบ กฎเกณฑ์ ในการรักษาทรัพยากรป่าไม้ อย่างไร

.....

.....

.....

2. ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ได้มีการใช้ประโยชน์เพื่อพิธีกรรมทางศาสนาหรือไม่

มี

ถ้ามี ให้ระบุพิธีกรรมที่ปฏิบัติและบรรยายพิธีกรรมความเชื่อนั้น ๆ

.....

.....

.....

ไม่มี เพราะ.....

.....

.....

.....

3. การจัดการทรัพยากรป่าไม้ มีการจัดการผลประโยชน์ให้แก่ชุมชนหรือไม่

มีการปฏิบัติ

ถ้ามีการปฏิบัติ ชุมชนของท่านมีวิธีการจัดการผลประโยชน์อย่างไรให้ระบุโดยละเอียด

.....

.....

.....

ไม่มีการปฏิบัติ เพราะ.....

4. หน่วยงานของรัฐและเอกชน ได้ให้การสนับสนุนหมู่บ้าน ในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้หรือไม่

ได้ให้การสนับสนุน (โปรดระบุหน่วยงาน)

ถ้ามีการสนับสนุน ให้ระบุกิจกรรมที่ให้การสนับสนุนและรายละเอียด

ไม่ได้รับการสนับสนุน เพราะ.....

5. การปรับปรุงทรัพยากรป่าไม้ ได้มีการปลูกต้นไม้ขึ้นเพิ่มเติมในพื้นที่ป่าชุมชนหรือไม่

มีการปฏิบัติ อย่างไร.....

ไม่มีการปฏิบัติ เพราะ.....

ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ได้มีการจัดเวรยามควบคุมดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ เพื่อมิให้ บุคคลใดมาลักลอบตัดไม้ และเก็บหาผลผลิตจากป่าชุมชนหรือไม่

มี

ถ้ามีการปฏิบัติ ให้ระบุแนวทางปฏิบัติว่าทำอย่างไร

ไม่มี เพราะ.....

6. ปัจจุบันยังมีการปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องผี ป่าต้นน้ำ ผีผาย ผีน้ำ หรือไม

มี อย่างไร.....

.....

ไม่มี เพราะ.....

.....

ประเพณีที่ว่าเด็กคลอดแล้วนำสายสะดือใส่กระบอกลงไปแขวนไว้ที่ต้นไม้ ปัจจุบันยังมีการปฏิบัติหรือไม่

มี อย่างไร.....

.....

ไม่มี เพราะ.....

.....

7. มีการละเมิดประเพณีที่ห้ามตัดไม้ในเขตป่าต้นน้ำหรือไม่

มี อย่างไร.....

.....

ไม่มี เพราะ.....

.....

8. มีการลงโทษกับบุคคลที่ไม่ปฏิบัติตามประเพณีหรือไม่

มี อย่างไร.....

.....

ไม่มี เพราะ.....

.....

ตอนที่ 3 เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้

คำชี้แจง ผู้สัมภาษณ์โปรดกาเครื่องหมาย ✓ ลงใน หน้าข้อความที่เกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่ท่านประสบ และสามารถระบุได้มากกว่า 1 ข้อความปัญหา

- 1. ขาดผู้นำในเรื่องประเพณีวัฒนธรรมของชนเผ่าในการจัดการทรัพยากรป่าไม้
- 2. ชาวบ้านในหมู่บ้านบางส่วนขาดความรู้ในเรื่องประเพณีวัฒนธรรมของชนเผ่าในการจัดการทรัพยากรป่าไม้
- 3. ชาวบ้านในหมู่บ้านออกไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้าน (หมู่บ้านอื่น หรือในเมือง) ทำให้ประเพณีวัฒนธรรมถูกละเลยและเปลี่ยนแปลง
- 4. ชาวบ้านในหมู่บ้านบางส่วนแต่งงานกับคนพื้นราบและชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่น เข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ทำให้มีความแตกต่างในความเชื่อในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้
- 5. ชาวบ้านในหมู่บ้านบางคนละเมิดกฎประเพณี ขายพื้นที่ทำกินให้นายทุน และบุกรุกป่าอนุรักษ์ของชุมชน เพื่อต้องการที่ดินทำกิน
- 6. ชาวบ้านบางคนไม่เชื่อและไม่กลัวเรื่องผีตามประเพณีในบริเวณป่า กล้าเข้าไปบุกรุกป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน
- 7. ชาวบ้านปลูกบ้านเลียนแบบคนพื้นราบมากขึ้น ทำให้การใช้ทรัพยากรป่าไม้เพิ่มขึ้น
- 8. กฎระเบียบหรือมาตรการข้อบังคับเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่หมู่บ้านกำหนดไว้ไม่เด็ดขาดเพียงพอ
- 9. เจ้าหน้าที่ป่าไม้และหน่วยงานอื่นขาดความสนใจและไม่สนับสนุนกิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตามประเพณีของหมู่บ้าน
- 10. คณะกรรมการหมู่บ้าน/อบต. ยังไม่ให้การสนับสนุนกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตามประเพณีของหมู่บ้านเท่าที่ควร
- 11. การพัฒนาสมัยใหม่ที่เข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้ประเพณี วัฒนธรรม ของชนเผ่าในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ถูกละเลยและเปลี่ยนไป
- 12. อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

ภาคผนวก ข
ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ- สกุล	นายเอกราช ไชยศิลป์
วัน เดือน ปีเกิด	29 พฤษภาคม 2509
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2521 จบการศึกษาระดับประถมศึกษาจากโรงเรียนศรีมงคล จังหวัดน่าน พ.ศ. 2525 จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จากโรงเรียนปัว จังหวัดน่าน พ.ศ. 2530 จบการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง จากสถาบันเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา วิทยาเขตเกษตรน่าน พ.ศ. 2533 จบการศึกษาวิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาพืชศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ วิทยาลัยครูอุตรดิตถ์
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2533 พนักงานขาย บริษัทเอกชน พ.ศ. 2534 – 2539 เจ้าหน้าที่ภาคสนามโครงการพัฒนาที่สูง ไทย-เยอรมัน จังหวัดแม่ฮ่องสอน พ.ศ. 2540- 2541 ผู้ประสานงานพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมือง โครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรมแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน มูลนิธิพัฒนาศักยภาพภาคเหนือ พ.ศ. 2542- 2543 นักวิชาการเกษตร กรมประมงสงเคราะห์ ถูกจ้างชั่วคราว มูลนิธิโครงการหลวง ศูนย์พัฒนา โครงการหลวงห้วยโป่ง จังหวัดเชียงราย พ.ศ. 2544 – ปัจจุบัน เจ้าหน้าที่ส่งเสริมและพัฒนามูลนิธิโครงการหลวง ประจำศูนย์พัฒนาโครงการหลวง แม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่